

UNIVERSITEIT VAN UTRECHT

Diplomaat of dolende ridder tussen Londen en Cairo

De rol van Mark Sykes in de politiek van het Midden-Oosten
(1911 – 1919)

Gerard Snikkenburg

Master Politiek en Maatschappij in Historisch Perspectief

Studentennummer: 3362256

Begeleider: dr. Ugur Umit Ungor

7 juli 2014

Inhoud

1	Inleiding	2
2	Mark Sykes, zijn leven	8
3	Mark Sykes, zijn reizen en boeken	22
4	Mark Sykes, zijn plaats in de politiek van het Midden-Oosten	35
4.1	De politieke ontwikkelingen in het Ottomaanse Rijk in de negentiende eeuw	36
4.2	Mark Sykes en het Midden-Oosten	41
5	Gertrude Bell en T.E. Lawrence	52
5.1	Gertrude Bell	52
5.2	T.E. Lawrence	60
6	Mark Sykes versus Gertrude Bell en T.E. Lawrence	67
6.1	Jeugd	68
6.2	Scholing	70
6.3	Reizen en schrijven	72
6.4	Politiek	76
7	Conclusie	83
8	Bijlagen	86
8.1	Tekst <i>Sykes-Picot Agreement</i>	87
8.2	Kaart met verdeling Arabisch deel van het Ottomaanse Rijk overeenkomstig het <i>Sykes-Picot Agreement</i>	89
8.3	Tekst <i>Balfour Declaration</i>	90
9	Bibliografie	91

1 Inleiding

Op 8 september 2008 werd 's-morgens vroeg op de begraafplaats van St. Mary's Church op het landgoed Sledmere (*East Yorkshire*) in aanwezigheid van leden van de familie Sykes, geestelijken van het diocees van York en virologen van de *Queen Mary University* van Londen, het graf van Sir Mark Sykes geopend. De opening van het graf vond plaats ongeveer negentig jaar na zijn overlijden. In 1919 was hij in Parijs overleden aan de gevolgen van de Spaanse Griep, en zijn lichaam was destijds in een loden kist naar Sledmere House gebracht, waar hij vervolgens was begraven. De virologen hoopten nu dat zij, dank zij die loden kist, nieuwe informatie konden vinden over het N1H1 virus, dat de oorzaak was geweest van de Spaanse Griep epidemie van 1918 – 1919.¹

Het komt niet vaak voor dat iemand, zovele jaren na zijn dood op deze manier de kranten haalt en dat er op de televisie aandacht aan hem geschonken wordt. Hoe komt het dat de virologen zich hem nog herinnerden? Mark Sykes is de centrale figuur in mijn scriptie. Hij werd geboren in 1879 op het landgoed Sledmere, groeide op in Sledmere en in Londen, bezocht de universiteit van Cambridge en werd in 1911 lid van het Lagerhuis voor de Unionisten van Hull. Hij heeft van jongs af aan veel gereisd en een grote passie voor het Midden-Oosten ontwikkeld, en hij werd internationaal bekend door het *Sykes-Picot Agreement*, een geheim verdrag, in 1916 gesloten door Groot-Brittannië en Frankrijk, waarbij afspraken gemaakt waren over de verdeling van het Arabische deel van het Ottomaanse Rijk na beëindiging van de Eerste Wereldoorlog.

Het Ottomaanse Rijk was in de loop van de negentiende eeuw door interne en externe spanningen steeds verder in verval geraakt, en grote delen van het Rijk waren of zelfstandig geworden of veroverd door één van de grootmachten. In de Eerste Wereldoorlog koos het Ottomaanse Rijk de kant van Duitsland, met als gevolg dat de landen van de Entente: Groot-Brittannië, Frankrijk en Rusland, de drie landen die hun eigen, specifieke belangen in het Midden-Oosten hadden, zijn tegenstanders werden. Aan het einde van de negentiende eeuw kwam door de toenemende welvaart van de middenklasse en door betere infrastructuur, transportmogelijkheden en communicatie, het toerisme naar het Midden-Oosten op gang. Belangrijke trekpleisters waren, en zijn nog

¹ Cahal Milmo, 'Cure for flu, from beyond the grave', *The Independent*, 17 september 2008, <http://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/health-news/a-cure-for-flu-from-beyond-the-grave-933046.html> (24 maart 2014)

steeds, de voor het christendom heilige plaatsen in Palestina en de archeologische opgravingen in Syrië.

Ten tijde van de overgang van het Victoriaanse naar het Edwardiaanse tijdperk omspande het Britse imperium de hele wereld, en was oppermachtig op maritiem gebied. Grote handelsstromen gingen van en naar Groot-Brittannië. In deze tijd groeide Mark Sykes op; hij reisde veel, bezocht de universiteit en werd opgeroepen om mee te vechten in de Tweede Boerenoorlog. Na terugkomst in Groot Brittannië, trouwde hij, bleef reizen maken naar het Midden-Oosten, beschreef zijn ervaringen in verschillende boeken en deed zijn intrede in de diplomatieke en politieke wereld. De oplopende etnische spanningen binnen het Ottomaanse Rijk en zijn deelname aan de Eerste Wereldoorlog aan de kant van Duitsland maakten dit gebied tot één van de brandhaarden in de wereld. Sykes' ervaringen in en kennis van het Midden-Oosten maakten dat hij steeg op de politieke en diplomatieke ladder in Londen.

In mijn scriptie wil ik ingaan op de rol die Mark Sykes in het Midden-Oosten in de periode 1911 tot 1919 heeft gespeeld, en vervolgens zijn rol vergelijken met die van Gertrude Bell en Thomas Edward Lawrence (beter bekend als *Lawrence of Arabia*). Voor de uitwerking van deze probleemstelling zullen in de eerste plaats de deelvragen, die betrekking hebben op Mark Sykes, beantwoord worden. Uit wat voor een familie kwam Mark Sykes, hoe was zijn jeugd en opleiding en hoe was zijn houding ten opzichte van religie? Wat waren zijn ervaringen tijdens de vele reizen die hij naar het Midden-Oosten heeft gemaakt en op welke manier werkten deze ervaringen door in zijn standpunten ten aanzien van het Midden-Oosten? Een belangrijke bezigheid van reizigers in die tijd was het in boekvorm uitgeven van hun reiservaringen. Welke boeken heeft hij geschreven en hoe werden deze ontvangen?

Om Mark Sykes in het tijdsbeeld te plaatsen zal vervolgens ingegaan worden op de historische- en politieke ontwikkelingen in het Midden-Oosten, evenals die in Engeland. Wat was zijn politieke achtergrond en hoe ontwikkelde hij zich op dit gebied? De beschrijving van de geschiedenis van het Ottomaanse Rijk laat ik rond 1800 beginnen bij de overgang van de vroegmoderne geschiedenis naar de moderne geschiedenis.² Het gebruik van dit overgangsmoment is een euro-centristische benadering, die verdedigbaar is, omdat met de inval van Napoleon in Egypte in 1798, de Fransen als eersten een deel van het Ottomaanse Rijk hebben ingenomen. In de geschiedenis van het Ottomaanse Rijk is de rol

² Het gebruik van de overgang rond 1800 van vroegmoderne- en moderne tijd staat al enige tijd ter discussie. Ik heb deze benamingen gehandhaafd omdat ze goed aansluiten bij de politieke en maatschappelijke veranderingen die rond die tijd in het Ottomaanse Rijk plaatsvonden.

die de grootmachten Groot-Brittannië, Frankrijk, Rusland en Duitsland, en in mindere mate Italië en Oostenrijk, gespeeld hebben, eveneens belangrijk om in de beschouwing mee te nemen. Al deze ontwikkelingen hebben hun invloed gehad op het politieke denken van Mark Sykes. Om een beeld van hem te krijgen is het niet voldoende om alleen aandacht te besteden aan zijn karakter, afkomst, en de historische- en politieke ontwikkelingen in het Midden-Oosten. Een vergelijking met personen die in dezelfde periode en onder vergelijkbare omstandigheden actief zijn geweest zal meer duidelijkheid geven. Voor een vergelijking zal gekeken worden naar Gertrude Bell en T.E. Lawrence. Ik heb voor Gertrude Bell gekozen, omdat zij de enige vrouw is die in het intelligence circuit van Cairo was opgenomen, hetgeen in die tijd heel uitzonderlijk was. De keuze voor T.E. Lawrence is ingegeven door zijn naamsbekendheid; hij was na zijn guerrilla-activiteiten in de woestijn *“(...) the first media legend.”* geworden.³ Bell en Lawrence hebben niet alleen, net als Mark Sykes, veel tochten door de Arabische woestijn gemaakt, maar zij hadden ook net als hij, een grote affiniteit met de woestijn en haar bewoners. Wie waren zij en wat waren hun activiteiten in het Midden-Oosten?

Over Mark Sykes is al veel geschreven. Waarom heb ik hem dan als onderwerp voor mijn scriptie gekozen? Hiervoor zijn de volgende redenen te noemen. In de eerste plaats de verschillen in beeldvorming van Mark Sykes in de twee biografieën die over hem verschenen zijn. De eerste, geschreven door Shane Leslie, is kort na het overlijden van Sykes verschenen, en in 1975 heeft Roger Adelson een goed leesbare biografie over hem geschreven. De biografie van Shane Leslie wordt weliswaar ‘biografie’ genoemd, maar het is meer een verzameling van brieven, geschreven door, of aan Mark Sykes, gerangschikt aan de hand van een aantal thema’s, en hier en daar voorzien van een begeleidende tekst van de auteur. H.V.F. Winstone maakte in zijn recensie over het boek van Roger Adelson in *The Geographical Journey* terecht de opmerking dat Adelson menige lacune in de kennis over Mark Sykes in de biografie van Leslie heeft opgevuld.⁴ De Introductie bij de biografie van Shane Leslie is geschreven door Sir Winston Churchill, die de loftrompet stak over Sykes. In de *Spectator* van 27 april 1923, waarin de biografie van Leslie besproken werd, en die een goede recensie kreeg, werd de mening van Churchill over Mark Sykes niet gedeeld. De auteur van het artikel vond dat: *‘[Churchill] laments that Sykes was cut off just as the preparation for his real life had been completed. Mr. Churchill means that statesmanship was to be the mature contribution of Mark Sykes to the service of the country.’* De auteur is

³ Priya Satia, *Spies in Arabia, The Great War and the Cultural Foundations of Britain Covert Empire in the Middle East* (Oxford 2008), 181

⁴ H.V.F. Winstone, ‘Mark Sykes and the Arab Revolt’, *The Geographical Journe*, Volume 143 (1977), 461

het hier helemaal niet mee eens, want het leven van Mark Sykes '(...) *was what is was and would have continued to be so.*'⁵ Adelson zal zich in deze opmerking herkend hebben.

De tweede reden heeft een meer mathematische inslag. In het boek '*A Peace to End All Peace*' van David Fromkin, waarin Fromkin de verwickelingen rondom en in het Midden-Oosten in de periode 1912 tot 1924 beschrijft, en die hij gestructureerd heeft rondom de persoon Sir Winston Churchill, wordt in vergelijking met anderen, Sykes opvallend vaak aangehaald.⁶ De derde reden houdt verband met de problematische situatie tussen de Palestijnen en de Israëliërs, toen en nu. Hiervoor is al genoemd dat Sykes bekend is door het Sykes-Picot Agreement. Twee punten, die in dit verband niet onvermeld mogen blijven, zijn zijn veranderde houding ten aanzien van het zionisme en zijn inzet bij het opstellen van de '*Balfour Declaration*' (1917). In deze Verklaring deed Groot-Brittannië toezeggingen aan de joodse gemeenschap over de vestiging van een nationaal tehuis in Palestina.

Deze Verklaring geeft tot op de dag van vandaag veel stof tot schrijven en discussie. In 2010 verscheen van Jonathan Schneer '*The Balfour Declaration: The Origine of the Arab-Israel Conflict*', waarin hij uitgebreid ingaat op het proces van de totstandkoming van de verklaring die een basiselement vormde bij de oprichting van de staat Israël; en hij plaatst dit in het raamwerk van de Britse Midden-Oostenpolitiek vanaf de Eerste Wereldoorlog.⁷ Cecil Bloom schrijft in zijn recensie over het boek van Schneer dat: '*Many learned papers have been written on aspects of the Balfour Declaration and it has been referred to, sometimes in detail, in most works in Zionist history.*'⁸, en Professor dr. R.H. Lieshout heeft het besluitvormingsproces rondom de *Balfour Declaration* als onderwerp voor zijn afscheidsrede genomen.⁹ In dit verband mag het *Balfour Project*, een Britse website waarin aandacht wordt besteed aan het feit dat bijna honderd jaar geleden deze Verklaring is opgesteld, niet onvermeld blijven. Het doel van de website is om de Britten bewust te

⁵ The Spectator, 27 april 1923, nr. 4984, blz 711; <http://archive.spectator.co.uk/page/28th-april-1923/19>

⁶ Fromkin heeft, zoals hij in zijn voorwoord beschrijft, zijn boek rondom de persoon Winston Churchill gestructureerd. De naam 'Churchill' komt dan ook vaak voor, 393 keer om precies te zijn. De naam 'Sykes' wordt 317 keer genoemd, veel meer dan de namen 'Bell' en 'Lawrence', respectievelijk 15 en 133 keer. David Fromkin, *Peace to End All Peace* (New York, 2009), 3.

⁷ Cheryl Rubenberg, 'The Balfour Declaration: The Origins of the Arab-Israel Conflict', *Middle East Policy Council*, Vol. XVII, No 4 (2010),, <http://mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/balfour-declaration> (gelezen 3 juli 2014)

⁸ Cecil Bloom, 'The Balfour Declaration: The Origins of the Arab-Israel Conflict', *Jewish Historical Studies*, Vol 43 (2011) pp 234 –238, 234

⁹ Robert H. Lieshout, *Extreem nuttige propaganda? De laatste fase van het besluitvormingsproces rond de Balfour-verklaring* (Nijmegen, 2014)

maken van de rol die Groot-Brittannië in het Midden-Oosten heeft gespeeld in de eerste helft van de twintigste eeuw.¹⁰

Het beeld van Sykes dat in de biografieën en *The Spectator*, maar ook in het boek van Fromkin naar voren komt, en de aandacht voor hem in de recente literatuur over de *Balfour Declaration*, is sterk wisselend. Was Sykes nu een diplomaat of een dolende ridder, die door zijn vroegtijdige dood zijn visie op politiek en maatschappij niet meer concreet heeft kunnen maken?

Er is niet alleen veel over Sykes geschreven, maar hijzelf heeft ook veel geschreven in de vorm van boeken, krantenartikelen en brieven. In deze tijd, met de explosieve groei van de *social media* zoals *Facebook* en *Twitter* en de computerisering van de maatschappij, waardoor de lees- en schrijfvaardigheid van de gemiddelde Nederlander aan het afnemen is, kunnen we ons bijna niet voorstellen dat er in de tijd van Sykes, maar ook in de decennia daarna, zoveel brieven, en vooral ook lange brieven geschreven werden. Het schrijven van brieven was een soort kunst waarbij gereflecteerd werd op de dagelijkse gebeurtenissen, en waarbij gedachten en standpunten in betogen werden weergegeven, en die met name door de gegoede burgerij werd beoefend.¹¹ Brieven en andere persoonlijke publicaties vormen een mooie primaire bron om een indruk te krijgen van het denken en doen van de schrijver, maar het inzien van deze documenten is problematisch. In tegenstelling tot de brieven van Gertrude Bell en T.E. Lawrence, zijn die van Mark Sykes, die beheerd worden door de *Hull University Archives*, niet op een openbare site beschikbaar. De sites met brieven van Bell en Lawrence zijn door derden opgesteld, en dus formeel geen primaire bronnen.¹² Het onderzoek zal grotendeels gebaseerd zijn op secundaire bronnen. Bij het gebruik van secundaire bronnen bestaat altijd het risico van interpretatie. Hoe heeft de schrijver van een boek de bron gebruikt? Is het als citaat één op één overgenomen of heeft de schrijver het geparafraseerd? Om dit risico in mijn onderzoek zoveel mogelijk te minimaliseren, heb ik bij het verwerken van een citaat of andere informatie, voor zover mogelijk, gebruik gemaakt van twee secundaire bronnen. De boeken die Sykes, Bell en Lawrence zelf geschreven hebben zijn uiteraard wel primaire bronnen.

In mijn scriptie volgen de hoofdstukken de eerder genoemde deelvragen: de persoon Mark Sykes beschrijf ik in een drietal hoofdstukken, waarin achtereenvolgens zijn

¹⁰ The Balfour Project, <http://www.balfourproject.org/> (gelezen 3 juli 2014)

¹¹ Nelleke Noordervliet, 'De kunst van het brieven schrijven', *Historisch Nieuwsblad*, nr 8 (2005) <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/25314/de-kunst-van-het-brieven-schrijven.html> (26 mei 2014)

¹² In overleg met de scriptiebegeleiders is afgesproken om geen archiefonderzoek in Groot-Brittannië uit te voeren, maar gebruik te maken van wat in secundaire bronnen beschikbaar is.

leven, zijn reizen en boeken, en de politiek en zijn plaats daarin, aan de orde komen. In dit hoofdstuk wordt ook aandacht besteed aan de historische en politieke veranderingen in het Ottomaanse Rijk in de negentiende eeuw. Een hoofdstuk is gewijd aan Gertrude Bell en T.E. Lawrence. Deze hoofdstukken dragen de informatie aan, die de basis vormen voor de vergelijkingsanalyse tussen enerzijds Sykes en anderzijds Bell en Lawrence in het daarop volgende hoofdstuk, en het onderzoek wordt afgesloten met een conclusie, waarin de onderzoeksvraag beantwoord zal worden.

Tot slot nog een opmerking over de gebruikte spelling van de Arabische namen van personen, instellingen en geografische namen. Mijn uitgangspunt was om de Engelse spelling te gebruiken, omdat ik ervan uitging dat deze eenduidig zou zijn. Dit blijkt niet zo te zijn, zoals David Fromkin aangeeft: *'So there is no system or consistency in it; ...'* en hij gebruikt de spelling die hem op basis van zijn ervaringen het meest juist lijkt.¹³ Ik heb mij nu voor de spelling van Arabische namen gebaseerd op het Trouw Schrijfboek (2001) en mochten deze daar niet in voorkomen, dan heb ik gebruik gemaakt van 'Wikipedia. De Vrije Encyclopedie.'

¹³ David Fromkin, *Peace to End All Peace*, 5

2 Mark Sykes, zijn leven.

Sledmere House in Sledmere (East Yorkshire), een *Georgian* landhuis, is al sinds 1751 in het bezit van de familie Sykes. Het is het huis waar Mark Sykes graag verbleef als hij niet in Londen of het Midden-Oosten was. Hij erfde het in 1913 van zijn vader Sir Tatton Sykes. Tatton Sykes had geen gemakkelijke jeugd gehad met een vader die bekend stond als een tiran uit het stenen tijdperk. Hij liet zijn kinderen barvoets lopen, en lijfstraffen met een zweep waren normaal. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Tattons moeder in Londen ging wonen. In 1863 werd Tatton Sykes de 5^e baronet van Sledmere. Hij beheerde zijn landgoed efficiënter dan zijn vader. Rond de jaren negentig van de negentiende eeuw had hij zijn landgoed uitgebreid naar *30.000 acres*.¹⁴ De pachters die het goed deden, hadden van hem niets te vrezen. Anders lag het bij de pachters die niet werkten zoals Sir Tatton het wilde; zij werden uit hun boerderij gezet en konden vertrekken. Hij had meerdere opvallende ideeën. Zo kon hij het niet uitstaan als zijn pachters of hun familieleden voor de deur van hun huis stonden te praten. Om dit te voorkomen werden alle deuren aan de voorkant van de huizen verwijderd en aan de achterzijde werden nieuwe deuren geplaatst. Van bloemen moest hij niets hebben, alles wat maar enigszins met het kweken van bloemen te maken had liet hij verwijderen, zoals de orangerie. Zijn pachters mochten ook geen bloemen meer planten, alleen bloemkolen waren toegestaan.¹⁵ Het was een wat vreemde man zoals later nog zal blijken.

De moeder van Mark, Jessica kwam ook uit een bekende, welgestelde Britse familie. Zij was een dochter van George F.A. Cavendish - Bentick, een prominent Tory-kamerlid van het Lagerhuis, en haar grootvader was de Vierde Hertog van Portland. Haar moeder, geboren Prudence Penelope Leslie, kwam uit Ierland waar haar vader een landgoed had, en voedde haar twee dochters Jessica en Mary op volgens de zedelijke opvattingen van de Victoriaanse tijd. De dochters moesten gehoorzaam zijn aan de moeder en zich als een dame leren gedragen, zodat ze later ook gehoorzaam zouden zijn aan hun echtgenoot. Bij Jessica lukte het moeder Penelope niet goed. Jessica was eigenzinnig en had een ijzeren wil. Ze kon het beter met haar vader vinden, met wie zij over paarden, reizen, kunst en politiek kon praten.

Tijdens een vakantie met haar familie in Beieren in 1874 maakte zij kennis met Sir Tatton en bleef een keer een nacht weg. Terug in Groot-Brittannië werd Sir Tatton door de moeder van Jessica ervan beschuldigd haar dochter in opspraak te hebben gebracht. Sir

¹⁴ 1 acre = 4042 m²

¹⁵ Roger Adelson, *Mark Sykes, Portrait of an Amateur* (Londen, 1975) 20-21

Tatton vreesde een schandaal en vroeg Jessica ten huwelijk. Het huwelijk werd in de zomer van 1874 met veel pracht en praal in de *Westminster Abbey* voltrokken. Volgens de pers was het de bruiloft van het seizoen, en ook het gesprek van de dag.¹⁶

'In the year of the incarnation of Our Lord 1879 and of the Hegira of the Prophet 1296, (...) an only child was born to Sir Tatton (...) , and to Jessica Christina, his lawful wife.'

Met deze zin begint de biografie over Mark Sykes, geschreven door Shane Leslie.¹⁷ Mark en Shane waren neven van elkaar en hebben elkaar goed gekend.¹⁸ Opvallend is de verwijzing naar de profeet Mohammed. Shane wil hiermee in het begin van zijn biografie al aangeven waar de grote belangstelling en betrokkenheid van Mark lag, namelijk in het Midden-Oosten. Mark was in Londen geboren, maar werd in april, een maand na zijn geboorte in de kerk van Sledmere gedoopt. Dit was een gebeurtenis die in jaren niet in Sledmere had plaatsgevonden. Naast de families Sykes en Cavendish-Bentinck waren ook alle pachters en hun families daarbij aanwezig. Jessica voelde zich reeds lang tot het rooms-katholieke geloof aangetrokken, wellicht door de Ierse wortels van moeders kant en de tijd die zij in Parijs heeft doorgebracht. Zij wilde echter wachten met het toetreden tot de kerk tot Mark drie jaar oud was. Sir Tatton was het hier volstrekt niet mee eens, omdat hij veel beroering in Sledmere verwachtte, wat inderdaad het geval was, maar heeft uiteindelijk wel zijn toestemming gegeven.¹⁹ Mark werd, vanaf het moment dat hij zich bewust was van het rooms-katholieke geloof, een heel betrokken gelovige.

Haar toetreden tot de rooms-katholieke kerk toont duidelijk aan dat Jessica haar eigen gang ging, en hierin nam zij Mark mee. Zij was het die zijn vorming en scholing zou sturen. Zij zag hem niet als een kind in zijn eigen kinderwereld, maar als een kind in de wereld van volwassenen. Een lagere school bezocht hij niet, maar hij kreeg les van huisonderwijzers. Zijn schoolwerk deed hij niet met plezier. Mark was te ongeduldig en te rusteloos om lang stil te zitten en bezig te zijn met rekenen en taal. Zijn moeder, die erg intelligent was, vier talen sprak en boeken en toneelstukken schreef, las hem verhalen voor uit de boeken van Dickens en Shakespeare, en moedigde hem aan om toneel te spelen en te tekenen, twee zaken waar hij later nog veel plezier van zou hebben bij het imiteren van personen en het tekenen van cartoons. Zijn ouders reisden veel en namen Mark mee. Toen

¹⁶ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 18 -19

¹⁷ Shane Leslie, *Mark Sykes*, 1

¹⁸ Anita Leslie, 'Leslie, Sir John Randolph [Shane], third baronet (1885-1971)', *Oxford Dictionary National Biography*, <http://www.oxforddnb.com/view/printable/31354> (gelezen 10 maart 2014)

¹⁹ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 24

hij tien jaar oud was maakte hij al een reis naar Egypte, Palestina en Syrië. In Libanon werden de Druzen bezocht waarover Mark in 1898 schreef: *'When I was a little boy of ten I was taken by my father tot their mountain, again when I was eleven, again when I was thirteen, and lastly, five years later, I visited them alone.'* Dit was een wereld waarvan zijn leeftijdsgenoten in Sledmere zich geen voorstelling konden maken.²⁰

Het huwelijk van zijn ouders was slecht. Jessica wilde haar eigen leven leiden en niet opgesloten zitten met een dertig jaar oudere man in een oud landhuis in een dun bevolkt gebied. Sir Tatton was geobsedeerd door zijn gezondheid, wat niet alleen zijn dagritme bepaalde, maar ook dat van anderen. Aan het einde van de jaren tachtig verliet Jessica Sledmere en ging naar Londen waar zij een huis huurde aan het *Grosvenor Square*. Daar was zij verlost van de kuren van haar man en kon zij zich overgeven aan theaterbezoek, uitgaan met vrienden en relaties aangaan. Ondanks het "vrije" leven dat zij leidde, werden de missen in de nabijgelegen rooms-katholieke Farm Street Church trouw bijgewoond. Jessica kwam nog wel in Sledmere om zich met de opleiding van Mark bezig te houden of het kerstfeest met de pachters en alle andere bewoners van het landgoed te vieren. Daarnaast organiseerde zij jaarlijks in een arme, katholieke wijk in Hull een kerstbijeenkomst waar Mark mee naar toe moest. Meer nog dan in Sledmere moet hij zich in Hull bewust zijn geweest van het standsverschil.²¹ Volgens Shane Leslie kwam het ook voor dat zij niet zelf aanwezig waren bij deze bijeenkomsten, omdat zij op reis waren. *'Lady Sykes's cheques for her annual children's tea-party at Hull used to arrive from Jerusalem, South Africa, Brazil, Cairo and Mexico. From which we may deduce the wanderings of the infant Mark.'*²²

Toen Mark in het voorjaar van 1890 met zijn vader terugkwam uit Egypte, had Jessica een vervolgschool voor hem geregeld. Dit was het Beaumont College, een door Jezuiten geleide school in Windsor, vlak bij Londen, waar veel aandacht werd besteed aan drama. Dit was de keuze van zijn moeder, maar zeker niet die van zijn vader. In het laatste rapport van zijn schoolperiode stond dat Mark niet erg ijverig was, hij zich slecht kon concentreren en zijn schoolwerk maar geestdodend vond. Hier stond tegenover dat hij goed kon observeren, een geweldig goed geheugen had en de opgedane kennis ook accuraat kon reproduceren.²³

Deze eigenschappen kwamen hem op het Beaumont College goed van pas bij het toneelspelen en het houden van komische voordrachten. De reizen die hij tijdens deze

²⁰ Shane Leslie, *Mark Sykes*, 9

²¹ Shane Leslie, *Mark Sykes*, 9,

²² Ibidem 8

²³ Ibidem 30, Roger Adelson, *Mark Sykes*, 30

schoolperiode maakte leverden hem voldoende stof hiervoor. Hij kreeg daardoor een speciale plaats binnen de Beaumontgemeenschap. Zijn medeleerlingen vonden hem excentriek. Aan wedstrijden deed hij niet mee, maar hij organiseerde wel allerlei oorlogsspelen; of het nu om indianen ging of Turken, hij maakte er een spel van. Een herinnering, geschreven door één van zijn vroegere studiegenoten in het schoolblad van het Beaumont College na zijn dood in 1919, geeft precies weer hoe Mark Sykes was:

*'He had plenty to talk about when he returned to school, and would entertain not only his schoolfellows, but the masters also, with a most intelligent account of his experiences. Most boys would have been spoiled by this kind of bringing up. Not so Mark. Though he was undoubtedly a remarkably intelligent and intensely amusing boy, his chief charm was his great simplicity and openness of character and entire freedom from human respect.'*²⁴

In de lente van 1895 had Jessica geregeld dat Mark samen met zijn tutor naar het Italiaanse Jezuïeten College in Monaco zou gaan. De discipline stond hem meteen tegen en de omgang met de Europese aristocratie nog veel meer. Hij was hier niet gelukkig, maar zijn moeder des te meer. Na zes maanden verlieten hij en zijn tutor Monaco en werd Mark ingeschreven in het *Institute de St. Louis* in Brussel. Ook in Brussel had hij grote moeite met het strakke schoolsysteem. In het hotel waar hij verbleef waren zijn honden niet toegestaan en deze gingen terug naar Sledmere. Hij zou ze niet meer zien. In december 1896 ging hij naar Sledmere, en toen ontdekte hij tot zijn grote verbijstering dat zijn vader zijn honden had opgehangen.²⁵

Deze dwaze daad was deels een gevolg van het onbehouwen karakter van Sir Tatton en deels een gevolg van de steeds slechter wordende verhouding met zijn vrouw Jessica. Adelson merkt op dat er twee elementen waren die Sir Tatton en Jessica nog gemeenschappelijk hadden: Mark en geld. Jessica gaf teveel geld uit en maakte schulden, zodat Sir Tatton genoodzaakt was om in *The Times* van 7 december 1896 een advertentie te plaatsen, waarin stond dat hij geen enkele aansprakelijkheid aanvaardde voor de schulden die Lady Jessica Christina Sykes nog zou maken, en voor de verbintenissen die zij zou aangaan. Even ging het goed, maar al snel liep het met Jessica weer uit de hand. Sir Tatton zette nu zijn hakken in het zand en liet het tot een rechtszaak komen ten aanzien van het betalen van haar schulden. De uitspraak op 18 januari 1898 was in het voordeel van Sir

²⁴ Ibidem 34, 37

²⁵ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 47-48

Tatton.²⁶ Het zal duidelijk zijn dat deze gang van zaken, en wat zich in de jaren daarvoor tussen zijn ouders heeft afgespeeld, een zwaar stempel heeft gedrukt op de ontwikkeling van Mark.

Na de uitspraak van de rechter wilde hij maar één ding: weg uit Londen, Sledmere en Cambridge en rust zoeken in het Midden-Oosten, waaraan hij goede herinneringen had door de vele reizen in zijn kinderjaren. Hij maakte als achttienjarige zijn eerste zelfstandige rondreis door Palestina en Syrië. Na het hondendrama op Sledmere had Jessica Mark in het voorjaar van 1897 ingeschreven bij het *Jesus College* in Cambridge. Zijn eerste studieactiviteit was zich voorbereiden op het voorexamen *Little Go*. Hier kwam gezien de omstandigheden weinig van terecht. Ook op de universiteit hadden zijn docenten en medestudenten al snel in de gaten dat Mark anders dan de anderen was, *'Mark's existence at Cambridge was as unusual as the rest of his education.'*²⁷ Hij kwam en ging wanneer het hem uitkwam, volgde weinig colleges en deed ook geen examens. Op de universiteit had hij maar een paar vrienden, maar zij waren wel vrienden voor het leven.

Hij was een uitblinker bij het toneelspelen en verwierf grote bekendheid door zijn optredens bij de *Amateur Dramatic Society*. Naast het toneelspelen trad hij ook op als regisseur en maakte hij de posters. In een schrijven van Dr. Foakes Jackson van *Jesus College* werd Mark Sykes als volgt getypeerd:

*'He never failed to be unobtrusively amusing, and, since none of us had had the experiences like his, he was always interesting. His experiences of travel, acute observation, retentive memory and great power of mimicry supplied him with means of entertainment such as no else possessed, and it was unusual for an evening to pass when we were together without Sykes having impersonated a Yorkshire tenant or labourer or soldier, or dragoman or sheikh or Turkish official.'*²⁸

Mark heeft nog een poging gedaan om Arabisch te leren, maar hij was veel te ongeduldig om zich het Arabische schrift en de grammatica eigen te maken. Deze studie werd dan ook niet afgerond, maar met de docent Arabisch, professor E.G. Brown werd wel uitgebreid gesproken over hun reizen naar het Midden-Oosten.²⁹

'In the spring of 1898 I renewed my acquaintance with the Hauran and commenced some investigations which I resolved to continue at the earliest opportunity. To

²⁶ Ibidem 49, 59

²⁷ Shane Leslie, *Mark Sykes*, 43

²⁸ Ibidem 51 en 52

²⁹ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 47-48

*enable me to do so, the authorities of my college at Cambridge kindly gave me leave of absence for the Lent term of 1899.*³⁰

Dit is de eerste zin uit het voorwoord van het boek *Through Five Turkish Provinces*, dat Mark Sykes in 1900 geschreven heeft. Het was het eerste boek over zijn tweede reis door het Midden-Oosten. De route van de reis liep ten oosten van Aleppo langs de Eufhraat naar Bagdad, vervolgens naar het noorden tot over de grens met Rusland, en vandaar via Erivan terug naar Constantinopel. Hij is vier maanden onderweg geweest. Het boek kwam uit in de periode dat hij als luitenant diende in Zuid-Afrika tijdens de Tweede Boerenoorlog.

Mark was sinds 1890 bevriend met John Eldon Gorst. John, Jack voor zijn vrienden, was achttien jaar ouder dan Mark. De meeste vrienden en bekenden van Mark waren jaren ouder dan hijzelf. Dit zal vermoedelijk een gevolg zijn van zijn jeugd, waarin hij als enig kind op *Sledmere House* woonde en zijn moeder hem uitsluitend met volwassenen liet omgaan. Jack kwam regelmatig op *Grosvenor Square* omdat hij een verhouding had met Jessica. In 1898 ontmoette Mark de zus van Jack, Edith. Zij was zeven jaar ouder dan Mark en had zich, als enige in haar familie, ook bekeerd tot het rooms-katholieke geloof. Voordat Mark met haar kon trouwen, werd hij opgeroepen om naar Zuid-Afrika te gaan in verband met de Tweede Boerenoorlog (1899 – 1902).³¹

Gedurende zijn studententijd heeft hij zijn militaire training gehad bij het *Yorkshire Regiment*. Tijdens een oefening in Ierland, ergerde hij zich aan de chaos en ongedisciplineerdheid van het leger. In een brief aan zijn neef Henry Cholmondely vraagt hij zich af: (...) *if these men had ever been drilled.*³² Op 21 april 1899 vertrok hij naar Zuid-Afrika, nadat op de dag daarvoor de financiële afwikkeling tussen zijn ouders was afgerond. Deze zaak maakte hem zo mismoedig dat hij aan Edith schreef: *'The world is bad, vile, corrupt, and there is no remedy. Socialism is ridiculous, anarchy is futile, reforms brings no good, only stamps old evils to raise new.*³³ Aan boord van de *R.M.S. Norman*, die hem naar Zuid-Afrika bracht, was zijn gevoel van onmacht over de hele gang van zaken nog niet voorbij. Hij had op iedereen aan boord aanmerkingen, die hij in zijn brieven toevertrouwde aan Edith. In één van die brieven spuwt hij zijn gal over de joden aan boord van het schip. Het waren vooral de joodse financiers die de schuld waren van de oorlog. Hij was trouwens niet de enige die zo dacht, en deze gedachten waren hem door zijn moeder van jongs af aan ingegeven. Jessica verafschuwde politici, bureaucraten, zakenlieden, socialisten,

³⁰ Mark Sykes, *Through five Turkish Provinces* (Londen 1900) VII

³¹ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 63

³² *Ibidem* 61

³³ *Ibidem* 73

atheïsten en de nieuwe rijken, maar ze haatte Joden en vrijmetselaars, die volgens haar met hun macht de oude maatschappelijke orde in Engeland wilden vernietigen.³⁴

Haar manier van denken en spreken over joden en vrijmetselaars was in Groot-Brittannië vrij algemeen. Het proces van de van landverraad beschuldigde Franse legerkapitein Alfred Dreyfus aan het einde van de negentiende eeuw, had ook in Groot-Brittannië de anti-semitische gevoelens versterkt. De vlucht van de Franse schrijver Emil Zola naar Groot-Brittannië, na zijn veroordeling wegens het publiceren van zijn open brief *'J'accuse'* van 13 januari 1898 aan de Franse president Félix Faure, heeft de situatie zeker niet verbeterd. Tekenend voor de Britse antisemitische gevoelens waren ook de berichten uit Constantinopel ten tijde van de opkomst van de 'Jonge Turken' en de groep *Committee of Union and Progress (C.U.P.)*. De Britse ambassadeur Sir Gerard Lowther noemde de C.U.P. *"the Jew Committe of Union and Progres"* en Gerald Fitzmaurice, de dragoman (de officiële vertaler op de Britse ambassade) stelde *'(...) that the C.U.P. was a latin-influenced international Jewish Freemason conspiracy; (...)'*.³⁵

Na zijn aankomst in Zuid-Afrika verbleef Mark Sykes eerst in Port Elisabeth om vervolgens naar Barkly Bridge te vertrekken, waar hij een brug moest bewaken. Hier heeft hij de meeste tijd doorgebracht. Wat hij daar deed en wat hij voelde beschrijft hij in een drietal brieven. In de brief van 24 juni 1900 aan zijn voormalige tutor Alfred Bowling schrijft Mark:

'It is rather provoking, reading your inspiriting account of what I may be doing and what I am doing. My business is to guard a bridge with fifty men, sleep ten hours, read eight hours, and eat, drink and smoke the rest of the twenty four.

This war and all its questions are too hopelessly involved for me to discuss ; my opinions are as follows :

- 1. Boers are beasts.*
- 2. British colonists are liars or Jews.*
- 3. British soldiers are splendid.*
- 4. African farmers who wanted to rise and didn't dare are skunks.*
- 5. S.A. is a desert.*
- 6. The war was necessary to maintain prestige in other quarters.*

³⁴ Ibidem 23

³⁵ William J. Berg, 'Emile Zola', *Encyclopædia Britannica'* <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/657747/Emile-Zola> (gelezen 10 april 2014); Alexander L. Macfie, *The end of the Ottoman Empire 1908 – 1923*(Londen, 1989) 3; David Fromkin, *A Peace to End All Peace* (New York, 2009) 41

(...) A curious thing I have noticed is that the men are beginning to look like our dear old friends the "unspeakable" : a fez would complete them.³⁶

In een brief van 1 juli 1900 lucht hij zijn hart bij Edith:

'The time is weary and passes slow, we get no news, and expect to be here for months ; (...) life here is as uneventful as it can well be. I can think of nothing to tell you, there is a dust storm, there is a clanging wooden door, there are ridiculous tea-parties, with infernal men and atrocious women; (...) I am in a foul humour; everyone else is. We all quarrel and rage from dawn till dark. There are no duties. I hope in two weeks to return to my bridge, which will kill another two weeks, then back here and four weeks after that two months will have elapsed and INSHALLAH! We go home then.'³⁷

In de brief van 8 augustus 1900 aan Edith is hij met zijn gedachten al bij een volgende reis naar het Midden-Oosten

'(...) When shall I get away? I have a grand scheme for a journey through Turkey, Persia, and Russia; I am reading it all up to be prepared to start the moment I can. O for the East, the East and real feelings. Allah! Ho Akbar, Din we el Mohamad! There fighting is real fighting blind healthy rage and fury! Here it's stealth and dodging, nothing else! and also unending.'³⁸

In die tijd kreeg Mark van Henry Cholmondely bericht dat de Conservatieven van het kiesdistrict Buckrose hoopten dat hij zich, zodra hij terug zou zijn uit Zuid-Afrika, beschikbaar wilde stellen voor de eerstvolgende verkiezingen van het Lagerhuis. Hij vond dat het moment nog te vroeg was, omdat hij eerst vrij wilde zijn van de door zijn ouders veroorzaakte problemen. Bovendien wilde hij er zeker van zijn dat hij voldoende kennis had van het Midden-Oosten. Hij had geen hoge dunk van de meeste Tory-parlementsleden, met uitzondering van Lord Salisbury en Lord Rosebery (beiden waren al oud), en Sir William Harcourt, die hij wel acceptabel vond, maar die zijn zwakheden had en weinig initiatieven toonde. Zijn mening over de anderen loog er niet om: *'[They] are a mere herd of fatuous babblers, pompous bores, polished weaklings, or self-advertising tradesmen.'* Hij eindigde deze brief aan Edith van 10 september 1900 met de weinig positieve opmerking over Groot-Brittannië: *'The Empire seems a vast, splendid edifice, built by Titans and inhabited by*

³⁶ Shane Leslie, *Mark Sykes*, 70

³⁷ *Ibidem* 70

³⁸ *Ibidem* 71

*pygmies. The only spot in which successful genius appears is in the ranks of Journalism, vapid, sensational, ephemeral.*³⁹

Gedurende de tijd dat Mark Sykes in Zuid-Afrika was, bleef hij afgeven op alles wat met Groot-Brittannië te maken had, en het maakte geen verschil of dit nu de militaire staf in Zuid-Afrika betrof of de politieke leiders in Groot-Brittannië. Zijn gedrag leek op dat van een gekooid dier. Het werk dat hij moest doen, deed hij goed, maar steeds zag hij zaken die verbeterd konden worden. Deze houding werd hem niet altijd in dank afgenomen. Zodra hij tijd had, las hij boeken uit de boekenvoorraad die hij uit de bibliotheek van *Sledmere House* had meegenomen. Zijn bevindingen en de gedachten, die de literatuur bij hem opriep, deelde hij in brieven met Edith. Vooral de schrijvers Dickens, Thackeray en Swift met zijn 'Gulliver's Reizen' boeiden hem. Van moderne schrijvers, waar Edith hem in haar brieven op wees, moest hij niets hebben. De schrijvers uit de achttiende eeuw vertegenwoordigden naar zijn mening het hoogtepunt van het christelijk tijdperk. Over de periode na de Franse Revolutie schreef hij aan Edith:

*'Now you will find that the French Revolutionary year was the commencement of the present era of progress, grab, commercialism, light, blood, villainy, ignorance, disbelief, and science ; how it will turn out I do not know, but it frames badly.'*⁴⁰

In de tweede week van mei 1902 arriveerde kapitein Mark Sykes, terug uit Zuid-Afrika, op *Fimber Station*. Hier werd hij verwelkomd door de plaatselijke fanfare. Vervolgens trok men in optocht, met Mark in een open koets, in de stromende regen naar *Sledmere House*. Onderweg waren bogen opgesteld waarop stond: 'WELCOME – WELCOME', 'HONOUR THE BRAVE' en bij de hoofdpoot van *Sledmere House* 'WELCOME HOME'. De woorden op deze laatste boog troffen Mark, maar zijn ouders waren er niet, en ondanks alle feestelijkheden, toespraken en cadeaus was hij daar alleen.

Toen Mark in Zuid-Afrika was, hadden hij en Edith al besloten om te gaan trouwen. Hij wilde echter eerst de tijd nemen om tot zichzelf te komen. Edith had hier begrip voor. De plannen die hij in Zuid-Afrika al gemaakt had om een tweede rondreis door het Midden-Oosten te maken, werden nu uitgevoerd. Het vertrek stond gepland in het najaar van 1902. In de tussentijd schreef hij samen met zijn vriend Edmund Sanders een parodie op het 'War Office Infantry Drill Book' uit 1896, een soort Handboek Soldaat, dat in de Boerenoorlogen gebruikt werd. Zij gaven hun boek, gebaseerd op de ervaringen in Zuid-Afrika de titel 'Tactics and military Training' en schreven onder het pseudoniem: Generaal George

³⁹ Ibidem 71, Roger Adelson, *Mark Sykes*, 77

⁴⁰ Shane Leslie, *Mark Sykes*, 151, Roger Adelson, *Mark Sykes*, 83

D'Ordell.⁴¹ In het boek werd de gang van zaken binnen het leger op humoristische wijze op de hak genomen. Het werd een succes en kreeg goede recensies in de dagbladen en zelfs in de *'Army and Navy Illustrated'*.⁴² Met dit boek trok hij de aandacht van George Wyndham.

Mark maakte deze tweede rondreis samen met een vriend uit zijn Cambridgetijd, John Hugh Smith. Begin november 1902 kwamen zij in Beiroet, maar in het begin van 1903 konden zij pas echt op pad, omdat de voorraden en de bedienden niet eerder beschikbaar waren. Mark had met de vertraging geen enkele moeite. Aan zijn neef Henry Cholmondely schreef hij: *'But the waiting reminds me of nothing so much as South Africa'*. De tocht ging door Syrië, Oost-Turkije, Rusland en vandaar naar Constantinopel waar zij in augustus 1903 aankwamen en waar Edith zich bij hen voegde en hen vergezelde op de terugreis naar Groot-Brittannië. Over zijn reiservaringen schreef hij een boek met de titel *Dar-UI-Islam* (Het huis van de islam) dat in 1904 uitkwam.⁴³

Vlak voor zijn huwelijk kreeg Mark het verzoek van George Wyndham *'Chief Secretary of Ireland'* om zijn rechterhand in Dublin te worden. Mark was niet direct enthousiast maar Edith drong er bij hem op aan om het wel te doen, omdat dit hem de kans bood een netwerk binnen de Conservatieve partij op te bouwen. Op 27 oktober 1903 vertrokken Mark en Edith op huwelijksreis naar Parijs, Rome, Constantinopel en Jeruzalem. Na terugkomst ging Mark in december naar Dublin en Edith verbleef op Sledmere House, waar zij via de advocaat van Sir Tatton te horen kreeg dat haar permanente aanwezigheid daar niet op prijs werd gesteld. Mark vond in begin januari 1904 een flat in Dublin, waarna Edith zich bij hem voegde. Het werk in Dublin was teleurstellend voor Mark. Wyndham was vaak afwezig omdat hij voor de Conservatieven in het Lagerhuis zat, en hij had daardoor weinig contact met Mark. Voor een "doener" als Mark was dit frustrerend. Hij had hierdoor wel voldoende tijd voor de afronding van zijn tweede boek *Dar-UI-Islam*. Het Midden-Oosten bleef voor hem toch het enige gebied waar hij wilde zijn. Daarom verzocht hij Wyndham zijn invloed aan te wenden om hem een post bij de ambassade in het Ottomaanse Rijk te bezorgen, hetgeen eind 1904 resulteerde in een functie als honorair attaché in Constantinopel.⁴⁴ In september 1904 werd hun dochter Freija geboren. Mark en Edith kregen daarna nog vijf kinderen Richard (geb. 1905), een tweeling Christopher en Petsy (geb. 1907), Angela (geb. 1911) en Daniël (geb. 1916).⁴⁵

⁴¹ Spreek D'Ordell uit als dawdle = treuzel

⁴² Roger Adelson, *Mark Sykes*, 94

⁴³ Ibidem 95, Shane Leslie, *Mark Sykes*, 97

⁴⁴ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 99, 104

⁴⁵ 'Papers of the Sykes Family of Sledmere', [Archives Hub, http://archiveshub.ac.uk/features/0601sykes.html](http://archiveshub.ac.uk/features/0601sykes.html) (gelezen 27 februari 2014)

Hij werkte in Constantinopel nauw samen met de ambassadeur Sir Nicholas O'Connor. De samenwerking verliep in het begin goed en een prettige bijkomstigheid voor Mark was dat de ambassadeur rooms-katholiek was. Ook met de twee andere honoraire attachés George Lloyd en Aubrey Herbert kon hij het goed vinden. Zij waren leeftijdgenoten van hem en alle drie hadden ze al de nodige ervaring in het Midden-Oosten opgedaan. Hij had veel contact met Gerald Fitzmaurice, dragoman van de Britse ambassade en expert in de lokale politiek. Fitzmaurice had een duidelijke mening over joden en vrijmetselaars: hij verdacht hen ervan samen te spannen met de Jonge Turken in Saloniki tegen de Sultan Abdul Hamid. De werkzaamheden van Mark bestonden voornamelijk uit het lezen van kranten en het schrijven van rapporten. Hij schreef onder andere een rapport over de mogelijkheden van de olie-industrie in Mesopotamië en drong er bij Londen op aan om alert te blijven en niet achter te raken bij andere landen die het belang van de olie al wel inzagen. Het rapport verdween echter in een la. Om zijn frustraties kwijt te raken maakte hij een korte reis naar Anatolië.

Het ontbreken van een boek over de Islam en de geschiedenis van het Ottomaanse Rijk in de Engelse taal vond Mark een groot gemis, en daarom schreef hij zelf een boek over deze onderwerpen. *The Caliph's Last Heritage* is een compilatie geworden van de toentertijd beschikbare gegevens. Volgens Adelson kon hij alleen gebruik maken van secundaire bronnen zoals de *Encyclopædia Britannica*, lokale historische boeken, zolang die maar in het Engels of Frans waren geschreven, en wat geleerden uit Cambridge en Constantinopel hem over de Islam en het Ottomaanse Rijk konden vertellen. Hij schreef dit boek tussen 1905 en 1907, en het werd in 1915 uitgegeven. Begin 1906 maakte Mark een reis door Turkije via Mosul en de Perzische grens naar Diarbekr en het noorden van Anatolië, en vervolgens naar Sinope aan de Zwarte Zee waar Edith zich bij hem voegde. Gezamenlijk reden ze naar Erzerum en vandaar naar Mosul. Het laatste deel van de reis ging via Aleppo en Alexandretta terug naar Groot-Brittannië.⁴⁶

Het parlementaire werk had niet zijn meeste belangstelling, hetgeen hij in Zuid-Afrika al had aangegeven. Zo schreef hij op 4 april 1900 *'People want me to go into Parliament at the next General Election, which I consider in every way ridiculous, as I know enough to know how ignorant I am and how unfit to go into Parliament for at least six years, because when I do go in it will not be as a voting-machine, that I think you may imagine.(...).'*⁴⁷ Terug uit het Midden-Oosten werd hij al vrij snel weer benaderd door de Conservatieven van het kiesdistrict East Riding, om zich kandidaat te stellen voor de

⁴⁶ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 115, 118-121

⁴⁷ Shane Leslie, *Mark Sykes*, 204

eerstvolgende verkiezingen. Het was vooral zijn vrouw Edith die hem steunde bij zijn besluitvorming en zich inzette om voor Mark stemmen te werven. Hij wilde noch een Unionist, noch een conservatief zijn, maar *'Tory democracy is what I am going to try and push for all it is worth.'*⁴⁸

Het begin was moeilijk voor Mark, omdat hij geen geboren spreker en debater was, maar dit leerde hij snel. Zijn eerste aanvaring met de pers had hij in mei 1907 naar aanleiding van zijn redevoering over *'The Doctrine of Comfort'* voor de *Bridlington Postmen's Federation*. Mark stelde dat de Britten teveel bezig waren met materiële zaken, en hun traditionele plichten aan God en de Koning vergaten. De reacties in de kranten logen er niet om: *'how dare this aristocrat talk about comfort to poor cottagers, coal miners and labourers?'* Hij gaf sterk af op de socialisten omdat zij naar zijn mening verkeerde ideeën hadden, en op de Liberalen omdat zij helemaal geen ideeën hadden. Het ging om eenheid, en dit was niet louter een ideaal, maar een kracht die diep in het hart van elke burger zat als hij naar de Koning en de *Union Jack* keek. De Unionisten hadden hun wortels in het verleden en zij hadden het land groot gemaakt. Hij nam vanaf het begin deel aan de lokale politiek, waarbij hij zich bezighield met gezondheidszaken en onderwijs.⁴⁹

In 1910 waren er twee keer landelijke verkiezingen. De eerste keer waren verkiezingen nodig, omdat de *'People Budget'*, ingediend door *Chancellor of the Exchequer* Lloyd George, door het Lagerhuis wél, maar door het Hogerhuis niet werd aangenomen. Met deze wet werd de rijke klasse een extra belasting opgelegd, een soort supertax, om de bouw van oorlogsschepen te kunnen financieren.⁵⁰ Mark Sykes ageerde fel tegen deze wet; hij noemde het de amerikanisering van de maatschappij. Voor de *Hull Daily Mail* tekende hij cartoons van Lloyd George waarbij deze afgebeeld werd als een demagoog. In de verkiezingsronde moest Mark het tegen de liberaal Sir Luke White opnemen, die in Buckrose heel populair was, en hij verloor deze verkiezingen. In de loop van 1910 waren er weer problemen tussen het Lagerhuis en het Hogerhuis, die nu betrekking hadden op de *Parliament Bill*, een wet om het vetorecht van het Hogerhuis in te perken⁵¹. Ook deze keer verloor Mark van Sir Luke White, en om zijn teleurstelling te verwerken, vertrok hij voor een reis naar Noord-Afrika en Spanje.⁵²

⁴⁸ Ibidem 209

⁴⁹ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 125, 127

⁵⁰ Richard Cavendish, 'The house of Lords rejects the 1909 people's Budget', *History Today*, Volume 59, Issue 11, 2009 <http://www.historytoday.com/richard-cavendish/house-lords-rejects-1909-people%E2%80%99s-budget> (gelezen 10 april 2014)

⁵¹ 'Parliament Act of 1911', *Encyclopædia Britannica*'

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/444300/Parliament-Act-of-1911> (gelezen 10 april 2014)

⁵² Roger Adelson, *Mark Sykes*, 135

In 1911 waren er naast de geboorte van dochter Angela nog twee belangrijke gebeurtenissen voor Mark. In mei van dat jaar brandde *Sledmere House* af, terwijl hijzelf in Londen was. Pachters en omstanders konden veel meubels, schilderijen en beeldhouwwerken redden, maar de brandweer kon niet voorkomen dat een groot deel van *Sledmere House* in de as werd gelegd. De herbouw van het huis nam een paar jaar in beslag, en werd overschaduwd en vertraagd door het overlijden van zijn moeder in 1912 en van zijn vader in 1913. Bij de herbouw, afgerond in 1913, werd het huis aan de eisen van die tijd aangepast en op aandringen van Mark kwam in *Sledmere House* een privé-kapel.⁵³

De tweede belangrijke gebeurtenis was zijn benoeming tot Lagerhuislid voor de Unionisten van *Central Hull*. Verkiezingen in Hull waren nodig omdat het zittende kamerlid Sir Seymour King, ook een Unionist, door de Liberalen beschuldigd werd van het kopen van stemmen, door de kolenrekening van stemgerechtigden te betalen en door het uitdelen van steekpenningen. Mark ging de strijd aan met zijn liberale tegenstander Sir Robert Aske. De liberale tegenstanders vielen Mark vooral aan om zijn aristocratische afkomst, en omdat hij niet uit Hull kwam maar '*a stranger amongst us*' was. De zetel werd voor de Unionisten behouden en Mark kon naar Londen om zijn plaats in het Lagerhuis in te nemen.⁵⁴ Hij had al snel zijn mening gevormd over zijn medeparlementariërs. De Liberalen, met uitzondering van George Lloyd, wiens talenten hij bewonderde, zag hij als '*badly managed and stupid*'. De leden van de *Labourparty* waren '*barren, shallow rogues*', en de leden van de Ierse Partij kwamen hem 'afgesleten' over. Ook de Unionisten spaarde hij niet; hij stoorde zich aan hun gezwollen, zeurderige taalgebruik. Aan Edith schreef hij dat de redevoeringen van de Lagerhuisleden hem ziek maakten van verveling.⁵⁵

Hoe zijn politieke loopbaan verder verlopen is in Londen en het Midden-Oosten, zal in dit hoofdstuk niet beschreven worden. Dit komt in hoofdstuk 4 aan de orde, waar ingegaan zal worden op de historische ontwikkelingen in het Midden-Oosten en de politieke gevolgen daarvan in de tijd rond de Eerste Wereldoorlog. Ter afsluiting van dit hoofdstuk mag niet onvermeld blijven hoe hij zich heeft ingezet voor het verbeteren van de militaire training van de Territoriale Reserves. In 1908 had Mark Sykes het toneelstuk *Mr Turnball's Nightmare* geschreven, waarin in de droom van Mr. Turnball een Duitse invasie in Groot-Brittannië plaatsvond. Het was een droom, maar hetgeen Mark duidelijk wilde maken was dat het leger, ook in vreedstijd, voorbereid en getraind moest zijn. Het stuk kwam niet door de censuur, omdat de verwijzing naar Duitsland te provocerend werd

⁵³ Ibidem 151

⁵⁴ Ibidem 142, Shane Leslie, *Mark Sykes*, 216

⁵⁵ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 143

gevonden. Mark wachtte tot 1912, en na het vervangen van 'Duitsers' door 'Silurianen', werd het op het Beaumont College opgevoerd.⁵⁶

In het toneelstuk werden ook de Territoriale Reserves genoemd: het reserveleger dat naar aanleiding van de ervaringen in de Boerenoorlog in Zuid-Afrika was opgericht na het aannemen van de *Territorial and Reserve Forces Act* in 1917. Hij werd al snel bij de organisatie van de rekrutering en opleiding van de reservisten betrokken, en werd benoemd tot tweede commandant van het 5^e Yorkshire Regiment. De gang van zaken rondom de militaire zomertrainingen vond hij echter veel te slap. In de zomer van 1910 werd hij commandant van het regiment en na het volgen van een training, en nadat hij geslaagd was voor het examen, werd hij in 1911 luitenant-kolonel. Hij was toen 32 jaar oud. Hij pakte de trainingen van zijn 'Terriers', zoals hij de leden van de Territoriale Reserves noemde, aan naar eigen inzichten: de oefeningen waren zwaar, maar hij ontzag ook zichzelf niet en deed overal aan mee. Daarnaast zorgde hij ervoor dat de reservisten een betere betaling kregen. Veel van zijn reservisten waren boerenzonen die goed met paard en wagen overweg konden. Ook hier had hij een vernieuwend idee dat hij doorvoerde. Deze mannen moesten getraind zijn om later ingezet te kunnen worden bij het verrijden van de veldbatterijen. Hij organiseerde competities en er werden prijzen uitgedeeld aan het winnende span. Om de eenheid binnen de groep te versterken ontwierp hij een speciale badge voor zijn 'Waggoners Special Reserve'.⁵⁷

Op 17 februari 1919 schreef Arthur Balfour aan Edith Sykes naar aanleiding van het overlijden van Mark:

"I have just learnt with the deepest concern of Mark's death, and can hardly yet realize the greatness and suddenness of our loss. It is but a few hours ago that he and I walked here together from the Quai d'Orsay discoursing on all the pressing problems of the Conference, and now he has been taken from us for ever. None of us who worked with him at the Foreign Office or in Parliament are ever likely to forget his unfailing energy and courage or the brilliant humour which sustained our spirits even in the most depressing circumstances. He cannot be replaced."⁵⁸

⁵⁶ Ibidem 161

⁵⁷ Ibidem 164, 167

⁵⁸ Shane Leslie, *Mark Sykes*, 296

3 Mark Sykes, zijn reizen en zijn boeken

In het Victoria & Albert Museum in Londen staat een maquette van het middendeel van Crystal Palace, gebouwd in 1851 in Hyde Park voor de eerste wereldtentoonstelling. Aan de hand van deze maquette is goed te zien hoe groot het gebouw is geweest. Met afmetingen van 564 meter lang, 124 meter breed en 33 meter hoog, was het een voor die tijd immens groot gebouw. Na afloop van de tentoonstelling moest het gebouw verplaatst kunnen worden naar Sydenham Hill (Londen). Om deze verplaatsing mogelijk te maken werd een nieuwe, bijna revolutionaire bouwwijze toegepast. De hele constructie van kolommen, dakdragers, liggers en beplatingen kon op een 'eenvoudige' wijze in- en uit elkaar gehaald worden. Architect Paxton, een bekend kassenbouwer, ontwierp een systeem van geprefabriceerde gietijzeren kolommen en liggers, gelamineerde houten platen en glasplaten. Alle onderdelen hadden vaste maten. Het was een soort 'Meccano'-doos in het groot. De tentoonstelling was een enorm succes, en trok miljoenen bezoekers uit binnen- en buitenland. In de periode vanaf 1851 tot aan het einde van de negentiende eeuw zijn in West-Europa en de Verenigde Staten nog 27 wereldtentoonstellingen georganiseerd.

Het fenomeen wereldtentoonstelling bracht een grote reizigersstroom op gang. Als we dit plaatsen naast de technologische ontwikkelingen op het gebied van communicatie en transport in de negentiende eeuw, dan ligt het voor de hand dat reizen voor steeds meer mensen uit de hogere- en de middenklasse mogelijk werd. Een tweede factor die meespeelde was de groeiende belangstelling voor alles wat met geschiedenis te maken had, waarbij het dan niet alleen ging om de geschiedenis van het eigen land maar vooral om de geschiedenis van andere culturen. De archeologie, begonnen met de veldtocht van Napoleon naar Egypte (1798 – 1801), bracht in de loop van de negentiende eeuw veel archeologische vondsten, en daarmee kennis over de oude culturen van het Midden-Oosten, naar de musea van Londen, Parijs en Berlijn. Het zien van deze archeologische vondsten en de informatie hierover maakte de mensen nieuwsgierig. Een derde factor die van invloed was op het reizen, was het zich uitbreidende imperialisme van de grote West-Europese staten, met Groot-Brittannië voorop, in Afrika en Azië. De aanwezigheid van Europese bestuurders en hun soldaten maakte de nieuw veroverde gebieden toegankelijker: eerst voor missionarissen, kolonisten en handelaars, en later voor toeristen.

In Palestina kwamen toeristen naar de heilige plaatsen van het jodendom, het christendom en de islam, en voor velen van hen was de reis een pelgrimage. Dit gold ook Sir Tatton Sykes, de vader van Mark Sykes. Voordat Mark met zijn ouders voor de eerste keer in 1890 naar het Midden-Oosten ging en samen met zijn vader Jeruzalem bezocht, was zijn

vader daar al meerdere keren geweest om de voor het christendom heilige plaatsen te bezoeken. In het vorige hoofdstuk zijn chronologisch belangrijke of opvallende momenten en gebeurtenissen uit het leven van Mark beschreven, om daarmee, binnen het kader van de onderzoeksvraag, een zo goed mogelijk beeld van hem te schetsen. In dit hoofdstuk wil ik beschrijven hoe Mark zijn reizen beleefd heeft, wat hij heeft waargenomen en hoe hij dat beschreven heeft. Zijn reisverslagen in *Through Five Turkish Provinces*, *Dar-Ul-Islam* en *The Caliph's Last Heritage*, die hierna verder beschreven zullen worden, zijn hier een mooie bron voor. Samen met zijn vriend Edmund Sanders heeft hij nog een tweetal parodieën geschreven onder het pseudoniem Majoor-Generaal George D'Ordell.

Het eerste boek *Tactics and Military Training* is al in het vorige hoofdstuk genoemd. In dit boek dreven Sykes en Sanders de spot met de Drill Regulations uit 1896, die door de negatieve ervaringen tijdens de Boerenoorlog achterhaald waren. In het tweede boek, met de titel *D'Ordell Pantechnicon, An Universal Directory of the Mechanical Art of Manufacturing Illustrated Magazines Intended as a Course of Learning for Future Writers Containing an Account of the Advance of Literature in Modern Times with a Perfect Model for the guidance of Students and Directions Exposing the Whole Manual Art of the Trade*, hekelden zij de commercialisering van de tijdschriften in hun tijd. Zij vonden dat de kwaliteit van de tijdschriften afnam en het schrijven niet meer dan een broodwinning werd, 'the most incompetent can earn an easy livelihood without difficulty.'⁵⁹

Mark heeft van jongs af aan veel gereisd. Zijn moeder vond het belangrijk voor zijn ontwikkeling, belangrijker dan dat hij in een klaslokaal opgesloten zat. Vermoedelijk speelde haar eigenbelang, doen waar je zin in hebt, een grotere rol. Zijn vader had een ander argument, dat voortkwam uit zijn bijna ziekelijke drang om geen gezondheidsproblemen te krijgen. Hij vond dat het Britse klimaat in de winter slecht was voor zijn eigen longen en die van Mark en dat het daarom beter was om in de wintermaanden naar warmere streken in Azië, Amerika en Afrika te gaan.⁶⁰ Bij het eerste bezoek van Mark aan het Midden-Oosten in januari 1890 werden niet alleen Cairo en Jeruzalem bezocht, maar na Jeruzalem trokken zij samen met de gids Isa Kubrusli en muilezeldrijvers door Palestina en Libanon naar Syrië. Van Isa, een Cypriotische christen, leerde Mark de eerste beginselen van het Arabisch en deze vertelde hem over de verschillende nationaliteiten en volkeren die je in dit deel van het Ottomaanse Rijk kon tegenkomen. Isa had aanmerkingen op iedereen: Russen, Fransen, Duitsers, Armenen en bedoeïenen. Zijns inziens waren de Turken nog de besten en de joden de slechtsten. In

⁵⁹ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 102

⁶⁰ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 35

Libanon bezochten ze de druzen. De druzen maakten grote indruk op Mark. Herinneringen aan dit bezoek heeft hij beschreven in *Dar-UI-Islam*. *'When I was a little boy of ten I was taken by my father to their mountain; again when I was eleven, again when I was thirteen, and lastly five years later when I visited them alone. (...) and their hospitality and dignity filled me with reverence. (...) The hospitality was the hospitality not only of custom but of gentlemen, and the visit of a village Shaykh was more impressive than a tinsel pageant in London.'*⁶¹

Op een kind van tien jaar moet een eerste kennismaking met het Midden-Oosten een enorme indruk hebben gemaakt. Alles was anders dan in zijn eigen land, de kleding van de bevolking, de kleuren, de straten, de huizen, de geuren en het eten. Deze indrukken moeten zich in zijn geheugen hebben vastgezet. Een herinnering die hij nooit is kwijtgeraakt en die hij ook beschrijft in *Dar-UI-Islam*, is het bezoek aan een krankzinnigeninrichting in Damascus. Hij schrijft daarover het volgende:

*'The Dragoman, I remember, called it 'Foolish House'. At the gate we were admitted by a cheerful Turkish sergeant, who with ten other soldiers acted as doctors, keepers and nurses to the inmates of the asylum; we were led through a low door in the wall to a yard, and I shall never forget the scene of misery and horror in that court. In the centre was a muddy tank, and about twelve feet from it was a circle of kennels, each about six feet by five; each kennel had a grille through which the wretched madmen clamoured and howled the livelong day; over their ankles in their own ordure, naked save for their chains, these wretched beings shrieked and jabbered! Happy were those who, completely insane, laughed and sang in this inferno. (...) To this day I can hear one of them playing with the chains and singing a crazy song.'*⁶²

Wat de bedoeling van zijn vader is geweest om hem, een kind van tien jaar, hiermee te confronteren, is onbekend, maar het geeft wel aan hoe zijn vader was. Wellicht zag hij hem, net als zijn moeder Jessica, niet als kind, maar als een kleine volwassene.

Niet van alle reizen, die hij als kind met zijn ouders maakte, zijn details bekend. Van een reis naar Amerika in de winter van 1891, heeft Mark een humoristisch artikel over de treinreis naar Noord-Mexico geschreven, met de titel *'Night in a Mexican Station'*. Hierin beschrijft hij wat er tijdens de treinreis gebeurde en hoe de passagiers daarop reageerden. 's-Nachts moest iedereen onverwachts de trein uit en in een stationshal wachten op een

⁶¹ Mark Sykes, *Dar-UI-Islam, A record of a journey through ten of the Asiatic Provinces of Turkey* (Londen, 1904)

26

⁶² Mark Sykes, *Dar-UI-Islam*, 10

andere trein. De volgende trein was zo vol, dat de gestrande passagiers de reis moesten voorzetten niet meer in het eersteklas-, maar in een derdeklasrijtuig. Dit leverde het nodige commentaar op onder de reizigers. Het was zijn eerste gepubliceerde artikel. Volgens Adelson blijkt uit dit artikel dat Mark goed kon waarnemen en de situaties levendig beschrijven. Amerika trok Mark veel minder dan het Midden-Oosten.⁶³

Aanvankelijk bepaalde zijn vader waar ze heen gingen, en de belangrijkste criteria bij het bepalen van het reisdoel waren: er moet een Britse arts in de buurt zijn en een Brits consulaat. Het eten in hotels vertrouwde hij meestal niet, en daarom nam hij zijn eigen kokkin mee. Naast zijn kokkin en zijn huisbediende reisde ook de tutor van Mark mee. Vooral dit laatste gaf in zijn puberteitsjaren de nodige problemen, omdat Mark zijn eigen weg wilde gaan. Na de rechtszaak van zijn ouders, toen hij achttien jaar oud was, vertrok hij alleen naar Palestina en Syrië. Van deze reis is weinig bekend. Van zijn tweede reis in 1899 heeft hij een verslag gemaakt dat in 1900, onder de titel: *Through Five Turkish Provinces* in boekvorm is uitgegeven.

Hij was van plan om vier maanden door de Syrische woestijn te trekken en de Hauran, een vulkanisch plateau in het zuidwesten van Syrië, te bezoeken. Als kind was hij daar ook al met zijn vader geweest. Na aankomst in Damascus kreeg hij van de autoriteiten geen vergunning om daar naar toe te gaan, waarna hij zijn reis heeft aangepast en vanuit Damascus via Aleppo naar Bagdad is gegaan. Zijn groep bestond uit: '(...) *a dragoman, a cook, a waiter, four muleteers, and a groom; seven Syrian mules, fine willing beasts capable of carrying heavy loads; two good country horses for myself and one each for the cook and the waiter; a Persian pony for the dragoman; and last, though no least, a Kurdish sheepdog that answered to the name of Barud.*' Mark had Isa Kubrusli weer als gids en dragoman meegenomen. Isa deed dit werk al vele jaren en hij vertelde Mark tijdens de reis: '(...) *that the English had changed. Beforetime the Henglish, always very rich ; always he have long barbe (beard); always he ride it like really man ; shoot it very good ; and give plenty baksheesh. Now everything very different. Many very fat and wear rubbish clothes; many very old men; many are meselable; (...)*'⁶⁴ Het was de gewoonte van Mark om in zijn boeken het door de lokale personen gesproken Engels weer te geven, zoals zij de woorden uitspraken.

In de lange introductie van dit boek geeft Mark in grote lijnen weer hoe zo'n reis verliep. 's Morgens bij het licht worden opstaan en ontbijten met *'ham and eggs with*

⁶³ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 41

⁶⁴ Mark Sykes, *Through Five Turkish Provinces* (Londen, 1900) 1, 3

toast’, klaargemaakt door de kok, het opbreken van het kamp en het geven van de foien aan de muilezeldrijvers die elke dag klagen dat het te weinig is, en de bewoners van het dorp die zich rondom hen vergapen aan de rijkdom van het konvooi en op de kampeerplek zoeken of er nog iets van hun gading te vinden is. Rond de middag werd er gestopt om te eten. Tijdens de Ramadan zaten de moslims op afstand en keken toe naar de etende ‘ongelovigen’. Tijdens het trekken zongen de muilezeldrijvers of ze vertelden verhalen. Soms kwamen ze een karavaan, de post, pelgrims of bedoeïenen tegen. De post werd van station naar station gebracht door *zaptiehs* (gendarmes). Wanneer er bedoeïenen werden gesignaleerd, hield men de geweren in de aanslag en men was opgelucht als ze gepasseerd waren. In streken waar ze aangevallen konden worden door bedoeïenen of andere strijdgroepen was een escorte van gendarmes of soldaten noodzakelijk, evenals een schriftelijke toestemming van de gouverneur van het *vilayet* (provincie). Ook konden via de telegraafverbinding de politieposten langs de route geïnformeerd worden.

Tegen het eind van de middag werd in de buurt van een dorpje een nieuwe kampplaats gezocht. Na het opzetten van de tenten, één voor hemzelf, één voor de bedienden en een keukentent, ging Mark samen met de dragoman op bezoek bij de ‘*murdir*’ (dorpsoudste) om hem eerbied te tonen en te bedanken voor zijn toestemming om een kamp te mogen opzetten. ’s Avonds om acht uur was het stil in het kamp. ‘(...) *but no matter at what time of the night I might awake if I peeped out of my tent I invariably saw one or two muleteers talking in low tones round the fire which is always kept burning. In fact as Thackeray said, it seems that "no one in the East ever sleeps."*⁶⁵

Dit boek, en dat geldt ook voor de twee andere boeken, is wat het reisgedeelte betreft op dezelfde wijze opgebouwd. In de titels van de hoofdstukken zijn de belangrijkste plaatsen langs de route terug te vinden. Per hoofdstuk beschrijft Mark wat er in dat gedeelte van de reis is voorgevallen, wat hij met anderen besproken heeft en wat er tussen zijn bedienden besproken werd, hoe de contacten met de lokale leiders verliepen en wat hij heeft waargenomen. Zo beschrijft hij in hoofdstuk VI het reisgedeelte van Deir, een stadje aan de bovenloop van de Eufraat, naar Bagdad en begint met:

‘I stayed at Deir a clear day and started again the second morning after my arrival at seven o'clock. As the muleteers had had a day's rest they were particularly lazy and somewhat mutinous; but the persuasions of my escort, who threatened to use a cowhide whip if they did not hurry up, were effectual. I had a sergeant and four men with me. The sergeant was at Urfa during the massacres, speaking of which he said:

⁶⁵ Mark Sykes, *Through Five Turkish Provinces*, 7-12

— " *One day our captain called us out and told us that the wives of some Mohammedans had been tortured by Armenians. We were ordered to find the Armenians and kill them and we did kill all we met. Next day we were told to kill some Kurds in a village near. But our captain would then do no more and I was sent here.*"⁶⁶

Even verder beschrijft Mark een vechtpartij, want ook dat kwam voor, tussen Michael zijn kok, Omar de leider van de muilezeldrijvers en Jacob zijn wachtsman. Hij bemoeide zich er nauwelijks mee, maar zei wel dat als ze door wilden gaan met vechten ze dat maar tweehonderd *yards* verderop moesten doen, om daarna zijn verhaal te vervolgen met een uitweiding over de gendarmes die de reizigers in de woestijn konden tegenkomen. *'From Mustaf Pasha to Akaba and from Kaifa to Mount Ararat he rides, jobs, carries the post, fights and occasionally he arrests. He is one of the chief features of the Turkish Empire; but to the great number of untravelled Englismen he is quite unknown, (...)*'. Daarna volgen drie pagina's met een beschrijving hoe de gendarmes eruit zagen, hoe ze zich gedroegen ten opzichte van hun meerdere, welke wapens ze droegen, hoe ze met hun paarden omgingen, hoe ze aten, en hij eindigde met een opmerking over wat met de gendarmes bereikt zou kunnen worden: *'I believe that those tattered marauding rovers, with proper officers and weapons, would form a force which might cause even the Tartar of the North to tremble(...)*'.⁶⁷

Gedurende de hele reis vertrouwde hij zijn waarnemingen, overpeinzingen naar aanleiding van wat hij onderweg gezien had en de gesprekken met zijn bedienden, andere reizigers of lokale personen, aan het papier toe. Zijn mening over bepaalde situaties, mensen of bevolkingsgroepen stak hij niet onder stoelen of banken. Onderweg van Mosul naar Bitlis kwamen ze door een gebied waar Armeniërs woonden en hier heeft hij gesproken met een Armeense priester. De beschrijving van deze gebeurtenis is weinig positief over de Armeniërs: een *'abominabel race'*, laf en onbetrouwbaar, lieden die alles voor zichzelf houden en die het ontbreekt aan mannelijke deugden. Hij eindigt zijn tirade met *'But not one of them shows a tithe of the abominable qualities which mark off Armenians from the rest of mankind. Even Jews have their good points but Armenians have none;'* Ook over de Russen heeft hij zijn mening, wellicht ingegeven door de heersende opvattingen in die tijd binnen Groot-Brittannië, dat Rusland als een gevaar zag voor het Britse Imperium in het Midden-Oosten en voor het Ottomaanse Rijk. In het laatste

⁶⁶ Ibidem 43

⁶⁷ Ibidem 47 - 49

hoofdstuk, met de titel *'Civilisatie!'* laat hij duidelijk blijken wat hij van het gedrag van de Russische grenspolitie vond. Het uitroepteken heeft hij er niet voor niets achter gezet.

*'Insolence and stupidity greeted me at the first step I made on Russian soil. (...) At that moment a sergeant strolled out and also demanded my passport, which I gave him ; after holding it upside down for about five minutes and making a pretence of reading the Russian visa he nodded and handed it back. If this had been a Turkish post food would have been brought and I should have been entertained; but here when I made signs for a glass of water, the man gave me a cup and pointed to a pump. For a moment I was surprised, but then I remembered that I had returned to civilisation and was no longer in Turkey.'*⁶⁸

Het boek *Through Five Turkish Provinces*, dat hij op eigen kosten uitgegeven heeft, kreeg een redelijke ontvangst in de Britse pers, met uitzondering van de *Christian Commonwealth*, die zich erg gestoord had aan de negatieve beschrijvingen over de Armeniërs. Het boek *Dar-Ul-Islam*, dat hij na zijn tweede grote reis naar het Midden-Oosten in 1902-1903 heeft geschreven, kreeg een zeer enthousiaste ontvangst in de Britse pers en bij Britse schrijvers. Het blad *'The Spectator'* stelde dat er drie soorten reisboeken waren: boeken waarvan je iets kon leren, boeken die je kon negeren, en de boeken van kapitein Sykes. Rudyard Kipling schreef over dit boek: *'I sat down to read it and stayed there for the rest of the evening. Thank you very much indeed for it. I don't know Turkey, but I can see the chit and the delay and the confusion at the wayside serais as I can smell the smell (much like ours in India, I take it) of the towns. (...) Altogether I found it a delightful book, for which I thank you once again. You ought to have been born in the East.'*⁶⁹

Deze reis maakte hij voor een deel samen met John Hugh Smith, de vriend uit zijn Cambridgetijd. Op de omslag van het boek is een kaart afgebeeld waarop de route van de reis is aangegeven. De reis ging vanaf Damascus in noordelijke richting naar Aleppo, waar hun wegen zich scheidde, en volgens de planning zouden ze elkaar in Kirkuk weer treffen. Mark ging naar het Taurusgebergte en vandaar via Mosul naar Kirkuk, waar een paar dagen nadat hij daar was aangekomen, ook John arriveerde. Vanaf hier zijn ze gezamenlijk naar Suleimanieh in het oosten van Turkije nabij de Perzische grens gegaan en vervolgens naar het noorden naar Tbilisi in Rusland. Het samen reizen was niet altijd een groot succes. In zijn boek, maar ook in zijn brieven aan Edith, gaf hij aan dat het gedrag van John hem niet altijd aanstond en zijn geduld op de proef stelde. Mark had een aantal keren commentaar

⁶⁸ Ibidem 110

⁶⁹ Shane Leslie, *Mark Sykes*, 62, 99

op zijn taalgebruik en op zijn manier van eten als ze bij een *mudir* voor een maaltijd waren uitgenodigd. Adelson maakt zelfs melding van een voorval dat John de wachtsman Jacob een klap gaf en dat Jacob terug wilde slaan. De zaak werd in der minne geschikt. Hij schreef aan Edith dat dit de laatste keer was dat hij John mee zou nemen op een tocht door het Midden-Oosten.⁷⁰

Een belangrijk onderwerp in dit boek is de beschrijving van bevolkingsgroepen en de onderlinge vergelijking van deze groepen. De bedoeïenen stonden bij hem hoog aangeschreven. Hij stelde: *'The Bedawin are the foundation of all that stands for Islam. (...) Their love of freedom and open spaces, their incapacity and contempt for manual labour, absolutely forbid their dwelling in houses or villages. They are not doomed like Jews and gipsies to wander; they love it.'* In een voetnoot bestreed hij de opvatting van de antropoloog Sir R. Burton, die de indianen beschreef als de bedoeïenen van de Nieuwe Wereld, wat volgens hem onzin was. De enige overeenkomst was dat ze in tenten leefden, maar voor het overige waren er alleen maar verschillen, die aantoonde dat de bedoeïenen superieur waren aan de indianen. Hij wilde met deze vergelijking Sir R. Burton, die hij als een groot oriëntalist zag, niet bekritisieren, maar hij wilde wel voorkomen dat degenen die de bedoeïenen niet kenden een verkeerd beeld zouden krijgen. Het viel Mark op dat er duidelijke verschillen tussen Turken en Arabieren waren. Hij vond de Turken prima mensen maar: simpel, met weinig gevoel voor humor, laconiek en hun manier van spreken uitdrukingsloos en zonder expressie. Bij de Arabieren was dit allemaal anders. Hun manier van doen straalde veel meer levendigheid en gevoeligheid uit, tot soms in het overdrevene toe. Volgens hem zouden Turken en Arabieren nooit versmelten tot één volk. *'A Turk will understand an Englishman's character much sooner than he will an Arab's; (...)'*⁷¹

Zijn tweede boek maakt vergelijkingen mogelijk. In de eerste plaats een vergelijking tussen zijn eerste en tweede boek en in de tweede plaats tussen de schrijfstijl van Mark en die van John Hugh Smith, want aan *Dar-UI-Islam* is in een appendix het reisverslag van John toegevoegd. De opzet van beide boeken is dezelfde, maar de schrijfstijl in *Through Five Turkish Provinces* is meer een verslag dan een verhaal. Het komt daardoor wat saai over. Bij *Dar-UI-Islam* krijg je de indruk dat hij zich daarvan bewust is geweest en het verslag veel meer als een verhaal heeft willen schrijven. Er komen veel meer samenspraken in voor en zijn beschrijvingen van situaties en gebeurtenissen probeert hij schetsmatig weer te geven. Hij wil de lezer meer bij zijn ervaringen betrekken en de vele routekaartjes in het boek zijn daar een goed hulpmiddel bij. Foto's maken het verhaal

⁷⁰ Mark Sykes, *Dar-UI-Islam*, 211, 226, 229; Roger Adelson, *Mark Sykes*, 95, 96

⁷¹ Mark Sykes, *Dar-UI-Islam*, 12, 13, 64

compleet. Voor zijn eerste boek had hij ook foto's gemaakt, maar die waren allemaal mislukt. Vergelijken we de schrijfstijl van Mark met die van John, dan blijkt dat Mark meer schrijftalent bezat. Het reisverslag van John is een opsomming van feiten, hoewel hij hier en daar wel probeerde beschouwend te zijn.

Het derde boek van Mark *The Caliph's Last Heritage*, door Shane Leslie zijn *magnum opus* genoemd, bestaat uit drie delen. In het eerste deel geeft hij een historisch overzicht vanaf het begin van de eerste mens in Mesopotamië tot het tijdperk van Süleyman de Grote (1494 – 1566). Volgens Adelson haalde hij zijn informatie uit de *Encyclopædia Britannica*, lokale secundaire bronnen, zolang ze maar in het Engels of het Frans waren geschreven, en hij informeerde bij iedereen in Cambridge en Constatinopel, van wie hij vermoedde dat deze kennis had van het Midden-Oosten.⁷² In het tweede deel beschrijft hij met zijn snelle, levendige stijl een vijftal rondreizen, die hij in de periode tussen 1906 en 1913 in het Ottomaanse Rijk gemaakt had. Illustratief zijn de vele foto's, routekaarten en lengteprofieltekeningen met terreinhoogten van de route.

Het derde deel, het appendix, is een wat apart deel. Hierin geeft hij een systematische opsomming van de Koerdische stammen die in het noordoostelijk deel van het Ottomaanse Rijk voorkomen. De gegevens zijn '(...) *the results of about 7,500 miles of riding and innumerable conversations with policemen, muleteers, mollahs, chieftains, sheep drovers, horse dealers, carriers and other people capable of giving one first hand information.*'⁷³ Mark heeft op een kaart het gebied in zes subgebieden ingedeeld en vervolgens krijgt iedere Koerdische stam per subgebied een cijfer. Daarna volgt per stam een beschrijving over het aantal families dat de stam telt, of ze nomaden of boeren zijn, al of niet oorlogszuchtig, en hij geeft informatie over kleding, huidskleur, lengte, enzovoort. Met deze opsomming wilde hij laten zien, dat hij niet alleen een goed observator was, maar tevens gestructureerd te werk ging. Dit is ook te zien in *Dar-UI-Islam*, waarin hij een routetabel heeft opgenomen met informatie over de dorpen waar hij zijn kamp had opgeslagen, tot welke bevolkingsgroep de bewoners behoorden, de routeduur, hoe de status van de weg was en of er water in de buurt te vinden was. Hij wilde hiermee aangeven, dat in de eerste plaats zijn boeken er niet alleen maar waren om te worden gelezen, maar ook gebruikt konden worden als gids voor toekomstige reizigers, en in de tweede plaats dat hij een kenner was van het Ottomaanse Rijk. Hij wilde gezien worden als oriëntalist.

⁷² Roger Adelson, *Mark Sykes*, 115

⁷³ Mark Sykes, *The Caliph's Last Heritage* (Londen 1915), 553

Mark Sykes was één van de vele reizigers die naar het Midden-Oosten gingen. Ook Gertrude Bell en T.E. Lawrence werden aangetrokken door het Midden-Oosten en dan vooral door de woestijn. Wat zochten zij daar? Het kenmerk van de tweede helft van de negentiende eeuw was het vooruitgangsgeloof, dat gevoed werd door de tweede industriële revolutie en de golf van het nieuwe imperialisme. De nieuw ontwikkelde technieken en materialen maakten veel mogelijk, niet alleen voor de rijkere klasse maar ook voor ambtenaren en geschoolde arbeiders. Nieuwe technieken op het gebied van transport en communicatie brachten de producten en beelden van het Midden- en Verre-Oosten naar de West-Europese landen.

De veranderingen waren niet alleen technisch en economisch, maar vonden ook plaats op het politiek-maatschappelijke vlak, waar het liberalisme terrein begon te verliezen aan nieuw ontstane politieke ideologieën, zoals socialisme, anarchisme en nationalisme. Er ontstonden ook tegenhangers van het liberalisme, zoals het conservatisme, dat de bestaande orde zoveel mogelijk wilde handhaven, en de beweging van 'nieuw rechts', waar de nadruk vooral lag op het aanwakken van nationalistische sentimenten. Dit voedde de onderhuidse gevoelens van ongelijkheid en superioriteit en wakkerde racisme aan. De nieuwe wetenschappen, culturele antropologie en sociologie, droegen daarbij bouwstenen aan om deze gevoelens niet alleen te versterken, maar zij gaven ook een 'wetenschappelijke' verklaring voor de verschillen tussen de rassen, en het superieur zijn van het ene ras ten opzichte van het andere. Dit ging met name een rol spelen ten aanzien van de joden, die zich tegen het einde van de negentiende eeuw steeds meer maatschappelijk manifesteerden. Uit hun midden kwamen grote wetenschappers, componisten en schrijvers voort, waardoor zij meer zichtbaar werden.

De onderhuidse gevoelens werden na de Frans-Duitse oorlog (1870-1871) versterkt door de Grote of Lange Depressie van 1873 – 1896. Dit werd zichtbaar aan het terreinverlies van het liberalisme met haar vrijhandel, en de toenemende roep om protectionistische maatregelen om de binnenlandse markt te beschermen. De invloed van de liberalen partijen in Duitsland, Oostenrijk en Groot-Brittannië nam af ten gunste van de conservatieven en de opkomst van de socialisten en militante vakbewegingen. Een ander aspect was het toenemend antisemitisme. De joden werden de maatschappelijke problemen aangerekend en zij werden meer en meer als een bedreiging voor de maatschappij gezien. Na de depressie kwam de tweede expansiegolf, die doorliep tot het begin van de Eerste Wereldoorlog en zijn bekroning vond in de Wereldtentoonstelling te

Parijs in 1900.⁷⁴ Tegelijkertijd kwamen de onderlinge verhoudingen tussen de grootmachten onder druk te staan door het economisch en politiek sterker worden van het Duitse Rijk, wat door Frankrijk, Rusland en vooral Groot-Brittannië, als bedreigend werd ervaren. Het prestige van Groot-Brittannië was beschadigd door de beide Boerenoorlogen (1880-1881 en 1899-1902), waarvan de eerste door de Britten werd verloren en de tweede met moeite gewonnen. Aan het einde van de negentiende eeuw zag de buitenkant van West-Europa er mooi uit, maar achter deze façade leefde twijfel, relativisme en een wens om te vluchten uit de routine van het dagelijks leven.⁷⁵

Het Midden-Oosten was een gebied dat al eeuwenlang sterk tot de verbeelding sprak. De oude Arabische verhalen uit 'Duizend en één nacht', waren verhalen met een moralistische inslag, die vroeger aan het volk werden verteld om aan te geven hoe er geleefd moest worden. De verhalen vertelden over een exotische wereld en waren vaak erotisch getint. Ze waren in de achttiende eeuw al in Europa bekend, en in de loop van de negentiende eeuw werden de erotische elementen eruit verwijderd en werden ze herschreven tot sprookjes, zoals 'Ali Baba en de veertig rovers, of Sinbad de Zeeman.'⁷⁶ Voor schilders was de Oriënt al sinds de zeventiende eeuw een inspirerende wereld – de wereld van de islam – met een andere cultuur. Zij probeerden op hun schilderijen de exotische sfeer van stoffige bazaars met mannen in lange gewaden, kamelen, een altijd strakblauwe hemel en de sensuele sfeer van harems over te brengen. Vooral in Groot-Brittannië en Frankrijk was oriëntalistische kunst heel bekend. In Nederland was dat minder omdat de banden met het Midden-Oosten minder intensief waren.⁷⁷ In Groot-Brittannië bleef het boek *Travels in Arabia Deserta* van Charles Doughty uit 1878 een bestseller en het werd door menigeen, bijvoorbeeld door T.E. Lawrence, gebruikt als gids bij zijn tochten door de woestijn.⁷⁸

Het is dan ook niet verwonderlijk dat velen, waaronder Mark Sykes steeds weer terugverlangden naar het Midden-Oosten om zich onder te dompelen in de oosterse sfeer. Naast dit terugverlangen, was er voor hem nog een andere reden om graag in het Midden-Oosten te zijn, en wel zijn ongenoegen met de maatschappelijke veranderingen in Groot-

⁷⁴ T.C.W. Blanning, *The Nineteenth Century* (Oxford, 2003)14

⁷⁵ Thomas F.X. Noble (ed), *Western Civilization Beyond Boundaries* (Boston,2008) 749

⁷⁶ Wil van de Vleuten, 'Sheherazade, het verhaal van 1001 nacht', *Mythologie*, (21-09-2011)

<http://kunst-en-cultuur.infonu.nl/mythologie/82896-sheherazade-het-verhaal-van-1001-nacht.html> (gelezen 20 april 2014)

⁷⁷ Richard van Leeuwen, 'Oriëntalisme is niet vernederend', *Trouw*, 29 maart 2008

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4512/Cultuur/archief/article/detail/1641127/2008/03/29/Orientalisme-is-niet-vernederend.dhtml> (gelezen 20 april 2014)

⁷⁸ Priya Satia, *Spies in Arabia, The Great War and the cultural Foundations of Britain Covert Empire in the Middle East* (Oxford 2008), 60

Brittannië. Hij, maar hetzelfde gold voor Gertrude Bell en T.E. Lawrence, kon in het Midden Oosten ontsnappen aan de verdwazing van de geïndustrialiseerde wereld, de decadentie en de strijd tussen de klassen. Zij konden wegdromen van het burgerlijke Groot-Brittannië.⁷⁹ Maar ook in het Midden-Oosten kwam Mark niet los van zijn ergernis over de Europeanen en Amerikanen die daar op bezoek kwamen. Hij noemde hun komst ‘*smearing the East with the Gosmobaleet slime of the West.*’ Hij had dit woord afgeleid van het woord *cosmopolitan*, zoals het lokaal in het Engels werd uitgesproken, en hij bedoelde daarmee de ‘*horrible sickness*’ waarmee een deel van de reizigers uit Europa en Amerika besmet was, en die zich uitte in dwaze kleding en het niet kunnen of willen begrijpen van de door Arabieren niet juist uitgesproken Engelse woorden.⁸⁰ Gertrude Bell verhaalde in haar dagboek over een ontmoeting in de woestijn met een paar dames in een koets en de dragoman op het dak als koetsier en daarachter een paar muilezels die de tenten droegen.⁸¹

Priya Satia gaat in zijn boek *Spies in Arabia, The Great War and the cultural Foundations of Britain Covert Empire in the Middle East* ook in op het fenomeen van de aantrekkingskracht van de woestijn. Hij benadert dit vanuit het aspect van het inlichtingenwerk, en de personen die daar om persoonlijke of patriottistische redenen bij betrokken raakten. Het inlichtingenwerk was van groter belang geworden door de geopolitieke veranderingen in het Midden-Oosten, als gevolg van het opkomend Arabisch nationalisme, de revolutie door de Jonge Turken in 1908, de aftakeling van het Ottomaanse Rijk en de toenemende invloed van Duitsland in de regio, onder andere door zijn steun bij de aanleg van de Bagdadspoorlijn en van de spoorlijn van Damascus naar Medina.

Dit dwong de inlichtingendiensten om niet alleen van ‘beroepsspionnen’ gebruik te maken, maar ook van personen die door hun werk onopgemerkt ver in het gebied konden binnendringen. Anderen, die volgens Satia hierbij betrokken raakten, waren in de eerste plaats de attachees van de ambassades die deels beroepsmatig en deels op vrijwillige basis inlichtingenwerk verrichtten. Mark Sykes viel onder deze categorie. Als tweede groep noemt hij de journalisten van grote kranten in Groot-Brittannië, en handelsreizigers. Ook zij verzamelden gegevens die voor Londen belangrijk konden zijn. De derde groep werd gevormd door archeologische onderzoekers en wetenschappers. Archeologisch onderzoek werd soms bewust in gang gezet om daarmee mensen in het gebied te krijgen. T.E. Lawrence was na het afronden van zijn studie geschiedenis,

⁷⁹ Priya Satia, *Spies in Arabia*, 72

⁸⁰ Mark Sykes, *Dar-UI-Islam*, 18

⁸¹ Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn, Gertrude Bell, Raadgever van koningen, avonturier, bondgenoot van Lawrence of Arabia* (Amsterdam, 1997) 93

toegevoegd aan het team van de Britse archeoloog D.G.Hogarth, die archeologisch onderzoek in Mesopotamië (Carchemish) uitvoerde. In zijn vrije tijd trok Lawrence rond om de omgeving in kaart te brengen en de taal te leren.⁸²

De mensen die op deze wijze bij het inlichtingenwerk betrokken raakten, deden dit werk om patriottistische of persoonlijke redenen. De persoonlijke redenen waren vaak tweeledig, enerzijds het verwerven van roem en bekendheid binnen de Britse maatschappij. De boeken geschreven door Mark Sykes en ook die van Gertrude Bell, gaven hun naamsbekendheid als oriëntalisten. T.E. Lawrence kon via zijn contacten met instituten en universiteiten ook toegang krijgen tot het publieke platform. Van deze drie zocht vooral Mark Sykes naamsbekendheid. Anderzijds wilden ze betrokken blijven bij het inlichtingenwerk omdat dat hun de mogelijkheden bood om terug te keren naar het exotische Midden-Oosten. Ook in Groot-Brittannië wilde Mark Sykes het Arabische gevoel vasthouden. Toen hij nog op het Beaumont College zat, rookte hij een waterpijp en zat daarbij met gekruiste benen op tapijten. Waarschijnlijk deed hij dit om op te vallen, hetgeen niet zo vreemd is voor een veertien-of vijftienjarige, maar het is ook mogelijk dat hij onbewust de mystieke sfeer van het Midden-Oosten wilde vasthouden. Het inrichten van een Turkse kamer en het plaatsen van een Turks bad in *Sledmere House* na de brand van 1911 wijst hierop.⁸³

⁸² Priya Satia, *Spies in Arabia*, 34

⁸³ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 45, 225

4 Mark Sykes en zijn plaats in de politiek van het Midden-Oosten

De beschrijving van de persoon Mark Sykes bestaat uit een drieluik. In de hoofdstukken 2 en 3 kwamen zijn leven en zijn reizen aan de orde. In dit hoofdstuk zal de politiek het hoofdthema zijn. In hoofdstuk 2 is het begin van de politieke loopbaan van Mark Sykes even ter sprake geweest. In juli 1911 was hij voor de Unionisten van Central Hull tot Lagerhuislid gekozen, en al snel werd hij lid van de *Hughligans*, een praatgroep van conservatieve Lagerhuisleden. Verschillende leden van deze *Hughligans* werden later vrienden van hem. Een belangrijk moment voor ieder parlamentslid was en is nog steeds het houden van zijn of haar eerste redevoering, de zogenaamde *maidenspeech*. Voor Sykes kwam dit moment tegen het einde van november, toen de dreiging van een oorlog al boven Europa hing. De Tweede Marokkaanse crisis zette de positie van Frankrijk tegenover Duitsland op scherp. Voor Groot-Brittannië, bij monde van Lloyd George, was de Duitse agressie onacceptabel. Italië, dat net als Duitsland geen koloniale macht was, maar het wel wilde zijn, had zijn blikken gericht op delen van het Ottomaanse Rijk in Noord-Afrika. Met goedvinden van Frankrijk verklaarde Italië in september 1911 de oorlog aan Turkije en bezette Tripolitania.⁸⁴

In zijn *maidenspeech* hekelde Mark het in 1907 tussen Groot-Brittannië en Rusland gesloten verdrag, waarin onder andere de verdeling van Perzië werd geregeld. Naar zijn mening werd daardoor de positie van Groot-Brittannië ten opzichte van Rusland in dit gebied verzwakt. Ook de Turks-Italiaanse crisis kwam aan de orde en hij nam het de regering kwalijk dat zij de Turken niet had gesteund, want een sterk Ottomaanse Rijk was nu net zo belangrijk voor de Britse handelsbelangen en voor de strategie als in de tijd van Disraeli. Aan het einde van zijn rede herhaalde hij de stelling: '*(...) if war came in the west, the British must send troops to the East*'.⁸⁵

Op het moment dat Mark zijn rede hield en zich positief uitliet over het Ottomaanse Rijk, liep dit rijk al op zijn laatste benen. In de tijd van Süleyman I (1520 – 1566) was het Ottomaanse Rijk een wereldrijk dat zich uitstreekte langs de kust van Noord-Afrika tot aan de grens van het huidige Marokko in het westen, tot aan de Perzische Golf in het oosten, en van Hongarije in het noorden tot aan Aden in het zuiden. De jure bleef het rijk in stand tot het einde van de negentiende eeuw, maar de facto was de verzwakking al na het tweede beleg van Wenen in 1683 begonnen, zowel op militair als op bestuurlijk gebied. Door de grote omvang van het Ottomaanse Rijk en het grote aantal volkeren binnen zijn grenzen, kende het rijk geen eenduidig en onveranderlijk bestuursstelsel, maar het werd

⁸⁴ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 145

⁸⁵ *Ibidem* 147; Shane Leslie, *Mark Sykes*, 217

wel centraal aangestuurd. Cleveland omschrijft het systeem als flexibel, adaptief en pragmatisch.⁸⁶

De verzwakking van het Ottomaanse Rijk – Cleveland noemt dit de transformatie van het rijk – was een gevolg van externe en interne factoren. De externe factoren bestonden uit het complexe geheel van grote maatschappelijke veranderingen, die in Europa plaatsvonden als gevolg van de Renaissance, wetenschappelijke ontwikkelingen, het verlichtingsdenken, het economisch en militair machtiger worden van grote Europese landen, en de effecten van de toenemende globalisering van de handel, waardoor handelaren steeds verder konden binnendringen in het Ottomaanse Rijk. In de tijd dat het rijk militair en economisch nog machtig was, had het met diverse Europese landen handelsverdragen (*Capitulations*) gesloten, om daarmee de handelsstromen met Europa te vergemakkelijken. De interne factoren waren een gevolg van het centralistische bestuursstelsel van het Ottomaanse Rijk en de op den duur negatieve effecten van de *Capitulations*, in de vorm van een negatieve handelsbalans ten opzichte van de Europese landen, inflatie, waardoor het Ottomaanse Rijk financieel steeds meer afhankelijk werd van de Europese financiers, en langetermijnpolitieke invloeden.⁸⁷

4.1 De politieke ontwikkelingen in het Ottomaanse Rijk in de negentiende eeuw

De tijd rond de inval van Napoleon in 1798 in Egypte is te zien als een keerpunt in de geschiedenis van het Ottomaanse Rijk. In het Ottomaanse Rijk waren tijdens het bewind van Sultan Selim III (r. 1789-1806) hervormingen doorgevoerd om de stabiliteit te vergroten, wat noodzakelijk was na de verloren oorlogen tegen Oostenrijk en Rusland. De hervormingen werden allereerst op het militaire vlak doorgevoerd, waarbij Selim III zich op het Westen richtte door militaire adviseurs naar zijn rijk te halen. De reorganisatie van het leger bracht hem in conflict met de Janitsaren, het elitekorps, dat veel privileges kende, en zich bedreigd voelde in haar voorkeurspositie.

De tweede stap die Selim III zette in de richting van het Westen was het stichten van Ottomaanse ambassades in Europese steden als Londen, Parijs en Wenen, om daarmee de contacten met het Westen te verstevigen.⁸⁸ Binnen zijn rijk ontstond onder de elite, de *ulama* – de hoogste islamitische geleerden – , en vooral bij de Janitsaren, veel weerstand tegen de hervormingen, omdat deze strijdig waren met de regels van de islam en de tradities van het Ottomaanse Rijk. Een opstand leidde er uiteindelijk toe dat Selim III in

⁸⁶ William L. Cleveland, Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East* (Boulder 2008) 40

⁸⁷ Cleveland, Bunton, *A History of the Modern Middle East*, 46

⁸⁸ *Ibidem* 57

1806 werd afgezet en korte tijd later vermoord. Hij werd opgevolgd door Sultan Mustafa IV (r. 1806 – 1808), maar deze onderging hetzelfde lot als Selim III, en werd op zijn beurt weer opgevolgd door Mahmut II (r. 1808 – 1839).

Twee ontwikkelingen aan het begin van de negentiende eeuw veroorzaakten de eerste scheuren in het Ottomaanse imperium en vonden plaats in Egypte en in Griekenland. In Egypte, dat binnen het Ottomaanse Rijk al een grote mate van autonomie had, verdreef Mohammed Ali (r. 1805 – 1848) de Mamlukkendynastie uit Caïro, en bouwde door middel van oorlogen zijn imperium uit. Behalve oorlogvoeren werkte hij ook aan hervormingen binnen het leger, waarbij hij gebruik maakte van Europese expertise, en verder op het gebied van industrialisatie, landbouwtechnieken en onderwijs.⁸⁹ De kleinzoon van Mohammed Ali, Ismail (r. 1863 – 1879) zette het werk van zijn grootvader voort en ging verder met de modernisering van Egypte. In zijn tijd kwam het Suezkanaal gereed, wat hij zag als de opstap naar onafhankelijkheid. De aanleg van het kanaal legde ook de animositeit bloot tussen Groot-Brittannië en Frankrijk. Beide landen hadden bijzonder veel belangstelling voor Egypte. Frankrijk wilde zijn hegemonie uitbreiden en voor Groot-Brittannië was het Suezkanaal belangrijk in verband met de handel binnen het imperium.

De kosten van de aanleg van het kanaal, de modernisering en de persoonlijke uitgaven van Ismail, brachten Egypte op de rand van de financiële afgrond, en hij zocht steun in Europa in de vorm van nieuwe leningen en het aanstellen van een Britse en een Franse controller die de staatsfinanciën op orde moesten brengen. Hiermee werd de greep van Europa op Egypte nog groter, wat weer reacties opriep bij de Egyptische bevolking, aangezet door de nationalistisch getinte Urabi-beweging, geleid door kolonel Urabi. Toen hij in 1882 minister van oorlog werd, werd hij gewantrouwd door Frankrijk en Groot-Brittannië, die vreesden dat de terugbetalingen van de leningen gevaar liepen en dat de toegang tot het Suezkanaal belemmerd zou worden. Na het uitbreken van opstanden in Alexandrië in juni 1882 zond Groot-Brittannië een vloot naar Egypte, versloeg het Egyptische leger en herstelde de macht van de opvolger van Ismail, *khedive* Tawfiq (r. 1879 – 1892).⁹⁰

De tweede ontwikkeling betrof het opkomend nationalisme in de Balkan. De eerste onafhankelijksofstand begon in Servië (1804), maar bloedde spoedig dood. De opstand in Griekenland (1821), was op den duur wel succesvol door de steun van de grootmachten. Mahmut II riep de hulp in van Mohammed Ali. Deze stuurde het Egyptische leger onder

⁸⁹ Ibidem, 66; Efraim Karsh, Inari Karsh, *Empires of the Sand, The struggle for Mastery in the Middle east 1789 – 1923* (Cambridge, 2001) 23

⁹⁰ Ibidem 88-92; Karsh & Karsh, *Empires of the Sand* 42-68

aanvoering van zijn zoon Ibrahim, die de opstand in 1827 neersloeg. Op dat moment kwamen Groot-Brittannië en Rusland in actie.⁹¹ Tussen beide landen kwam nu een behoedzaam diplomatiek spel tot ontwikkeling, dat bekend staat als de Oosterse Kwestie. Door middel van een ongeschreven diplomatieke gedragsregel werd een status-quo tussen de grootmachten – ook Frankrijk hield zich aan de gedragsregel – in stand gehouden ten aanzien van het Ottomaanse Rijk. Deze gedragsregel werd tot aan de Eerste Wereldoorlog nagevolgd.

Mahmut II weigerde echter aan dit diplomatieke spel mee te doen. Om de impasse tussen Griekse nationalist en Ottomanen te doorbreken, stuurden Rusland, Frankrijk en Engeland gezamenlijk een vloot naar Griekenland om de aanvoer van troepen en materieel vanuit Anatolië te blokkeren. In de baai van Navorino troffen zij de vloten van het Ottomaanse Rijk en Egypte. Zonder oorlogsverklaring kwam het tot een zeeslag waarbij de vloten van Mahmut en Mohammed Ali vernietigend werden verslagen, maar Mahmut trok zich nog niet terug uit Griekenland. Hierop verklaarde Rusland de oorlog aan het Ottomaanse Rijk. Groot-Brittannië zag hierin een verstoring van de machtsbalans en stuurde een vloot naar Istanbul om het Ottomaanse Rijk te beschermen, waarop beide landen besloten de vijandigheden te staken en een zwak Ottomaans Rijk te accepteren boven het voeren van oorlogen om het land te verdelen. Het resultaat was dat Griekenland in 1832 een onafhankelijke staat werd onder bescherming van Groot-Brittannië, Frankrijk en Rusland.⁹²

In de geschiedenis van het Ottomaanse Rijk, staat de periode van de regeringen van Abdül Mecit (r. 1839 – 1861) en Abdül Aziz (r. 1861 – 1876) bekend als de *Tanzimat*, wat betekent: reorganisatie. Dit is het tijdperk waarin een nieuwe weg werd ingeslagen '(...) and marks the most intensive phase of the nineteenth-century Ottoman reformist activity.'⁹³ Kenmerkend voor deze periode waren twee koninklijke decreten (respectievelijk 1839 en 1856). De decreten waren niet zozeer wetten, als wel intentieverklaringen ten aanzien van administratieve hervormingen, die zouden gelden voor alle onderdanen, moslims en niet-moslims. In het eerste decreet werden maatregelen aangekondigd met betrekking tot de inning van de belastinggelden, de dienstplicht, de corruptie en het onderwijs. Het doel van het nieuw op te richten ministerie van onderwijs was tweeledig. In de eerste plaats hechtte de staat veel belang aan het onderwijs en in de tweede plaats raakte de *Ulama* zijn invloed op het onderwijs kwijt. Het tweede koninklijke decreet bevestigde nogmaals de

⁹¹ Ibidem 70; Ibidem 24

⁹² Ibidem 71; Ibidem 26

⁹³ Cleveland, Bunton, *A History of the Modern Middle East*, 75

uitgangspunten van het eerste decreet en voegde daaraan toe dat moslims en niet-moslims gelijke kansen hadden bij het verkrijgen van overheidsbetrekkingen en bij toelating op staatscholen. Volgens Cleveland & Bunton wilden de sultans hiermee bereiken dat de niet-moslims in de periode van het opkomend nationalisme in de Europese delen van het rijk, loyaal aan hem zouden blijven. Het ging hem erom een gevoel van Ottomaans burgerschap tot stand te brengen. Het al eeuwen bestaande systeem van *milletts*⁹⁴ moest hiermee doorbroken worden. Met de 'Nationale wet van 1869' golden bovengenoemde intenties voor alle onderdanen binnen het Ottomaanse Rijk en werd een eerste stap gezet naar een seculiere maatschappij, die op de lange termijn de ondergang van het rijk tot gevolg zou hebben.⁹⁵

Naast de interne veranderingen was het Ottomaanse Rijk niet vrij van binnenlandse spanningen als gevolg van het opkomend nationalisme in het Balkangebied, waar de grootmachten zich mee bemoeiden. Ook het labiele machtsevenwicht tussen Frankrijk, Groot-Brittannië, en Rusland in het oostelijke gedeelte van het Middellandse-Zeegebied raakte het Ottomaanse Rijk. De Krimoorlog (1853 – 1856) is hier een duidelijk voorbeeld van. Tijdens besprekingen voorafgaand aan deze oorlog, probeerde de tsaar de Britten aan zijn zijde te krijgen, en sprak de bekende woorden waarmee het Ottomaanse Rijk vanaf dat moment aangeduid werd: *'We have in our hands a sick man- a very sick man.'* Groot-Brittannië wantrouwde Rusland, ging hier niet op in, en besloot het Ottomaanse Rijk te steunen. De sultan kreeg ook steun van Frankrijk.⁹⁶ In het Verdrag van Parijs (1856) garandeerden de grootmachten de onafhankelijkheid en integriteit van het Ottomaanse Rijk en verklaarden plechtig *'not to interfere "either collectively, or seperately, in the relations of His Majesty the Sultan with his subjects, nor in the internal administration of his Empire."*⁹⁷ Deze verklaring werd door alle partijen verbroken, zodra dit hun het beste uitkwam. Het probleem bleef de Balkan.

De Nationale wet van 1869, die een opstap was naar de eerste grondwet van 1876, bracht hervormingen op het gebied van rechtssysteem, strafrecht en handelsrecht naar Frans model. Hierdoor ontstonden spanningen tussen de oorspronkelijke islamitische maatschappij waarbij de wetgeving gebaseerd was op de sjaria, en de hervormingen die de Ottomaanse maatschappij in de richting van Europa dreven. De grondwet voorzag weliswaar in een gekozen Huis van Afgevaardigden en een benoemde Senaat, maar de

⁹⁴ Millets zijn religieuze gemeenschappen van Grieks orthodoxen, christenen, Armeense christenen en joden binnen het Ottomaanse Rijk, en die van de sultan een grote mate van autonomie hadden gekregen. Cleveland, Bunton, *A History of the Modern Middle East*, 45

⁹⁵ Ibidem 77

⁹⁶ Karsh & Karsh, *Empires of the Sand* 72-75

⁹⁷ Ibidem 80

macht van de sultan werd nauwelijks ingeperkt. De gelijkheid van de onderdanen werd gewaarborgd. In de ogen van de hervormers was het meer dan een wet alleen, het vormde ook de basis van een opkomend ottomanisme en Ottomaans patriottisme.⁹⁸

Een reactie kon niet uitblijven en kwam dan ook al snel tijdens de regering van sultan Abdül Hamid II (r. 1876 – 1909), die in 1878 de grondwet buiten werking stelde, de hervormingen afwees en teruggreep op de islamitische erfenis van het Ottomaanse Rijk. Het ottomanisme, met zijn gelijkheid van religies, werd door hem vervangen door de pan-islamitische gedachte, waarmee hij wilde benadrukken dat hij, de kalief, de hoeder was van alle moslims ter wereld. Echter niet alle hervormingen verdwenen van tafel. Het onderwijssysteem veranderde niet, maar er werd meer nadruk gelegd op het onderricht van de waarden en belangen van het Ottomaanse Rijk. De communicatie en het transport werden, met steun van Duitsland, verder uitgebouwd. Dit betekende, dat de banden tussen Berlijn en Constantinopel steeds nauwer werden.⁹⁹ Abdül Hamid II kreeg tijdens zijn regeerperiode te maken met veel onrust in het Balkangebied. Met name Rusland probeerde zijn gebied uit te breiden ten koste van het Ottomaanse Rijk en trok zich daarbij weinig aan van het Verdrag van Parijs. De gedachte van het pan-Slavisme, een amalgaam van orthodox christendom en Slavisch culturele sentimenten, ontstaan in de eerste helft van de negentiende eeuw, werd door Rusland aangegrepen om zich in te zetten voor de bevrijding van de Slavische volken in de Balkan.¹⁰⁰

Het Ottomaanse bestuur in de Balkan was zwak en kreeg de nationalistische revoltes in Bosnië-Herzegovina en Bulgarije niet onder controle, hetgeen uitgroeide tot de Oosterse Crisis (1875 – 1878). De opstanden werden door de legers van de Sultan wreed neergeslagen, wat voor Rusland aanleiding was om de oorlog aan de Ottomanen te verklaren en delen van de Balkan te bezetten. De grootmachten Frankrijk en Groot-Brittannië hielden zich eerst afzijdig, maar kwamen in actie op het moment dat het gevaar bestond dat Rusland zou doorstoten naar Constantinopel. Het machtsevenwicht tussen de grootmachten dreigde verstoord te worden. Tot vijandigheden kwam het niet door interventie van kanselier Otto von Bismarck. Bij het daaropvolgende Congres van Berlijn (1878) werd de kaart van Europa en het Middellandse-Zeegebied opnieuw ingedeeld. De Balkanlanden waren niet uitgenodigd; zij moesten maar hopen dat één van de grootmachten hen wilde vertegenwoordigen. Het uiteindelijke resultaat was dat de

⁹⁸ Cleveland, Bunton, *A History of the Modern Middle East*, 78

⁹⁹ *Ibidem* 111

¹⁰⁰ *Ibidem* 82

Europese grootmachten de onderlinge vrede wisten te handhaven, wat ten koste ging van het Ottomaanse Rijk, dat grote delen van de Balkan kwijtraakte.¹⁰¹

De in gang gezette bestuurlijke hervormingen ten tijde van de *Tanzimat*, de grote uitgaven voor de modernisering van het leger en de marine, waarvoor wapens, ammunitie en oorlogsschepen in het buitenland gekocht waren, en de vele oorlogen, zorgden voor een grote geldstroom die het land uitging. De binnenlandse productie bleef constant en was onvoldoende om de groeiende uitgaven te bekostigen, waardoor het Ottomaanse Rijk op de Europese geldmarkten leningen moest aangaan. De rentebetalingen liepen steeds meer op en in 1876 was het Ottomaanse Rijk bankroet. Dit probleem werd ook weer diplomatiek opgelost. De regeringen van de landen met de grootste kredietverleners maakten afspraken over de wijze van belastinginning en over de terugbetalingen van de leningen. Het Ottomaanse Rijk kwam financieel onder curatele van Europa te staan.¹⁰²

In dit deel van hoofdstuk 4 is betoogd dat de aftakeling van het Ottomaanse Rijk een samengaan was van interne en externe factoren. De sultan dacht weliswaar aan het begin van de twintigste eeuw dat zijn rijk nog groot en machtig was, maar het was zoals Fromkin aangeeft: *'The Porte, too, appeared to live in the past.'*¹⁰³ In het volgende deel van dit hoofdstuk zal de positie van Mark Sykes belicht worden op het moment dat hij zijn intrede doet in de politieke arena van het Midden-Oosten. Dit moment valt ongeveer samen met de revolutie van de Jonge Turken in 1908, waar nu eerst kort aandacht aan besteed zal worden.

4.2 Mark Sykes en het Midden-Oosten

Door de repressie tijdens het bewind van Abdül Hamid II ontstonden binnen en buiten het Ottomaanse Rijk bewegingen en organisaties die kritiek hadden op het bewind van de sultan. Vooral het afschaffen van de grondwet van 1876 had kwaad bloed gezet. Binnen de legeracademie groeide verzet, en hier werd in 1889 het geheime genootschap *Committee of Union and Progress* (CUP) opgericht, waarbij later anderen, in Europa opgeleide officieren die wel trouw aan het rijk en trots op de militaire Ottomaanse traditie waren, zich aansloten. De slechte staat van het legermaterieel en het niet op tijd uitbetalen van de salarissen was voor de officieren de reden om met hun protesten naar buiten te komen, en zij zetten in 1908 de revolutie in gang. Hun belangrijkste eis was het herstel van de grondwet en het houden van verkiezingen voor het Huis van Afgevaardigden. De vorming

¹⁰¹ Karsh & Karsh, *Empires of the Sand* 92; T.C.W. Blanning, *The Nineteenth Century* (Oxford, 2003) 184,185

¹⁰² Cleveland, Bunton, *A History of the Modern Middle East*, 80

¹⁰³ David Fromkin, *A Peace to End All Peace* (New York, 2009) 35

van een nieuwe regering werd niet door alle Ottomanen¹⁰⁴ gewaardeerd, wat in 1909 leidde tot een contrarevolutie van de lagere klassen, en de eis tot terugkeer van de sjaria. Het leger trok direct op naar Constantinopel en onderdrukte de contrarevolutie. Abdül Hamid II werd ervan beschuldigd de contrarevolutie te hebben aangesticht; hij werd door het Huis van Afgevaardigden afgezet, verbannen naar Saloniki en vervangen door zijn broer Mehmet V (r. 1909-1918). Tussen 1909 en 1913 woedde binnen de CUP een machtsstrijd, waaruit als overwinnaars naar voren kwamen de pasja's Enver, Talat en Jamal. Zij vormden een militair, dictatoriaal bewind: het Triumviraat.¹⁰⁵

Het *Foreign Office* in Londen stond sympathiek tegenover de revolutie van de Jonge Turken, maar de mening van de Britse ambassade in Constantinopel was heel anders. Zij zag de CUP-revolutie als een internationale samenzwering van joden en vrijmetselaars tegen het Ottomaanse Rijk. De Britse ambassadeur Sir Gerard Lowther, sterk beïnvloed door Gerarld Fitzmaurice, noemde in zijn rapport aan *Foreign Service* naar aanleiding van de verkiezingen van 1908, de CUP zelfs ““(…) *the Jew Committee of Union Progress.*”¹⁰⁶ Mark Sykes had begrip voor de Ottomanen die blij waren verlost te zijn van de despotische sultan, maar ergerde zich aan het enthousiasme in Groot-Brittannië over de revolutie. Volgens hem kon dit alleen maar leiden tot verval van het Ottomaanse Rijk en het verzwakken van de invloed van het Britse Rijk in het Midden-Oosten. Hoewel velen meenden dat joden, vrijmetselaars, socialisten en de Jonge Turken de aanstichters van de revolutie waren, toont Alexander L. Macfie in zijn boek *The End of the Ottoman Empire 1908 – 1923* aan dat hiervoor geen enkele grond was. Hij verwijst naar Elie Kedouri en Bernard Lewis, van wie de laatste stelde: ““*The Young Turk revolution (...) was a patriotic movement of Muslim Turks, Mostly soldiers, whose prime objective was the remove of a fumbling and incompetent ruler (...)*”¹⁰⁷.

De politieke spanningen in het Balkangebied verminderden niet na de machtsovername door de CUP. In 1911 was er een revolutie in Albanië en een jaar later kwamen de legers van de Balkan Liga, bestaande uit Servië, Bulgarije, Griekenland en Montenegro tijdens de Eerste Balkanoorlog (1912 – 1913) tot op ongeveer 60 km van Constantinopel. In de zomer van 1913 volgde de Tweede Balkanoorlog, nu tussen Bulgarije samen met Roemenië, en de andere Balkanstaten. Het lukte de Ottomanen om een deel

¹⁰⁴ In mijn scriptie gebruik ik voor alle bewoners van het Ottomaanse Rijk de benaming 'Ottomanen'. In veel literatuur worden de benamingen 'Ottomanen' en/of 'Turken' gebruikt. De benaming 'Turken' was pas formeel van toepassing met de stichting van de staat Turkije op 29 april 1923.

¹⁰⁵ David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 40; Cleveland, Bunton, *A History of the Modern Middle East*, 123

¹⁰⁶ David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 41

¹⁰⁷ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 129; Alexander L. Macfie, *The End of the Ottoman Empire 1908 – 1923* (Londen, 1998) 32

van het verloren gebied terug te veroveren. Deze oorlogen versterkten bij Sykes de vrees dat het Ottomaanse Rijk uiteen zou vallen. In *The Times* ageerde Mark tegen de ridiculisering van de Ottomanen door de Engelse pers. Hij betoogde nogmaals dat *'If Great Britain continued to ignore Turkish sensitivities, Constantinople would collapse and with it the British Empire's buffer against European Invaders'*.¹⁰⁸

De berichten in de pers over wat er gaande was in Constantinopel baarden Sykes zoveel zorgen dat hij eind augustus 1914 in een brief aan Winston Churchill, op dat moment *First Lord of the Admiralty*, zijn diensten als kenner van het Ottomaanse Rijk aanbood. Dit was niet de eerste keer dat hij zijn diensten als oriëntalist aan de regering aanbood; hij had al meerdere keren contact gezocht met Edward Grey, minister van Buitenlandse zaken, echter zonder resultaat. Toen in februari 1915 de voorbereidingen voor de Dardanellen-expeditie werden getroffen, kreeg Sykes de opdracht om zich bij het *War Office* te melden. Hij werd toegevoegd aan de staf van Lord Kitchener, sinds augustus 1914 minister van oorlog, een man die tijdens zijn leven al een legende was en waarvan de man in de straat zei: *"Kitchener is there; it is all right."*¹⁰⁹ Enthousiast schreef Mark Sykes aan zijn vrouw Edith:

*'(...) Seen the world – including [Lancelot] Oliphant, Winston, [George] Clerk and K! The latter was genial and seemed in great spirits. Winston deemed rather fretful I thought. It is a pity he has so little sense of detail. That Napoleonic trait is denied him.'*¹¹⁰

Op dit punt ontbrak het Sykes aan enige zelfkennis; ook hij had weinig oog voor details.¹¹¹

De eerste uitdaging voor hem werd zijn deelname als vertegenwoordiger van Kitchener aan de interdepartementale commissie onder leiding van Sir Maurice Bunsen. Het *Bunsen Committee* was in april 1915 door de Britse premier Asquith ingesteld om antwoord te geven op de vraag wat de langetermijndoelen van Groot-Brittannië waren ten aanzien van de toekomst van het Ottomaanse Rijk, en hoe de Britse belangen na de oorlog konden worden veiliggesteld. De commissie vond het tweede punt belangrijker dan het eerste; het Britse rijk was al groot genoeg, maar wel moest rekening worden gehouden met belangen en aanspraken van de andere betrokken landen: Rusland, Frankrijk, Italië en Griekenland. Sykes kon door zijn kennis van het Midden-Oosten in deze commissie een grote rol spelen. In het rapport van het *Bunsen Committee* had de optie van het

¹⁰⁸ Ibidem 159; Alexander Macfie, *The End of the Ottoman Empire 2*

¹⁰⁹ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 176; David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 81

¹¹⁰ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 179

¹¹¹ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 122

instandhouden van een onafhankelijk rijk in de vorm van een federatie, bestaande uit de provincies: Anatolië, Armenië, Syrië, Palestina en Irak, de voorkeur. In de tweede optie zou het rijk opgedeeld worden in zones, en indirect bestuurd door de grootmachten.¹¹²

Met dit rapport in zijn bagage kreeg Mark Sykes in juli 1915 de opdracht om met Britse diplomaten en de legerleiding de inhoud hiervan te bespreken, en hun meningen te peilen. Tegelijkertijd moest hij de militaire en politieke situatie in het Midden-Oosten en India bestuderen. Zijn reis bracht hem via de Balkan, Cairo, de Perzische Golf en Mesopotamië naar India, en vandaar via Cairo terug naar Londen. Tijdens deze reis had hij in Cairo gemerkt dat Syrië de belangrijkste oorzaak was van de rivaliteit tussen Frankrijk en Groot-Brittannië. Het tweede punt was de houding van het Britse bestuur in India, onder leiding van de onderkoning Charles Hardinge. Deze was het niet eens met de conclusies van het rapport en vond dat Mesopotamië door India bestuurd zou moeten worden. Het derde punt was het ontbreken van één centrale politiek voor het Midden-Oosten. Simla¹¹³, Cairo en de ministeries van Buitenlandse Zaken en van Oorlog en de Admiraliteit in Londen, trokken ieder hun eigen plan. Sykes opperde het idee om een organisatie op te richten, die alle zaken met betrekking tot het Midden-Oosten zou regelen. Vanuit Cairo kreeg het plan meteen steun, maar India wees het af, omdat men dit zag als inbreuk op de eigen jurisdictie. In januari 1916 gaf Asquith opdracht tot de oprichting van het Islamitisch Bureau, dat later *Arab Bureau* werd genoemd, met David G. Hogarth, een archeoloog uit Oxford, aan het hoofd.¹¹⁴

Op zijn reis terug naar Londen maakte Sykes nog een stop in Cairo waar hij door Gilbert Clayton, het hoofd van de Inlichtingendienst aldaar, werd bijgepraat over de laatste ontwikkelingen. De inlichtingendienst was in de herfst van 1915 in contact gekomen met Mohammed Sjarief al-Farouqi, een luitenant van het Ottomaanse leger, gedeserteerd bij Gallipoli en overgelopen naar de Britten. Al-Farouqi had contacten met sjarief Hoessein ibn Ali, de heerser van het Hidjaz rijk en was op de hoogte van de McMahon-Hoessein correspondentie. Hij drong er bij de Britten op aan om in te gaan op het verzoek van sjarief Hoessein. Zijn verzoek kwam erop neer dat als Groot-Brittannië hem steunde met wapens en geld in zijn strijd voor een onafhankelijk Arabië, hij bereid zou zijn om een Arabische

¹¹² Roger Adelson, *Mark Sykes*, 180-184; Karsh & Karsh, *Empires of the Sand* 202

¹¹³ Delhi was de hoofdstad van India, echter in de zomermaanden verhuisden de Britse ambtenaren naar Simla in Noord-India om de hitte te ontvluchten.

¹¹⁴ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 185-193; David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 168-171

revolutie tegen de Ottomaanse heersers in gang te zetten. Indien de Britten te lang bleven talmen zou sjarief Hoessein zijn steun aan de Duitsers en de Ottomanen geven.¹¹⁵

Sykes liet zich meeslepen door de gunstige berichten die Clayton hem meedeelde, en paste zijn ideeën en plannen, die oorspronkelijk gebaseerd waren op de politieke verhoudingen tussen de grootmachten, en waarbij geen rekening werd gehouden met ideeën en gevoelens van de Arabieren zelf, aan. Door zijn sociale status kwam hij voornamelijk in contact met de Turkse elite. Volgens Fromkin paste hij zijn mening over de Arabieren, zowel stedelingen als bedoeïenen, aan. Arabieren waren naar zijn mening: *“cowardly,” “insolent yet dispicable [sic]”* en *“vicious as far as their feeble bodies will admit”* en de bedoeïenen waren: *“rapacious, greedy (...) animals”*¹¹⁶ Vreemd is deze omschakeling van Sykes niet. Hij stond erom bekend dat hij zich gemakkelijk liet beïnvloeden door meningen en argumenten zonder al te diep op de details in te gaan. Michael Korda wijst daar in zijn boek *‘Hero, Life and Legend of Lawrence of Arabia’* op.¹¹⁷ Ook zijn mening ten aanzien van de joden zal, zoals we nog zullen zien, 180 graden draaien. Opvallend is dat ondanks deze karaktertrek, zijn vrienden, bekenden en collega’s geen afstand van hem namen en hem toch waardeerden, vooral om zijn brede kennis, onvermoeibare inzet en enthousiasme.

Bij Sykes’ terugkeer in Londen in december 1915 was de stemming daar in mineur. Aan beide fronten waren de vooruitzichten allesbehalve gunstig. Aan het westelijk front liep de ene aanval na de andere op niets uit. In het oosten was de Gallipoli-campagne mislukt, drongen de Duitse en Oostenrijkse legers steeds verder door in de Balkan, en verliep de opmars van de Brits-Indische troepen in Mesopotamië in de richting van Bagdad slecht. Binnen Londen vormden zich nu twee fronten *‘the Westerners’* tegenover *‘the Easterners’*. De eersten, onder aanvoering van veldmaarschalk Sir William Robertson, wilden alles concentreren op het westelijk front en vonden de gevechten in het oosten maar bijzaak. Robertson vond Kitchener, Balfour en ook Sykes tegenover zich. Sykes pleitte bij de Britse regering voor een invasie in Palestina en Syrië, waardoor een Arabische revolutie op het Arabisch schiereiland op gang kon komen en de Arabieren bondgenoten van de Britten zouden worden en niet van de Duitsers. Hij waarschuwde verder dat de

¹¹⁵ David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 176, 177; Cleveland, Bunton, *A History of the Modern Middle East*, 145-147

¹¹⁶ David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 181

De beschrijving van de Arabieren heeft Fromkin overgenomen uit *England and the Middle East: The destruction of the Ottoman Empire, 1914-1921* van Elie Kedouri. De beschrijving is in tegenspraak met wat Mark Sykes zelf over de Arabieren en bedoeïenen geschreven heeft in zijn boek *Dar-Ul-Islam*, zie bladzijde 27 van deze scriptie. *Dar-Ul-Islam* schreef Sykes toen hij 23 jaar oud was. Het kan heel goed zijn, gezien zijn karakter, dat hij in de twaalf jaren daarna van mening veranderd was.

¹¹⁷ Michael Korda, *‘Hero, Life and Legend of Lawrence of Arabia’* (New York, 2010) 272, 276

Turken Sjarief Hoessein zouden kunnen vermoorden.¹¹⁸ *'The Westerners'* wonnen het niet van *'the Easterners'*.

Wilden de Britten ingaan op het verzoek van sjarief Hoessein, dan was instemming van de Fransen nodig, want het sturen van troepen naar het Midden-Oosten betekende dat deze niet aan het westelijk front ingezet konden worden. Wat direct mee zou spelen was het spanningsveld tussen de Fransen en de Britten met betrekking tot de Franse claim op Syrië en Palestina, bang als de Fransen waren dat de Britten nu met hun troepen deze gebieden in bezit zouden nemen. De onderhandelingen startten op 23 november 1915 in Londen, maar liepen al snel vast. Het Franse standpunt, verwoord door hun diplomaat François Georges Picot, was duidelijk: Syrië en Palestina, met uitzondering van de heilige plaatsen, waren voor Frankrijk. De Britse onderhandelaars waren teleurgesteld, zo niet ontsteld over het Franse standpunt. Vijf dagen nadat Sykes op 16 december aan het oorlogskabinet van Asquith verslag had gedaan van zijn reis en zijn visie had gegeven over de mogelijkheden voor Groot-Brittannië, waarbij hij rekening moest houden met Frankrijk en de Arabieren, kreeg hij van Nicholson het verzoek om te gaan onderhandelen met Georges Picot. Voor Sykes was dit een grote uitdaging, omdat hij op het gebied van diplomatiek overleg geen enkele ervaring had. Onder de indruk van, en enthousiast over zijn uitleg en de simpele verdelingslijn, die Sykes op de kaart getrokken had tussen de 'e' van Acre en de laatste 'k' van Kirkuk, nam de Britse regering hiermee een groot risico. Het gebied ten noorden van bovengenoemde lijn zou Frans worden en ten zuiden Brits.¹¹⁹

Met dit uitgangspunt als basis was een overeenkomst snel mogelijk. Sykes zag het daarbij als zijn taak *'to get [the] Arabs to concede as much as possible to [the] French, and to get Haifa outlet and Palestina included in our sphere of enterprise in the form as a French concession to us.'* Op 3 januari 1916 bereikten ze een overeenkomst, die de geschiedenis is ingegaan als het *Sykes-Picot Agreement*.¹²⁰ Het verdrag lijkt rekening te houden met de belofte van een Arabische onafhankelijkheid zoals verwoord in de McMahon-Hoessein correspondentie, omdat het spreekt van het erkennen en beschermen van een onafhankelijke Arabische staat, of een confederatie van staten, onder de suzeriniteit van een Arabische leider. Het gebied werd opgedeeld in territorium 'A' dat onder Frans en territorium 'B' dat onder Brits beheer zou komen. Binnen beide territoria was een 'Blauw' en een 'Rood' gebied waarover respectievelijk de Fransen en de Britten zelf het bestuur gingen voeren. Het probleem Palestina, met heilige plaatsen voor de joden, christenen en

¹¹⁸ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 196; James Barr, *A Line in the Sand* (Londen, 2011) 24

¹¹⁹ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 199,200; James Barr, *A Line in the Sand* 12, 28, 30; David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 188, 193

¹²⁰ Zie voor de tekst van het *Sykes-Picot Agreement* en de bijbehorende kaart de bijlagen in hoofdstuk 8.

moslims, was moeilijker. Sykes en Picot stelden dat dit gebied, aangeduid met 'Bruin', onder internationaal bestuur zou moeten komen.¹²¹

In het laatste deel van dit hoofdstuk komen nog drie onderwerpen aan de orde waarin Sykes een rol heeft gespeeld. Dit zijn achtereenvolgens de Arabische revolutie, het zionisme en zijn rondreis door Syrië en Anatolië vlak voor de aanvang van het vredesoverleg in Parijs. Via zijn zoon Faisal had sjarief Hoessein te horen gekregen dat de Jonge Turken van plan waren zijn troon omver te werpen. De Jonge Turken waren op de hoogte van samenzweringen tegen hun regering, waarbij Faisal betrokken was, en van de beloften die sjarief Hoessein aan Kitchener en McMahon had gedaan. Het was de opzet van sjarief Hoessein om neutraal te blijven, maar hij wist het zo te spelen dat hij van zowel de Britten als de Ottomanen grote sommen geld ontving om een leger op te bouwen dat hij wilde inzetten om respectievelijk de Ottomanen en de Britten te bestrijden. Toen in april 1916 een Ottomaanse troepenmacht van 3500 man onderweg was naar de zuidpunt van het Arabisch schiereiland, om daar samen met de Duitsers een telegraafstation te bouwen, vreesde hij dat deze troepen gebruikt zouden kunnen worden om hem aan de kant te zetten. Hij nam contact op met de Britten en vroeg om steun. De Britse regering zag dit als het begin van de Arabische revolutie.¹²² Sykes was positief over het uitbreken van de revolutie en schreef in een memorandum, dat het Arabische schiereiland 'de laatste Duitse kolonie was' en zag na de tegenslagen van Gallipoli en Kut-al-Amara nu toekomstmogelijkheden voor de Emir en voor Groot-Brittannië '(...) *to spread of its own accord into Syria and North Mesopotamia.*' Hij drong er bij het *War Cabinet* op aan om Britse officieren ter plekke te stationeren en hekelde de traagheid van Egypte en de koele houding van India ten aanzien van sjarief Hoessein.¹²³

De Arabische revolutie was niet wat het leek. Sjarief Hoessein had geen leger om de Ottomanen aan te vallen, maar alleen strijdgroepen van bedoeïenenstammen die hij met geld te vriend moest houden. Deze strijdgroepen kenden geen militaire organisatie, en de bewapening was sterk verouderd. Hij zag zichzelf wel als de emir van de Arabieren, maar de meeste Arabieren steunden hem niet. Dit kwam enerzijds omdat de Arabieren geen eenheid vormden, maar een verzameling van stammen en groepen die elkaar vaak bestreden, anderzijds omdat Djemal Pasja, één van de Ottomaanse leiders van het Triumviraat, de belangrijkste stamhoofden en de Arabische elite aan zich wist te binden door middel van omkoping en beloften. Het kwam eropneer dat de grootste drijfveer voor

¹²¹ James Barr, *A Line in the Sand* 31; Roger Adelson, *Mark Sykes*, 200,302

¹²² David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 218,219; Alexander Macfie, *The End of the Ottoman Empire*, 145

¹²³ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 210

sjarief Hoessein om de Arabische revolutie te beginnen was, het veiligstellen van zijn eigen Hasjimitische dynastie. Dit tot grote teleurstelling van de Britten, die nu niet meer konden terugkomen op hun toezeggingen.¹²⁴

Volgens de Verklaring van Londen van 1914 waren Groot-Brittannië, Frankrijk en Rusland overeengekomen elkaar in te lichten over vredeszaken, wat betekende dat Rusland zijn goedkeuring moest geven aan het geheime *Sykes-Picot Agreement*. Voordat hij samen met Picot eind februari 1916 naar St.-Petersburg vertrok om het verdrag voor te leggen aan de Russische minister van buitenlandse zaken, Sergej Sazonov, bezocht Sykes eerst Herbert Samuel in Londen. Samuel was van joodse afkomst, minister van binnenlandse zaken en een groot voorstander van een joods protectoraat in Palestina. Sykes wilde door Samuel bijgepraat worden over wat er leefde onder de zionisten. Samuel betoogde dat de politieke macht van de joden toenam en dat de Britten hiermee rekening moesten houden. Bij zijn bezoek aan Rusland vond hij een bevestiging van wat Samuel had verteld, en Sykes werd getroffen door de wilskracht van de joden om naar Palestina te gaan. Dit was niet zo vreemd want de Russen stonden vijandig tegenover de joden, die zij zagen als een bedreiging voor Rusland. Veel sympathie van hun kant was voor de joden en de joodse claims dan ook niet te verwachten.¹²⁵

Sykes' bezoek aan Samuel en zijn ervaringen in Rusland hebben gaandeweg zijn interesse voor het zionisme versterkt.¹²⁶ Vanaf zijn schooltijd was Sykes opgegroeid met de gedachte dat de joden samen met de vrijmetselaars door middel van wereldwijde wereldnetwerken uit waren op de wereldheerschappij, en in dit denken vond nu een omslag plaats. Terug in Londen kwam Sykes via Samuel in contact met rabbijn dr. Moses Gaster die hem verder informeerde over het jodendom en het zionisme. Sykes zei daarover: '[Gaster] opened my eyes to what this [Zionist] movement meant.'¹²⁷ Picot was in mei naar Londen gekomen om het verdrag ook in Londen te laten ondertekenen, nadat dit eerst in St-Petersburg en Parijs was gebeurd, zodat het verdrag nu formeel van kracht werd. In zijn enthousiasme of naïviteit stelde Sykes Picot voor aan rabbi Gaster, maar Picot was allesbehalve onder de indruk.¹²⁸

¹²⁴ Ibidem 221; Ibidem 142

¹²⁵ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 206; David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 197; James Barr, *A Line in the Sand*, 33

¹²⁶ Elie Kedourie wees daar op in zijn artikel 'Sir Mark Sykes and Palestine 1915-1916' *Middle Eastern Studies* Vol.6, No.3 (Oktober 1970) pp 340-345, 343.

¹²⁷ Cecil Bloom, 'Sir Mark Sykes: British diplomat and a covert to Zionism', *Jewish Historical Studies* Vol 43 (2011) pp 141-157, 149

¹²⁸ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 208

Een aantal maanden later ontmoette Sykes Aaron Aaronsohn, leider van een spionagegroep in Palestina, die in contact stond met de Britten. Aaronsohn had een landbouwbedrijf in Palestina, was botanicus en een zionist. Sykes leerde van hem veel over het leven van de kolonisten. Hij bewonderde in Aaronsohn zijn oprechte patriottisme en zijn vertrouwen in het zionisme.¹²⁹ De ontmoetingen met Gaster en Aaronsohn versterkten bij Sykes zijn denken en spreken over de joden en het zionisme. Na de val van het kabinet van Asquith en het houden van verkiezingen eind 1916 werd Lloyd George de nieuwe premier. Niet alleen *'The Easterners'* maar ook de zionisten hadden er nu een grote promotor bijgekregen. Sykes werd in begin 1917 één van de politiek secretarissen van Lloyd George. Dit gaf hem, een groot bewonderaar van Lloyd George, de mogelijkheid om richting aan het beleid te geven.¹³⁰

Sykes, die tot nu toe alleen de geschiedenis van het zionisme kende, maar niet zijn leiders, werd in contact gebracht met Dr. Chaim Weissmann, hoofd van *'The London Bureau of the Zionist Organization'*, en op zijn verzoek schreef Weissmann een memorandum over de doelen van het zionisme. Tijdens een vergadering op 7 februari 1917, waar ook Gaster en Weissmann aanwezig waren, ontmoette hij Nahum Sokolov, de voorzitter van het *'Zionist International Committee'* en Baron Edmond James de Rothschild. Sykes benadrukte dat hij in het kabinet de doelen van het zionisme wilde uiteenzetten, doelen die gebaseerd waren op een gezamenlijk Brits-Frans beheer (zgn. "condominium"). De joodse leiders waren niet erg gecharmeerd van dit voorstel; zij zagen Frankrijk als het probleem. Binnen het Britse *War Cabinet* nam de steun voor het joodse standpunt verder toe. Lloyd George had Weissmann gezegd dat de toekomst van Palestina een kwestie was die tussen de Britten en de zionisten opgelost zou moeten worden.¹³¹

Op verzoek van Lloyd George maakte Sykes in april 1917 een reis naar het Midden-Oosten met tussenstops in Parijs en Rome om de Britse ideeën over Palestina uit te leggen. In Parijs ontmoette hij weinig enthousiasme, maar hier werden de aspiraties van de zionisten wel erkend. In Rome, bracht Sykes, als vroom katholiek, een bezoek aan de paus bij wie hij de plannen voor de zionisten bepleitte. Hij wist de paus en de Vaticaanse officials zover te overtuigen, dat hij een bespreking tussen Sokolov en het Vaticaan kon arrangeren, *'(...) a good thing to break the ice over Zionism, otherwise fear and hostility might have been evoked.'*¹³² In Cairo sprak hij samen met Picot, die vanaf Rome meegereisd was, met de Britten en de Arabische bondgenoten over de positie van joden en Arabieren in Palestina

¹²⁹ Ibidem 207, 208, 213; Cecil Bloom, *'Sir Mark Sykes'*, 149

¹³⁰ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 216

¹³¹ Ibidem 220; David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 286, 287

¹³² Cecil Bloom, *'Sir Mark Sykes'*, 152

en over de rol van de Fransen in Syrië. Volgens Sykes: *“[The] French will be ready to cooperate with us in a common policy towards the Arab Speaking people (...)”*¹³³

In het najaar van 1917 nam de druk vanuit de pers en de joodse lobby op de Britse regering om diens standpunt ten aanzien van het zionisme bekend te maken steeds meer toe. In september schreef Sykes een memorandum waarin hij stelde dat als de Britten bleven dralen in het uitspreken van een standpunt; *‘... would upset not only leading Zionists in London but the Jews in Russia and America.’* Na veel heen-en-weergeschrift tussen diverse departementen, kwam op 2 november 1917 de *Balfour Declaration* tot stand. Een uitbundige Sykes rende de kamer van Lloyd George uit en riep naar de wachtende dr. Weissmann: *“Dr. Weissmann, it is a boy!”*¹³⁴

Het derde onderwerp betreft de laatste reis die Sykes naar het Midden-Oosten gemaakt heeft, van november 1918 tot eind januari 1919. Hijzelf vond dat hij daar naar toe moest gaan; Londen dacht daar anders over. Na een grondige voorbereiding kreeg hij toch toestemming van het kabinet om te gaan. Roger Adelson is de enige die de reis van Sykes beschrijft. Uit zijn beschrijving is op te maken dat een aantal personen zijn komst waardeerde, zoals Ronald Storrs en generaal Edmund Allenby, die aan *War Office* telegrafeerde: *“I should be glad to see Sir Mark Sykes who should come to my HQ direct,”* maar lang niet iedereen. Clayton had van Hogarth een brief gekregen vanuit Londen waarin hij over de reis van Sykes schreef: *‘Don’t take Mark at his own valuation. His shares are unsalable here and he has been sent out (at his own request) to get him away.’* Anderen hadden geen tijd voor hem, waaronder Arnold Wilson en T.E. Lawrence, zodat hij ook Faisal niet kon spreken. Sykes was daar zeer verbolgen over, maar liet zich niet uit het veld slaan. Hij doorkruiste het gebied tussen Cairo en Aleppo, kwam in Jeruzalem, en verder in Damascus en Beirut, en daarna weer in Aleppo. Over zijn bezoeken aan deze laatste stad schreef Ronald Gladstone:

‘All nationalities thronged to the house from early morning till late at night in pursuit of his counsel and advice – Arabs, Armenian Priests, Archbishops, staff officers, ex-consuls, dervishes, Kurdish chiefs, missionaries, notables of the city, merchants, refugees and others too numerous to mention. None were allowed to be turned away and interviews often continued to the small hours of the morning.’

¹³³ David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 289

¹³⁴ Ibidem 297, Roger Adelson, *Mark Sykes*, 243

Zie voor de tekst van de *Balfour Declaration* de bijlage in hoofdstuk 8

Hier leefde hij voor, maar de hectiek van al die bezoeken, onvoldoende rust, en onverstandig en onregelmatig eten hadden zijn weerstandsvermogen sterk verzwakt, waardoor hij uiteindelijk het slachtoffer werd van de Spaanse griep.¹³⁵

Dit hoofdstuk vormt het derde deel van het drieluik van het leven van Mark Sykes. Het totale beeld dat nu ontstaat, is dat van een bevlogen mens. Zijn niet onbezorgde jeugd, zijn intelligentie, ongeduld en de drang om op de voorgrond te treden maken het begrijpelijk dat hij anderen voor zich innam, maar ook de nodige irritaties kon oproepen. In het volgende hoofdstuk worden Gertrude Bell en T.E. Lawrence beschreven, waarbij de nadruk zal liggen op de periode tot aan 1919.

¹³⁵ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 277, 278, 281, 287

5 Gertrude Bell en T.E. Lawrence

Mark Sykes was niet de enige die zich aangetrokken voelde tot het Midden-Oosten. Velen gingen er naar toe en kwamen onder de indruk van een wereld, die in geen enkel opzicht leek op de westerse wereld. Priya Satia haalt in de *Introduction* van zijn boek *Spies in Arabia*, Lawrence aan, die zich afvroeg: '(...) why Arabia is the best-looking land, however you see it. I suppose it is the name that does it.' Volgens Satia was ook de Britse Inlichtingendienst in het Midden-Oosten anders dan die in Japan, Duitsland, China, Amerika, of elders. 'No other region, however, possessed such a combination of geopolitical cachet, cultural resonance, and utter unfamiliarity potent enough to indelibly mark intelligence practices and profoundly influence British popular and official culture.'¹³⁶ Bell en Lawrence werkten, evenals Sykes, voor de Britse Inlichtingendienst in de tijd rond de Eerste Wereldoorlog. In de voorgaande drie hoofdstukken is ingegaan op de deelvragen met betrekking tot Mark Sykes. In dit hoofdstuk komt de deelvraag aan de orde waarin ingegaan zal worden op de levens van Bell en Lawrence, en dan met name hun affectie voor het Midden-Oosten

5.1 Gertrude Bell

'In British diplomatic group photographs of the early 20th century Middle East, amid the plumes and uniforms and the calm paraphernalia of an empire going to hell in a bucket, there is often a solitary female. The woman is slim, with a head of luxuriant hair, and neatly dressed in billowing muslins nor in the pencil silhouette and cloche hats of jazz-age Baghdad.'

Met deze woorden opent James Buchan zijn artikel over Gertrude Bell in *The Guardian* van 12 maart 2013. Fromkin schrijft over Bell als de meest bekende vooroorlogse reizigster in de Arabische wereld.¹³⁷ Wie was deze vrouw, die op zovelen een onuitwisbare indruk heeft gemaakt?

Gertrude Margaret Lowthian Bell werd op 14 juli 1868 in Washington, een plaats ten zuiden van Newcastle, geboren. Haar vader, Hugh Lowthian Bell, bouwde het bedrijf *Bell Brothers Ironworks*, door zijn vader in Newcastle opgezet, uit tot één van de grootste staalproducenten van Groot-Brittannië. Haar moeder, Mary Shield, was een dochter van een grote levensmiddelenhandelaar in Newcastle. Hugh Bell was energiek, hield van de

¹³⁶ Priya Satia, *Spies in Arabia*, 3, 6

¹³⁷ James Buchan, 'Miss Bell's lines in the sand',

<http://www.theguardian.com/world/2003/mar/12/iraq.jamesbuchan> (gelezen 26 maart 2014) ; David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 144

jacht, paardrijden en bergbeklimmen. Daarnaast was hij sociaal betrokken, wat bleek uit zijn aandacht voor onderwijs en volksgezondheid. Vlak na de geboorte van hun zoon Maurice is Mary overleden; Gertrude was toen drie jaar oud. Hugh trok veel met zijn kinderen op en Gertrude hing sterk aan haar vader, met wie zij gedurende haar hele leven een zeer hechte band zou houden. In 1876 hertrouwde Hugh met Florence Olliffe. Florence was een perfectioniste en zij was, zoals Rosemary O'Brien het in *'Gertrude Bell, The Arabian Diaries, 1913-1914'* omschreef: *'(...) as stiff as her corset, (...)'*. Gertrude was koppig en had een levendig karakter, waardoor zij vaak botste met Florence.¹³⁸

Vanaf haar prille jeugd was lezen de grote passie van Gertrude, en haar ouders hadden al snel in de gaten dat zij zeer intelligent was. Anders dan gebruikelijk in die tijd, kreeg zij geen thuisonderwijs, maar ging in 1884 naar het *Queen's College*, een meisjesschool in Londen. Ze voelde zich eenzaam tussen haar klasgenoten, die haar vaak irriteerden door hun nuffigheid. Het leren ging haar gemakkelijk af en geschiedenis had haar grootste belangstelling. Ze schreef veel brieven naar huis; in de brieven aan Florence was de toon vaak afstandelijk en geïrriteerd door de bedilzucht van haar stiefmoeder; tegen haar vader was ze veel opener. Bij hem begon ze dan ook over haar vervolgstudie aan de universiteit van Oxford. In 1886 betrad ze met een paar andere studentes de mannenwereld van Oxford om geschiedenis te studeren. De studie verliep vlot en ze genoot van de vrijheid die de universiteit haar bood. In 1888 studeerde zij af met lof. De terugkeer van Oxford naar haar ouderlijk huis was een grote overgang; zij moest zich weer voegen naar de Victoriaanse gedragsregels en dit ging haar niet altijd goed af.¹³⁹

In de vier jaar na haar afstuderen werd haar tijd voor een belangrijk deel gevuld met het zoeken naar een huwelijkskandidaat. Ze bezocht Boekarest en Constantinopel om ingevoerd te raken in de societywereld. De mannen die zij tegenkwam konden haar niet boeien; ze was te intelligent. Wel was ze in de hoofdstad van het Ottomaanse Rijk in aanraking gekomen met de Oosterse wereld. Toen zij in 1892 een uitnodiging kreeg van haar tante, van stiefmoeders kant, Mary Lascelles, om naar Teheran te komen, gaf zij daar direct gehoor aan. Zij verbleef daar ruim een half jaar en leerde vloeiend Perzisch spreken en lezen. Haar ervaringen beschreef zij in haar eerste boek *Safar Nameh, Persian Pictures. A book of Travel*. Kort daarna zette zij zich aan de vertaling van de gedichten van de Perzische dichter Hafiz, die in 1897 in boekvorm uitkwam. Haar rusteloze karakter en het groeiende besef dat zij niet zou trouwen, compenseerde zij met het maken van wereldreizen en

¹³⁸ Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn; Gertrude Bell: Raadgever van Koningen, Avonturier, Bondgenoot van Lawrence of Arabia* (Amsterdam, 1997) 33-40; Rosemary O'Brien, *Gertrude Bell, The Arabian Diaries, 1913-1914* (Syracuse, 2000) 4, 5

¹³⁹ Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn* 49-54, Rosemary O'Brien, *Gertrude Bell* 7, 8

bergen beklimmen in de Alpen.¹⁴⁰ In die tijd studeerde ze ook Arabisch, eerst in Londen en later in Jeruzalem, waar zij in 1899 aankwam en een jaar bleef.¹⁴¹

In 1900 maakte ze haar eerste tocht door de woestijn; daarna volgden nog drie reizen door wat later Turkije zou worden genoemd (1905, 1906, 1907), en twee door Mesopotamië (1909, 1911). Veel van haar reizen heeft ze beschreven in haar boeken, zoals we dat ook zagen bij Mark Sykes. In 1907 kwam *The Desert and the Sown* uit, het boek over haar reis door de woestijn van Syrië.¹⁴² Zij wilde met dit boek de Britten een inkijk geven in het leven van de bewoners van het Midden-Oosten. In het voorwoord schreef ze: *'I desired to write not so much a book of travel as an account of the people whom I met or who accompanied me on my way, and to show what the world is like in which they live and how it appears to them.'*¹⁴³ Volgens Wallach hoopte Bell met dit boek ook naam te maken als schrijfster en wetenschapper. In een door mannen gedomineerde maatschappij, was ze als vrouw en eenling op zoek naar status. Na *The Desert and the Sown* verschenen van haar nog: *The Thousand and one Churches* (1909), *Amurath to Amurath* (1910) en *The palace and Mosque of Ukhaidir: a study in Early Mohammadan Architecture* (1914).¹⁴⁴

Haar naam werd voor altijd gevestigd door de expeditie, die zij maakte tussen december 1913 en mei 1914. Ze trok toen door de Nefudwoestijn van Centraal-Arabië om de leiders van de grootste Arabische clans Ibn Rasjied en Ibn Sa'oeed te ontmoeten. Na drie maanden bereikte ze Hayill, de verblijfplaats van de emir Ibn Rasjied, waar ze om onduidelijke redenen meer dan een week door de oom van de emir werd vastgehouden. Verder naar het zuiden reizen was niet mogelijk in verband met opgelaaide vijandelijkheden tussen de Rasjieds en de Sa'oeeds, en daarom vertrok zij naar Bagdad waar zij op 24 maart 1914 aankwam.¹⁴⁵ Ze had de beide sjeiks niet ontmoet. Na aankomst in Bagdad schreef ze aan haar vader:

¹⁴⁰ Gertrude Bell heeft twee keer een relatie gehad. De eerste relatie had zij tijdens haar verblijf in Perzië. Daar ontmoette zij Henry Cadogan. Van haar vader kreeg zij echter geen toestemming om met hem te trouwen in verband met zijn wankel financiële basis. Later kreeg zij een relatie met majoor Charles Hotham Montague Doughty-Wylie in de periode 1913 – 1915. Ook nu was een huwelijk niet mogelijk, omdat Doughty-Wylie al getrouwd was. Hij is tijdens één van de aanvallen om Galipolli te veroveren omgekomen (zelfmoord?). Gertrude heeft veel weet gehad van haar relatie met Doughty-Wylie. (Rosemary O'Brien, *Gertrude Bell*, 9, 35)

¹⁴¹ Ibidem 63-77; ibidem 8, 10

¹⁴² Het Syrië dat hier bedoeld wordt omvatte de huidige landen Syrië, Libanon, Palestina. Jordanië en delen van Irak en Turkije.

¹⁴³ Gertrude Bell, *The Desert and the Sown* (Londen, 1919) IX

¹⁴⁴ Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn*, 150, 505

¹⁴⁵ Bij haar aankomst in Bagdad ging Bell naar de Britse residentie waar zij consul, kolonel Erskine ontmoette (zie: Rosemary O'Brien, *Gertrude Bell* 99, 101, 221). Janet Wallach gebruikt hier de naam Ramsay (zie: Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn*, 184). Vermoedelijk is dit een verschrijving, want kolonel Ramsay was in 1909 consul in Bagdad (Ibidem 134)

*'Yes, we were safe and we got here without further incident. (...) I go to Babylon for a couple of nights to-morrow. (...) but I thought I would have a few days of complete freedom here first. I have seen all my native friends; they precipitated themselves and gave me a welcome which warmed my heart. Bagdad has grown a 'weltstadt!' I may stay here another week or so when I come back from Babylon. Then across the Syrian desert to Damascus--quite safe and easy. (...) I love Bagdad and this country much better than Damascus and Syria and I do not know when I shall be here again so that I gladly stay a day or two longer.'*¹⁴⁶

De zin *'Then across the Syrian desert to Damascus--quite safe and easy.'* is om drie redenen opvallend. Ten eerste geeft deze zin aan hoe zwaar de tocht van Amman naar Bagdad is geweest; in de tweede plaats maakte Bell voor Europeanen duidelijk dat er verschillende soorten woestijn zijn en ten derde zegt het iets over het doorzettingsvermogen van Bell zelf. Op 12 april vertrok ze uit Bagdad en op 1 mei was ze weer terug in Damascus. Haar reis terug naar huis ging via Constantinopel waar zij eerst verslag uitbracht over haar bevindingen bij de Arabieren in de woestijn aan de Britse ambassadeur Sir Louis Mallet.¹⁴⁷

In hoofdstuk 3 is al beschreven dat de Britse *Foreign Office* aan het begin van de negentiende eeuw naast het netwerk van consuls en gewone spionnen voor het verzamelen van informatie, ook gebruik maakte van zogenaamde amateurs, als handelsreizigers, toeristen en archeologen. In het Midden-Oosten, dat voornamelijk uit woestijnen bestaat, was het netwerk van Britse officials minder dicht dan in de andere landen van het Britse imperium. Hetzelfde gold voor de telegraafkantoren en telegraafverbindingen. Met de dreigende oorlog was het voor het *Foreign Office* noodzaak om het netwerk te verdichten of in ieder geval het verzamelen van informatie te verbeteren. Bell kreeg door haar sociale positie binnen de Britse maatschappij gemakkelijk toegang tot de leiders van het Britse bestuur in Londen, Delhi en Cairo. Daarnaast kon zij door haar kennis van het Arabisch en het Turks zonder tolk communiceren met de sjeiks van bedoeïenenstammen, Ottomaanse bestuurders, haar expeditiebegeleiders en met de man in de straat. Dit, gecombineerd met haar kennis van het gebied en haar sterke observatievermogen, maakte haar uitermate geschikt om gevoelige informatie te verzamelen en door te spelen aan de Britse overheid. Satia beschrijft, nadat hij eerst van Sykes en Lawrence heeft aangegeven hoe zij via hun contacten in Britse dienst zijn

¹⁴⁶ Florence Bell, 'The letters of Gertrude Bell, Volume I (New York, 1927)', *Project Gutenberg Australia*, 19 maart 1914, <http://gutenberg.net.au/ebooks04/0400341h.html> (gelezen 7 mei 2014)

¹⁴⁷ Rosemary O'Brien, *Gertrude Bell, 18-30*; Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn*, 193

gekomen, de komst van Bell als volgt: *'Through Hogarth's and Admiral Hall's intervention, the circle was soon completed with the arrival of Bell.'*¹⁴⁸

Wat was de positie van Bell in het Midden-Oosten? Satia stelt dat Bell, Sykes en Lawrence, en dit gold ook voor andere agenten, hun vrijheid koesterden, alles zelf onder controle wilden houden en *'(...) keeping themselves free of Whitehall's control.'* Deze houding bracht hen vaak in conflict met anderen, en ook in aanvaring met hun meerderen. In de literatuur is sprake van één ontmoeting tussen Bell en Sykes in Jeruzalem in 1905, waarbij ook Edith aanwezig was. Volgens Adelson was het een moeizame avond waarbij Bell en Sykes elkaar regelmatig in de haren vlogen over de te volgen routes en de prijzen van paarden en muilezels. In de brief aan haar stiefmoeder is hier weinig van terug te vinden: *'They received me with open -arms, kept me to dinner and we spent the merriest of evenings. They are perfectly charming.'*, maar in een brief die Sykes een paar weken later aan zijn vrouw schreef, noemde hij Bell *'that Bitch Bell (...) the terror of the desert.'*¹⁴⁹ Uit de beschrijving die Adelson van dit voorval geeft, blijkt dat het om een futiliteit ging. Gertrude Bell ging een route volgen die ze besproken hadden en die Mark ook van plan was te volgen. De woede-uitbarsting van Sykes zal mogelijk met frustraties te maken hebben gehad, waar hij vaker last van had. Op de achtergrond speelde wellicht mee dat Gertrude Bell een vrouw was, daarnaast op het gebied van reizen en archeologisch onderzoek al naam had gemaakt, en dat Mark Sykes aanvoelde dat zij op dit gebied zijn meerdere was. Tussen Bell en Lawrence was sprake van een normale verhouding.¹⁵⁰

In november 1915 kwam Bell in Cairo aan, nadat ze eerst een jaar in Boulogne hulp had verleend bij het traceren van vermiste en gewonde Britse soldaten. Toen zij haar opwachting maakte bij de Marine Inlichtingendienst, waar later het *Arab Bureau* uit voortgekomen is, waren haar naam en reputatie haar reeds vooruitgesnel. De ontvangst bij de inlichtingendienst was ijszig; alleen Hogarth en Lawrence ontvingen haar hartelijk, maar met haar standvastige houding wist zij zich een plaats binnen deze organisatie te verwerven. Ze kon hier haar kennis over de stammen en hun sjeiks, de onderlinge rivaliteit tussen de stammen, hun kampplaatsen en waterputten, de spoorwegen en de topografie van het gebied, kwijt in lijkige rapporten. Ze had een uitgesproken mening over de Arabieren die volgens haar niet in staat waren om zichzelf te regeren, maar daarin

¹⁴⁸ Rosemary O'Brien, *Gertrude Bell*, 11; Priya Satia, *Spies in Arabia*, 3, 6

¹⁴⁹ Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn*, 113; Florence Bell, *The letters of Gertrude Bell* (New York, 1927), 30 januari 1905; Roger Adelson, *Mark Sykes*, 108, 109

¹⁵⁰ Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn*, 140, 208

bijgestaan moesten worden door de Britten; en ook grote problemen met de Fransen, die zich naar haar mening te weinig aantrokken van de behoeften van de Arabieren.¹⁵¹

Cairo en Delhi zaten in een impasse over wie Mesopotamië zou gaan besturen na afloop van de oorlog. Cairo wilde binnen het kader van de McMahon-Hoesseincorrespondentie een Arabisch koninkrijk creëren waaronder ook Mesopotamië viel, maar Delhi, dat reeds het toezicht had over de Perzische Golf, vond dat Mesopotamië bij India hoorde. Bovendien had Cairo troepen uit India nodig voor de Arabische opstand, waar Delhi weer tegen was, omdat de regering hierin een risico zag in verband met de grote moslimgemeenschap in India. Toen Bell in januari een uitnodiging kreeg van Lord Charles Hardinge, de onderkoning van India die zij kende uit haar tijd in Boekarest, om een bezoek aan India te brengen, greep Cairo deze uitnodiging met beide handen aan, en zij vertrok naar India. Op de terugweg reisde ze via Basrah. Zij schreef aan haar vader: *'There is no kind of touch between us [Cairo and Delhi] except telegrams and it would be a great advantage if we could establish more direct and friendly relations.* Ook schreef ze dat zij gespannen was, maar ze relativeerde het belang van haar bezoek door te stellen dat het onofficieel was, en mocht het geen succes worden, dan zou de schade beperkt zijn. Haar verblijf was echter zeer succesvol, en het lukte haar de plooiën tussen Cairo en Delhi enigszins glad te strijken. Ze wist te bereiken dat er van beide kanten bereidheid kwam om nauw met elkaar in contact te blijven, om regelmatig het personeel van de verschillende diensten uit te wisselen en te voorkomen dat *'(...) doing the same work twice.'*¹⁵² Deze gedachte sloot goed aan bij het voorstel van Sykes, die een centraal bureau wilde oprichten, dat alle activiteiten in het Midden-Oosten zou moeten organiseren.

Vanuit Basrah, gelegen aan de Shat-al-Arab, schreef ze aan haar vader: *'We have been steaming up the river all the morning through a familiar landscape of palm groves and Arab huts, with apricot trees blooming here and there in untidy mud-walled gardens -- I'm so glad to see it all again and I feel as if I were in my own country once more and welcome it, ugly though it is. Now it remains to be seen whether they find a job for me or send me away without delay.'*¹⁵³ Wat van haar in Basrah precies verwacht werd, was niet duidelijk, maar ze bleef daar langer dan de bedoeling was. Uit haar brieven naar huis blijkt dat ze zich in het begin niet op haar gemak voelde; het kan ook zijn, gezien haar aard, dat ze ongeduldig was. Basrah was een militaire basis geworden waar het krioelde van soldaten en één van de problemen was huisvesting. In het begin was haar werkkamer in de slaapkamer

¹⁵¹ Ibidem 208

¹⁵² Ibidem 219; Florence Bell, *The letters of Gertrude Bell*, 16 januari 1916; Priya Satia, *Spies in Arabia*, 44, 46

¹⁵³ Ibidem 3 maart 1916

van het hoofd van de Militaire Inlichtingendienst Kapitein W.H. Beach. Na terugkeer van Sir Percy Cox, het hoofd van de Politieke Dienst, paste deze haar werksituatie aan, zodat zij zich kon bezighouden met het verbeteren van de contacten met sjeiks en de elite uit Basrah en omgeving. Goede contacten waren van levensbelang voor de bevoorrading van het Britse leger. Bell wist een organisatie op te zetten, die op den duur opereerde tussen de politieke dienst van Cox en de Inlichtingendienst van Beach.¹⁵⁴

De val van Kut el-Amara op 28 april 1916 was na Gallipoli een tweede klap voor het Britse prestige. De nederlaag kwam uiteraard ook ter sprake in de briefwisseling naar huis. Haar vader had een artikel uit *the Economist* naar Gertrude gestuurd, waarin stond dat India verantwoordelijk was voor het debacle. Hier ging zij fel tegenin en zij legde de schuld bij Kitchener, die volgens haar teveel troepen en materieel uit India weggehaald had en '(...) *that the campaign was forced on them from England, and that when it developed into a very serious matter--far too big a matter for India to handle if she had had command of all her resources--neither troops, nor artillery, nor hospital units, nor flying corps, nor anything were sent back in time to be of use.*'¹⁵⁵ Hogarth, maar ook Lawrence wilden haar weer terug hebben in Cairo. Er werden kandidaten voorgesteld die haar moesten vervangen, maar zij konden de goedkeuring van Bell niet wegdragen. Zij schreef aan Hogarth dat, wilde iemand inlichtingen kunnen verzamelen en contacten leggen, deze op zijn minst al eerder in het Ottomaanse Rijk geweest moest zijn en ook Arabisch kunnen lezen en spreken; maar de belangrijkste reden was dat zijzelf in Mesopotamië wilde blijven. Naast het analyseren van informatie bleef het leggen van contacten een belangrijk onderdeel van haar werkzaamheden. Een groot probleem bleef haar status in de Britse militaire organisatie, omdat ze geen rang had, waardoor haar plaats onduidelijk en intern overleg moeilijk was, en ze werd vaak door haar collega's gemeden. Ze had al meerdere keren bij Hogarth om duidelijkheid met betrekking tot haar positie gevraagd, maar hij ging daar niet op in. De maat was voor haar vol toen Hogarth delen van haar privé-correspondentie in het *Arab Bulletin* plaatste. Zij schreef een openhartige brief aan Hogarth, met als resultaat dat zij verbindingsofficier en correspondent voor Cairo werd. Ze bleef in Basrah en ging na de val van Bagdad in maart 1917 mee met de organisatie van Cox naar Bagdad, waar ze zijn naaste medewerkster werd.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Ibidem 17 en 18 maart 1916; Priya Satia, *Spies in Arabia*, 46

¹⁵⁵ Ibidem 27 april 1916

¹⁵⁶ Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn*, 250; Priya Satia, *Spies in Arabia*, 51

*'And it is all wildly interesting (...) I'm going to have an exciting summer. Sir P. gives me lots of thrilling things to do and is the kindest of chiefs. Bagdad is a mass of roses and congratulations. They are genuinely delighted at being free of the Turks.'*¹⁵⁷

Dit is een gedeelte uit de eerste brief aan haar ouders vanuit Bagdad, de stad waar ze altijd naar had verlangd, en waaruit ze niet meer zou weggaan. Als naaste medewerker van Cox had ze nu status, en de plaatselijke bewoners noemden haar *al-khatun*, wat "dame" of "hofdame" betekent. In mei 1917 kwam sjeik Fahd Bey naar Bagdad om met de Britten en vooral met Bell te spreken. Bell had hem, de leider van de Aneizah-stam, in 1914 ontmoet op de terugreis van haar zware tocht door de Nefudwoestijn. Tijdens haar verblijf in Basrah had ze hem een brief doen toekomen met het verzoek de Britten te steunen en tegen de Ottomanen te strijden, en na het lezen van haar brief koos hij inderdaad voor de Britten. Aan haar ouders schreef ze wat sjeik Fahd Bey tijdens hun bespreking had gezegd:

*"I summoned my sheikhs" he wound up (I feeling more and more of a person as he proceeded) "I read them your letter and I said to them, Oh Sheikhs,"—we hung upon his words—" This is a woman—what must the men be like!"*¹⁵⁸

Cox en Bell hoorden pas in april 1917 van het Sykes-Picot Verdrag. Dit was voor hen geheim gehouden, tot grote woede van Cox. Ronald Storrs, *Oriental Secretary* in Cairo, kwam naar Bagdad om tekst en uitleg te geven. Storrs was onder de indruk van haar kennis van Mesopotamië en het gemak waarmee zij met de bevolking omging. Aan het eind van dat jaar werd de *Balfour Declaration* openbaar gemaakt, waarover zij een duidelijke mening had. In een brief aan haar vader fulmineerde zij dat het een niet uitvoerbaar plan was, omdat het land te arm was en nooit op grote schaal tot ontwikkeling kon worden gebracht. Het plan miste volgens haar elke vorm van realiteitszin. Regelmatig kwamen er verzoeken van haar ouders of vrienden om naar Groot-Brittannië te komen, en dat wilde ze ook wel want haar gezondheid liet te wensen over. Ze had malaria gehad en besloot om in de zomer van 1918 naar huis te gaan, maar door de kritieke politieke situatie is daar niets van gekomen.¹⁵⁹

Bell en Arnold Wilson, de vervanger van Percy Cox, kwamen in maart 1919 in Parijs aan om bij de vredesbesprekingen de belangen van Mesopotamië te verdedigen, volgens Satia *'[She] exercised an "excessive and almost mesmeric effect" on her chief's judgement.'* In mei reisde zij via Londen naar Rounton waar haar ouders woonden. In september ging ze

¹⁵⁷ Florence Bell, *The Letters of Gertrude Bell*, 20 april 1917

¹⁵⁸ Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn*, 190, 256, 272; *Ibidem* 1 juni 1917

¹⁵⁹ *Ibidem* 279, 285; *ibidem* 18 maart 1918

aan boord van de *Nevasa* en vertrok weer richting Cairo. Vandaar maakte ze een rondreis langs Jeruzalem, Damascus en Aleppo om zich op de hoogte te stellen van de ontwikkelingen en problemen, en eind oktober was ze terug in Bagdad. Daar wachtte haar oude werk, maar ze hield zich ook bezig met het vaststellen van de grenzen van Irak, en construeerde een land, dat er eerst niet was.¹⁶⁰ Archeologie werd haar grote passie en zij kreeg het voor elkaar om een museum voor oudheden in Bagdad te stichten. Haar leven kwam nu in rustiger vaarwater, maar ze voelde zich wel eenzaam in Bagdad. Na het innemen van een overdosis slaappillen overleed zij in de nacht van 11 op 12 juli 1926. De vraag waarom ze dit heeft gedaan is nooit beantwoord.¹⁶¹

In tegenstelling tot Mark Sykes heeft Gertrude Bell niet de drang gehad om op de voorgrond te treden, dezelfde houding die we ook zullen zien bij T.E. Lawrence. Men kende haar, vanwege haar prestaties op het gebied van reizen door de woestijn, archeologisch onderzoek en het schrijven van boeken daarover. Meegespeeld heeft ook dat zij anders was dan de meeste vrouwen uit die tijd. Zij was een onafhankelijke geest, ging haar eigen weg en zij paste niet in het keurslijf dat de Victoriaanse tijd de vrouwen voorschreef.

5.2 T.E. Lawrence

In tegenstelling tot Mark Sykes en Gertrude Bell kwam Thomas Edward Lawrence uit een middenklasse milieu. Hij was een zoon van Sir Thomas Chapman en Sara Lawrence. Thomas Chapman was getrouwd met Edith Chapman, had vier dochters en woonde in Delvin, Ierland, op het landgoed *South Hill*. Het huwelijk (1873) was allesbehalve gelukkig. Edith was fanatiek protestant en stond bij de lokale bevolking bekend als 'the Vinegar Queen', vanwege haar zure gezicht. Thomas Chapman was een hereboer, die zich liever met de jacht en paardrijden bezighield dan met het boerenbedrijf. Zoveel aandacht als zijn vrouw aan haar geloof besteedde, zoveel belangstelling had Thomas Chapman voor sterke drank. Rond 1880 zocht Thomas Chapman een gouvernante voor zijn dochters. Zijn vrouw wilde uiteraard geen rooms-katholieke gouvernante, en Sarah Lawrence afkomstig uit een puriteins gezin in Schotland, voldeed aan deze voorwaarde. De vier kinderen waren dol op haar en na verloop van tijd was hun vader dat ook. Zwanger geraakt, moest ze het huis verlaten en ze ging naar Dublin waar Robert (1883) werd geboren. Kort daarna verliet Thomas Chapman *South Hill* en vertrok samen Sarah Lawrence naar Wales waar in 1888

¹⁶⁰ Priya Satia, *Spies in Arabia*, 180; Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn*, 316

¹⁶¹ Gertrude Bell gebruikte vaker slaappillen en zij had last van depressies, omdat ze zich vaak alleen voelde. Officieel is zij een natuurlijke dood gestorven, maar vermoedelijk heeft zij zelfmoord gepleegd, (Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn*, 489).

hun tweede zoon Thomas Edward werd geboren. Daarna kwamen nog drie zonen Will (1889), Frank (1893) en Arnold (1900). Toen Arnold geboren werd, woonden Thomas en Sarah, die nooit getrouwd zijn, in Oxford.¹⁶²

Sarah Lawrence was de drijvende kracht in het gezin, waar strikte regels golden. Ze had een uitgesproken mening en daar kwam ze ook voor uit. God en de Bijbel waren voor haar bepalend in haar leven en daar ging zij Thomas Chapman en haar zonen in voor. Van haar vijf zonen had zij de meeste moeite met Thomas Edward (hij noemde zich T.E. en thuis heette hij Ned), die het meest op zijn moeder leek, in uiterlijk en karakter, en die met een lengte van 1.66 meter lengte opvallend klein was. T.E. was intelligent, had een fotografisch geheugen en een onafhankelijke geest; '(...) he "was [in comparison with his brothers] the soonest to walk, the soonest to talk (...) mastered the alphabet before three, was able to read a newspaper upside down before five, (...) [was] always lost in a book"'. Hij wilde loskomen van zijn dominante moeder en zijn eigen leven leiden, waar zijn ouders begrip voor hadden. Zij bouwden in 1908 een tuinhuisje in hun achtertuin, waar T.E. kon wonen en studeren. Het verlangen om alleen te zijn, heeft hij zijn leven lang gehad, zoals blijkt uit een brief uit 1935: *'I like to live alone for 80% of my days, and to be let alone by 80% of my fellow-men, and all my fellow-women below 60 years of age. The golden rule seems to direct me to live peacefully in my cottage.'*¹⁶³

Na de lagere school en de *high school* ging hij in 1907 naar het *Jesus College* in Oxford waar hij geschiedenis studeerde. In zijn vrije tijd hield hij zich bezig met archeologie. De Middeleeuwen, met name de kruistochten, hadden zijn belangstelling. In die tijd maakte hij zijn eerste trektochten op de fiets door Frankrijk en Wales, en overal waar hij kwam bezocht hij kastelen, fortificaties, ruïnes en kerken. Voor zijn afstudeerscriptie ging hij naar Syrië om de herkomst van de puntbogen en gewelven uit de kruisvaardertijd te onderzoeken. Ondanks dat David Hogarth, directeur van het Ashmolean museum in Oxford, en Charles Doughty *'the patriarch of Arabian travelers'* het Lawrence ten sterkste ontraadden om in de zomer een voettrektocht door de woestijn van Syrië te maken, ging hij toch. Gewapend met een camera en een geweer maakte hij in 1909 een tocht van 1600 kilometer over *'hilly, stony, barren, sometimes roadless country in Lebanon, Palestina and*

¹⁶² Michael Korda, *Hero, Life and Legend of Lawrence of Arabia* (New York 2010) 122-124

Thomas Chapman had zijn landgoed en Ierland dan wel achter zich gelaten, maar hij ontving een jaarlijks inkomen uit het landgoed waar hij met zijn gezin in die tijd goed van kon leven (128).

¹⁶³ Michael Korda, *Hero*, 129, 147; Harold Orlans, *T.E. Lawrence, Biography of a Broken Hero* (Jefferson, 2002)

12, 15, 139, 140; Brief van Lawrence aan H.S. Ede, 5 april 1935

http://telstudies.org/writings/letters/1935/350405_ede.shtml (gelezen 10 mei 2014)

Syria, with temperature, day and night, like a "gigantic oven", overnachtte bij de lokale bevolking en at met hen mee. Zijn afstuderen in 1910 werd beloond met 'a First'.¹⁶⁴

In een brief aan Doughty omschreef Hogarth Lawrence als *"a boy of extraordinary aptitude both for archaeology and a wandering life among the Arabs"*. Na zijn afstuderen ontving Lawrence het verzoek van Hogarth om deel te nemen aan de vervolgexpeditie van de opgravingen van de *tell* bij Carchemish. In december 1910 vertrok hij per schip richting Beiroet. Na aankomst ging hij eerst naar de missieschool waar hij een stoomcursus Arabisch volgde bij Fareedeh el Akle. Zij schreef later aan een vriend: *'Lawrence seems to me like an oyster which has, through pain and suffering, all through life developed in a pearl which the world is trying to evaluate, (...)'* Op de opgravinglocatie moest hij leiding geven aan lokaal ingehuurd werknemers, de meesten analfabeet en arm, die de graafwerkzaamheden uitvoerden. Door zijn omgang met de lokale bevolking leerde hij de dialecten, namen en familieomstandigheden, en de complexe sociale verhoudingen binnen de Arabische gemeenschappen kennen. Zijn betrokkenheid gaf hem autoriteit over de werkmensen en dikwijls beslechtte hij vetes tussen grondwerkers onderling, en tussen families, en loste hij problemen tussen grondwerkers en Duitsers op. De lokale grondwerkers, die door de Duitsers, die ook in Carchemish opgravingen deden, beter betaald werden dan door de Britten, liepen desondanks niet over naar de Duitsers.¹⁶⁵

Gertrude Bell was als archeologe geïnteresseerd in de opgravingen bij Carchemish, en had aangegeven dat ze daar langs zou komen en dan meteen Hogarth wilde spreken. Toen ze op 24 mei 1911 arriveerde was ze teleurgesteld, omdat Hogarth er niet was en bovendien had ze commentaar op de toegepaste graaftechnieken van Lawrence en zijn mensen, maar ze was wel onder de indruk van het optreden van Lawrence en zijn kennis van het archeologisch onderzoek aldaar. In haar dagboek schreef ze: *"an interesting boy, he is going to make a traveler."*¹⁶⁶

Een jaar vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd hij naar de Sinaï gestuurd om de Britse legerleiding te helpen het gebied tussen Bersheba en Akaba in kaart te brengen. Dit gebeurde onder het mom van archeologisch onderzoek in het Heilige Land, uitgevoerd door het *Palestina Exploration Fund*, waarvoor het Ottomaanse bestuur toestemming had gegeven. Bij het uitbreken van de wereldoorlog werd Lawrence overgeplaatst naar Cairo en door Hogarth de wereld van de spionnen binnengeloodst. Priya Satia heeft hier uitgebreid over geschreven. Hij werd tewerkgesteld bij de 'Geografische

¹⁶⁴ Harold Orlans, *T.E. Lawrence*, 15-17

¹⁶⁵ Ibidem 19,20; Michael Korda, *Hero*, 188, 197

¹⁶⁶ James Barr, *A Line in the Sand*, 38

Dienst van de Generale staf', waar hij als burger binnen de Britse militaire hiërarchie niet door iedereen geaccepteerd werd. Net als bij Gertrude Bell werden de verhoudingen beter nadat hij een rang had gekregen. Hij werkte aan kaarten, verbeterde deze, ondervroeg Ottomaanse krijgsgevangenen, en verwerkte de verkregen informatie in een handboek over het Ottomaanse leger ten behoeve van de Britse officieren, omdat deze weinig wisten van, en geen rekening hielden met culturele-, religieuze- en linguïstische verschillen binnen de Ottomaanse gemeenschap. Dit *'Handbook of the Turkish Army'* was een belangrijke bron om hun gebrek aan kennis aan te vullen.¹⁶⁷

Zijn kennis en energie bleven niet onopgemerkt in Cairo. In het voorjaar van 1916 werd Lawrence toegevoegd aan een missie naar Mesopotamië om te proberen de Britse soldaten, die al maanden vastzaten in het door de Ottomanen belegerde Kut-al-Amara, los te kopen. De Ottomaanse legerleiding wees het voorstel om de soldaten vrij te kopen van de hand. De Britse soldaten werden lopend naar Bagdad afgevoerd en velen stierven onderweg of kwamen later om in krijgsgevangenkampen. Lawrence, ondertussen bevorderd tot kapitein, greep elke kans aan om zijn mening te geven over de gang van zaken, en velen waren daar allesbehalve blij mee. Hij was ook de drijvende kracht, met goedkeuring van Hogarth, achter het *Arab Bulletin*, en schreef het eerste nummer van het bulletin, dat in de eerste maand van de Arabische Revolutie (juni 1916) uitkwam, vol. In dit document, dat volledig geheim was en slechts aan circa 30 personen werd verstrekt, beschreven de experts, vooral de mensen in het veld, voor de officials en de legerleiding in Londen, Cairo en Delhi hun bevindingen en ideeën, en voegden hun dagboekantekeningen eraan toe. Het laatste nummer verscheen in augustus 1919.¹⁶⁸

Lawrence was niet gemakkelijk in de omgang, hij bemoeide zich overal mee en was zich van deze eigenschap bewust: *"I became (...) quite intolerable to the Staff. (...) I took every opportunity to rub into them their comparative ignorance and inefficiency (not difficult!) and irritated them further by literary airs, correcting split infinitives and tautologies in their reports."* In Cairo had men er dan ook geen bezwaar tegen dat hij Ronald Storrs, de Midden-Oosten secretaris in Cairo, in september vergezelde op zijn reis naar Jeddah. De Hoge Commissaris In Egypte, Sir Henry McMahon, had Storrs opgedragen om naar Jeddah te gaan en te onderzoeken wat Groot-Britannië kon doen om het instorten van de Arabische Revolutie te voorkomen. De Britten hadden er steeds bij sjarief Hoessein, de koning van het Hidjazrijk en beheerder van de heilige steden Medina en

¹⁶⁷ Harold Orlans, *T.E. Lawrence*, 25, 26; Michael Korda, *Hero*, 232, 258

¹⁶⁸ Michael Korda, *Hero*, 5, 7, 232; David Fromkin, *Peace to End All Peace*, 202, 221

Mekka, op aangedrongen om in opstand te komen tegen de Ottomanen. Na veel aarzelingen en het betalen van veel geld door de Britten, was in juni de opstand uitgebroken; maar in tegenstelling tot wat hij altijd beweerd had, kreeg Sjarief Hoessein weinig steun van andere Arabische stammen. Hij was niet in staat om de Ottomanen uit Medina te verdrijven. Zijn leger, dat grotendeels uit ongedisciplineerde bedoeïenenstammen bestond, onder aanvoering van zijn derde zoon Faisal, was niet opgewassen tegen de veel beter bewapende Ottomanen.¹⁶⁹

In Jeddah kreeg Lawrence toestemming van Abdoellah, de tweede zoon van Hoessein, om naar de legerplaats van Faisal te gaan. Daar ontmoette hij de man: *'I felt at first glance that this was the man I had come to Arabia to seek – the leader who would bring the Arab Revolt to full glory.'* Faisal was onder de indruk van de manier waarop Lawrence omging met de Arabische gebruiken, en van zijn onbevooroordeelde houding ten aanzien van de Arabieren. Ze deelden beiden de visie dat Syrië bevrijd moest worden van de Ottomanen en de Fransen, en er ontwikkelde zich een vriendschapsband tussen beide mannen. Door zijn relatie met Faisal kon Lawrence 'Arabier' onder de Arabieren te worden. Met kleine groepen bedoeïenestrijders begon hij een guerrillaoorlog tegen de Ottomanen, waarbij het doelwit de Hidjazspoorlijn naar Medina was, met als gevolg dat de Ottomaanse troepen Medina niet konden verlaten en niet in Palestina konden worden ingezet.¹⁷⁰

De Britse marine beheerste met haar vloot de Rode Zee, maar de havenplaats Akaba was door haar ligging aan het einde van een smalle zee-engte stevig in handen van de Ottomanen. Hun kanonnen bestreken de zee en in de rug was Akaba gedekt door een ontoegankelijk gebergte. De Britten konden daardoor geen gebruik maken van de haven om troepen en materieel aan te voeren. Lawrence werd bijna onsterfelijk door een onmogelijk geachte tocht – waar zelfs de bedoeïenestrijders tegenop zagen – met vijftig man door de woestijn richting Akaba, om vervolgens deze plaats aan de onverdedigde kant aan te vallen. Na een tocht van bijna twee maanden door bergen en woestijnen werd Akaba op 6 juli ingenomen. Storrs zou later schrijven: *"Two men had come to dominate Cairo: Allenby (...) and Lawrence, no longer a meteor in renown, but a fixed star."* Lawrence was niet bang voor gevaren en voor pijn¹⁷¹, en hij was bereid risico's te nemen, waarbij hij zichzelf wegcijferde. Aan het eind van 1917 was Lawrence samen met een paar bedoeïenen

¹⁶⁹ Ibidem 9; Ibidem 224, 225

¹⁷⁰ T.E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom* 76; Harold Orlans, *T.E. Lawrence*, 30, 31; David Fromkin, *Peace to End All Peace*, 227

¹⁷¹ T.E. Lawrence was niet vrij van masochistische gevoelens. Pijnlijden, vechten tegen de elementen of gewond raken, deden hem weinig; zij gaven hem eerder een prettig gevoel. Zoals hij in *Seven Pillars of Wisdom* pp 436 zijn gevoelens beschreef tijdens de geseling in Deraa: *'I remembered smiling idly at him, for a delicious warmth, probably sexual, was swelling through me (...).'*

op verkenning in de buurt van Deraa, waar een knooppunt van spoorwegen was. Hij werd herkend, gevangen genomen, aangerand en gezeseld, en wist te ontsnappen.¹⁷²

In de periode dat generaal Edmund Allenby bezig was met zijn opmars door de Sinai richting Jeruzalem, waar hij tegen kerst 1917 binnentrok, en vervolgens doorstootte naar Damascus, begon de problematiek over de verdeling van het Ottomaanse Rijk voor betrokken partijen zichtbaar te worden. Er was het geheime Sykes-Picot Verdrag, dat na november trouwens niet meer geheim was, omdat de bolsjewieken het na de Russische Revolutie openbaar hadden gemaakt. Daarnaast waren er de vage toezeggingen in de McMahon-Hoesseincorrespondentie, waarin aan sjarief Hoessein onafhankelijkheid werd beloofd. Wat wist Lawrence hiervan en wat was zijn mening hierover? Om met het laatste te beginnen schreef hij daar positief over in *The Times*: *"I can see no inconsistencies or incompatibilities in these four documents, and I know nobody who does."*¹⁷³ In *A Peace to End All Peace* van Fromkin staat een besprekingsverslag van een vergadering, die vlak na de inname van Damascus werd gehouden, waarbij Allenby, Faisal, Lawrence en andere officieren aanwezig waren. Het doel was om de voorwaarden, zoals afgesproken tussen Groot-Brittannië en Frankrijk, aan Faisal mede te delen. Deze was teleurgesteld omdat de Fransen het beheer over Syrië kregen, maar hij accepteerde de voorwaarden van generaal Allenby. Aan Lawrence werd toen de vraag gesteld, "maar je hebt toch verteld dat het een Frans protectoraat zou worden?" waarop Lawrence antwoordde: *"No Sir, I know nothing about it."* Dit was niet de waarheid. In *Seven Pillars of Wisdom* gaf hij toe dat hij Faisal al eerder daarvan op de hoogte had gebracht. Het wat verdraaien van de werkelijkheid en zijn fantasie op de loop laten gaan waren zijn zwakke punten. In 1920 schreef hij aan Robert Graves naar aanleiding van de intocht in Damascus: *"I was on thin ice when I wrote the Damascus chapter and anyone who copies me will be through it, if he is no careful. S.P. [Seven Pillars] is full of half-truth here."*¹⁷⁴

In de laatste alinea van *Seven Pillars of Wisdom* verzocht Lawrence generaal Allenby, – volgens Lawrence het eerste verzoek dat hij ooit had gedaan – om te mogen vertrekken, waarvoor Allenby toestemming gaf. Volgens Harold Orlans was hij 'aan het eind van zijn latijn'. Via Cairo ging hij naar Londen, waar hij uitgenodigd werd om verslag uit te brengen bij het *Eastern Committee of the War Cabinet*. Lord Curzon eindigde zijn inleidende speech, waarin de daden van Lawrence geprezen werden, met de vraag of hij wilde

¹⁷² T.E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom* 436; Michael Korda, *Hero*, 355; Harold Orlans, *T.E. Lawrence*, 33

¹⁷³ Karsh & Karsh, *Empires of the Sand*, 232. Met de vier documenten worden bedoeld: de McMahon-Hoesseincorrespondentie, het Sykes-Picot Verdrag, de Britse verklaring van de Zeven uit Syrië, en de Brits-Franse verklaring van 9 november 1918

¹⁷⁴ David Fromkin, *Peace to End All Peace*, 310, 339, 342

reageren. Het antwoord van Lawrence was: *“Yes, let’s go to business. You people don’t understand yet the hole you have put us all into.”* Volgens het verhaal barstte Curzon in tranen uit. Een dag later was Lawrence op audiëntie bij koning George V waar hij op voordracht van generaal Allenby de versierselen, behorende bij de Ridder van de Orde van Bath, opgespeld zou krijgen. Hij had al eerder aangegeven dat hij hier geen prijs opstelde. Vermoedelijk was dit een privé-actie van de koning, en Lawrence weigerde de versierselen te accepteren. In een brief aan zijn biograaf Robert Graves schreef hij, dat de rol die hij in de Arabische Revolutie had gespeeld zeer oneervol voor hemzelf, het land en de regering was. Hij had in opdracht valse hoop gewekt bij de Arabieren en hij zag de Orde als een bevestiging van zijn onoprechte handelen.¹⁷⁵

Voor de Vredesconferentie in Parijs had Frankrijk Faisal niet uitgenodigd vanwege zijn afwijzende houding ten aanzien van de Franse aanwezigheid in Syrië en Libanon, waarop Groot-Brittannië hem alsnog aan de delegatie toevoegde. Lawrence was compagnon, adviseur, vertaler en vertrouweling van Faisal, en tijdens de plenaire vergaderingen, droeg hij zijn van Faisal als geschenk gekregen Arabische kledij. Alle betogen van Faisal voor een onafhankelijk Arabisch koninkrijk, waarbij hij gesteund werd door Lawrence, liepen vast op de claims die Frankrijk en Groot-Brittannië stelden. Dit wekte bij Lawrence grote frustraties op, en toen hij ook nog eens te laat het overlijdensbericht van zijn vader ontving, was Parijs voor hem afgelopen en hij vertrok onmiddellijk.

Hij begon met het schrijven van zijn boek *‘Seven Pillars of Wisdom’*, dat in 1926 uitkwam. In de tussentijd is hij een aantal jaren de Midden-Oostenadviseur van Churchill geweest. Hij kreeg het steeds moeilijker met de belangstelling van journalisten, portretschilders, schrijvers en uitgevers, zocht een mogelijkheid om hieraan te ontsnappen en ging onder de naam, John Hume Ross, bij de *Royal Air Force* werken. Op 13 mei 1935, een paar maanden nadat hij de dienst in verband met zijn pensionering verlaten had, kreeg hij een motorongeluk en aan de gevolgen daarvan is hij overleden.¹⁷⁶

T.E. trad nog minder dan Gertrude Bell op de voorgrond en hij was wars van roem en eer. Hij was graag alleen en bepaalde zelf hoe hij zaken wilde aanpakken. Hij heeft zich meer dan Sykes en Bell vereenzelvigd met de Arabieren.

¹⁷⁵ T.E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom* 656; Michael Korda, *Hero*, 445, 448; Harold Orlans, *T.E. Lawrence*, 41, 42

¹⁷⁶ Michael Korda, *Hero*, 474-477; Harold Orlans, *T.E. Lawrence*, 43, 53, 105; David Fromkin, *Peace to End All Peace*, 395

6 Mark Sykes versus Gertrude Bell en T.E. Lawrence

De levens van Mark Sykes, Gertrude Bell en T.E. Lawrence eindigden alle drie met een vroegtijdige dood. Mark Sykes overleed binnen een paar dagen aan de Spaanse Griep, Gertrude Bell door het innemen van een overdosis slaappillen en T.E. Lawrence aan de gevolgen van een motorongeluk. Aan de dood van deze drie mensen is een hectisch, slopend leven voorafgegaan. Zij waren alle drie sterke persoonlijkheden, maar ieder op zijn of haar eigen manier. In de Inleiding is de onderzoeksvraag gesteld wat de rol van Mark Sykes in het Midden-Oosten in de periode van 1910 – 1919 was, en wat hem zo markant maakte. Om hem in het perspectief van zijn tijd te plaatsen worden tegenover Sykes beide andere personen gesteld. In het ‘Woord vooraf’ van ‘Erflaters van onze Beschaving’, van Jan en Annie Romein staat, dat bij het beschrijven van personen het niet alleen gaat om ‘iemand in de lijst van zijn tijd te plaatsen’, waarbij dan alleen gekeken wordt naar het uiterlijk, maar dat de ‘cultuurmatrijs’, het innerlijk, van zijn of haar tijd ook bepalend is voor de vorming van de man of de vrouw.¹⁷⁷ In dit hoofdstuk wil ik hun uitgangspunt als richtsnoer aanhouden bij het beantwoorden van mijn onderzoeksvraag. De ruimte, die daarvoor beschikbaar is laat echter niet toe om dit in extenso te beschrijven. Ik beperk mij dus, zoals de titel van dit hoofdstuk aangeeft, tot een vergelijking tussen de personen en focus daarbij op een aantal onderwerpen, te weten: jeugd, scholing, reizen, schrijven en politiek.

De tijd waarin Sykes, Bell en Lawrence geboren werden staat bekend als het Victoriaanse tijdperk. Het was de tijd van strenge fatsoensnormen, conservatisme, maatschappelijke ongelijkheid en een dubbele moraal op seksueel gebied. Na het overlijden van koningin Victoria in 1901 kwam het Edwardiaanse tijdperk, dat ongeveer doorliep tot aan de Eerste Wereldoorlog. In dit tijdperk waren er grote veranderingen op economisch en sociaal gebied, zoals de opkomst van de arbeidersbewegingen en de bewegingen voor vrouwenkiesrecht. Het machtige Britse imperium omspande de hele wereld. In de kunst en architectuur bepaalde de art-nouveau de vormgeving. Het was het tijdperk van de *belle-epoque* voor de rijken en de gegoede burgerij, maar niet voor de massa die nog in armoede leefde. Het begin van het Edwardiaanse tijdperk viel ongeveer samen met het moment waarop Mark Sykes op het politieke toneel verscheen.

¹⁷⁷ Jan en Annie Romein, *Erflaters van onze beschaving* (Amsterdam, 1977), 5

6.1 Jeugd

De jeugdbelevingen van Mark, Gertrude en T.E. zullen onderling vergeleken worden, en onder 'jeugd' wordt dan verstaan de periode vanaf de lagere school tot aan het moment waarop ze op ongeveer zeventienjarige leeftijd naar de universiteit gaan. De ouders van Mark Sykes waren zeer welgesteld, konden doen en laten waar ze zin in hadden, maakten grote reizen en namen Mark dan mee. Reizen was voor hem dus heel normaal; en het onderwijs ging gewoon door, want de huisonderwijzer reisde mee. Een gezellige jeugd had hij overigens niet: het huwelijk van zijn ouders was slecht, hij had geen broers of zussen aan wie hij zich kon meten, ging alleen met volwassenen om en was gewend om zijn eigen gang te gaan, net als zijn excentrieke moeder Jessica, die niet paste in het Victoriaanse tijdsbeeld. Hij had, zeker voor die tijd, een oude vader - Sir Tatton was 51 jaar oud toen Mark geboren werd - met soms vreemde streken, waarvan het ophangen van de terriërs van Mark tijdens diens afwezigheid, een sprekend voorbeeld is. Al deze factoren samen maakten dat Mark weinig binding met zijn ouders had.

Hij zocht wel een vaderfiguur en die vond hij in hun stalknecht Tom Grayson. Van hem leerde hij paardrijden en liedjes zingen en hij vertelde hem verhalen uit Yorkshire. Toen Mark wat ouder was, nam Grayson hem mee op de vossenjacht, maar hij had er te weinig geduld voor en hield zich ook niet aan de regels. Naast Grayson waren er nog twee personen, ook weer ouder dan hijzelf, met wie Mark zijn leven lang contact heeft gehouden. Zij waren meer oudere broers voor hem. De eerste was Henry Cholmondeley, een neef, die vanaf 1890 rentmeester op het landgoed *Sledmere* was en naar wie hij ook luisterde. Henry weerhield Mark ervan om in 1894 in dienst te gaan om zijn moeder te ontvluchten. De tweede persoon was Egerton Beck, zijn tutor, die hem vanaf 1894 tot aan het moment dat hij in Cambridge ging studeren, huisonderwijs gaf. Zijn moeder had Mark van het Beaumontcollege afgehaald, na een zoveelste ruzie tussen haar en de leiding van het college. Beck was '(...) *an impressive-looking man, exceedingly formal in his dress and manner, a real pedagogue with an encyclopaedic knowledge amassed from years of wide reading.*', en precies de persoon die goed bij Mark paste.¹⁷⁸

Vergelijken we nu de jeugdperiode van Mark met die van Gertrude Bell en T.E. Lawrence, dan valt meteen op dat de laatste twee uit een gezin kwamen bestaande uit een vader, moeder en meerdere kinderen. Gertrude Bell's moeder overleed toen ze drie jaar oud was, een groot drama, maar gelukkig voor haar en haar broertje Maurice, trok haar vader toen veel met hen op. Hugh Bell hertrouwde met Florence, en Gertrude en Maurice

¹⁷⁸ Roger Adelson. *Mark Sykes*, 26, 27, 47

kregen er nog twee halfzusjes en één halfbroertje bij. Gertrude had een zeer levendig karakter, dat regelmatig botste met het perfectionisme van Florence. Deze botsingen leidden vaak tot spanningen en om de gemoederen weer in wat rustiger vaarwater te krijgen, werd Gertrude dan uit logeren gestuurd. Ondanks deze karaktereigenschappen is er altijd contact gebleven tussen Florence en Gertrude. Zij schreef in de tijd dat zij in Londen op het Queen's College was, evenveel brieven aan haar vader als aan haar moeder, waarbij alleen de toon verschillend was. Haar stiefmoeder, volwassen geworden in het Victoriaanse tijdperk, hield streng toezicht op het doen en laten van Gertrude. Voor ontmoetingen buiten hun stand moest toestemming gevraagd worden, en zonder chaperonne op straat lopen was uit den boze. Gertrude schikte zich in dit keurslijf.¹⁷⁹

Ook al waren de ouders van T.E. Lawrence niet getrouwd, toch vormden zij in Oxford voor de buitenwereld een gezin, waar T.E.'s moeder Sarah de scepter zwaaide en van haar man en zoons gehoorzaamheid, netheid, betrouwbaarheid en reinheid verwachtte. Harold Orlans beschrijft het gezin als '(...) a Salvation Army platoon commanded by Sergeant Sarah.' Ze gingen trouw naar de kerk en er werd dagelijks uit de Bijbel gelezen. T.E. ging met zijn broers in Oxford op de fiets naar de *City of Oxford High School of Boys*, "(...) oldest first, youngest last.". Ze gingen niet naar een kostschool, niet alleen uit zuinigheidsoverwegingen, maar ook omdat er, nog belangrijker, op deze school geen navraag naar de afkomst van de studenten werd gedaan.¹⁸⁰ T.E. en ook zijn broer Arnold spraken met 'warmte en bewondering' over hun vader. Deze trok er met zijn zoons op uit tijdens de schoolvakanties, leerde T.E. houtsnijden, fotograferen en jagen, en bracht hem belangstelling bij voor kerkarchitectuur. De verhouding met zijn moeder bleef problematisch, omdat T.E. zich niet, zoals de vader en de andere zonen, wilde onderwerpen aan haar wil. De verhouding bereikte in 1906 – hij zat toen in het laatste jaar van de *High School* – een climax, waarna T.E. van huis is weggelopen, en korte tijd in militaire dienst is gegaan. Zijn vader heeft uiteindelijk zijn dienstplicht afgekocht. Om tegemoet te komen aan zijn wens om zich te kunnen afzonderen, werd later in de achtertuin een tuinhuisje voor T.E. gebouwd.¹⁸¹

Heeft Mark een gelukkige jeugd gehad als we die vergelijken met Bell en Lawrence? Het begrip 'gelukkig zijn' is natuurlijk heel subjectief, het is persoons-, plaats- en tijdgebonden. Ik ben van mening dat elementen als 'geborgenheid' en 'op iemand terug kunnen vallen' sterk bepalend zijn voor het gevoel van gelukkig zijn. Als we op deze

¹⁷⁹ Janet Wallach, *Koningin van de Woestijn*, 43

¹⁸⁰ Harold Orlans, *T.E. Lawrence*, 12

¹⁸¹ Michael Korda, *Hero*, 145; Harold Orlans, *T.E. Lawrence*, 136, 139

elementen focussen dan moet de conclusie zijn dat Mark geen gelukkige jeugd heeft gehad en dat dit bij Bell en Lawrence wel het geval was.

6.2 Scholing

In het hoofdstuk 'Mark Sykes, zijn leven' is zijn tijd bij het *Beaumont College* in Windsor en vervolgens het *Jesus College* in Cambridge in grote lijnen beschreven. Opvallend was dat zijn afwezigheid om te kunnen reizen op beide *Colleges* werd geaccepteerd, met als enig verschil dat in de tijd van het *Jesus College* niet zijn ouders, maar hijzelf bepaalde wanneer hij op reis ging. Dit alles hing samen met de zich opstapelende conflicten tussen zijn ouders en de spanningen die deze conflicten bij Mark als adolescent opriepen. Gezien zijn vaak voorkomende afwezigheid rijst de vraag wat hij op het *Beaumont* en het *Jesus College* geleerd heeft? Hij had een hekel aan gestructureerd onderwijs, was hiervoor veel te ongeduldig en hem was ook niet bijgebracht dat sommige dingen gewoon gedaan moesten worden. Hij deed en leerde alleen wat hem interesseerde en dankzij zijn goede geheugen was het onthouden van het geleerde en het reproduceren hiervan geen probleem. In een artikel over Mark Sykes in *The Spectator* van 23 april 1923 staat hierover geschreven: *'(...) he amassed an enormous amount of information about men and places which were utterly beyond the ken of the ordinary boy. In some ways he was distinctly below the standard of the common boy in conventional learning; in other ways he was immeasurably above it, (...)'*¹⁸²

Uit de gelezen literatuur is niet op te maken wat hij op het *Jesus College* studeerde, maar wel dat hij graag toneelspeelde en de mensen vermaakte met zijn reisverhalen. Misschien was dit overdreven op de voorgrond te treden een houding om zijn onkunde en desinteresse voor het gewone, alledaagse te compenseren. Hij had voldoende inkomen om zich een dergelijke houding te kunnen permitteren. Roger Adelson wijst ook in die richting met de opmerking dat Sykes alles wat hij tijdens zijn reizen zag, goed observeerde en het naar eer en geweten beschreven heeft, maar dat zijn evaluaties gebaseerd waren op datgene wat hij eerder gezien had. *'This was sufficient for his and others' amusement and to feed personal prejudices, but it did not go below the surface. He had insights but lacked understanding.'* Door niet te studeren en zich niet te verdiepen in de taal, religie en maatschappij van het Midden-Oosten werd hij geen oriëntalist, maar bleef een amateur. Niet voor niets heeft Roger Adelson zijn boek de ondertitel *'Portrait of an Amateur'*

¹⁸² Mark Sykes, *The Spectator* 28 april 1923, <http://archive.spectator.co.uk/article/28th-april-1923/20/mark-sykes> (27 febr 2014)

gegeven.¹⁸³ Ik wil dit toch nuanceren: hij was weliswaar een amateur wat betreft kennis van het Midden-Oosten, maar zijn ‘oppervlakkige’ kennis kon hij goed gebruiken op het gebied waarop hij zich later zou manifesteren, de politiek.

Hoe anders was het bij Gertrude Bell en T.E. Lawrence. Gertrude’s stap om naar de universiteit te gaan was uitzonderlijk. Tegen het einde van de tijd dat zij op *Queen’s College* studeerde, adviseerden de docenten haar om naar de universiteit te gaan en zij vroeg haar ruimdenkende vader toestemming, voordat zij haar stiefmoeder over haar keuze informeerde. Slechts weinig jonge vrouwen hadden in die tijd de moed om deze mannenwereld binnen te gaan. Ondanks de vrouwonvriendelijke omgeving - de vrouwelijke studenten mochten bijvoorbeeld geen gebruik maken van de bibliotheek, en niet tussen de mannen in de collegebanken zitten, maar aan een tafel op het podium - voelde ze zich toch thuis in de wetenschappelijke wereld. In twee jaar tijd - een jaar korter dan de gebruikelijk termijn - wist zij haar diploma te halen.¹⁸⁴

In de herfst van 1907, T.E. Lawrence ‘*went up to Jesus College*’, nadat hij in januari van dat jaar zijn toelatingsexamen voor de Universiteit van Oxford met lof had gehaald. In het laatste jaar van zijn *High School* tijd kreeg hij belangstelling voor archeologie. Hij zocht in bouwputten en op bouwplaatsen naar pot- en glasscherven, en de werklieden gaf hij fooien als zij iets bijzonders gevonden hadden. Daarnaast maakte hij ‘*brass rubbings*’¹⁸⁵ van herinneringsplaten op graftombes in kerken en kastelen. Hij bracht zijn, soms waardevolle, vondsten naar het *Ashmolean Museum* in Oxford, waar David G. Hogarth conservator was. Hogarth werd zijn mentor in de archeologie en via hem kwam hij in 1910 bij de opgravingen in Carchemish terecht. Ook op *Jesus College* was T.E. een speciaal geval, hij was één van de weinigen die niet intern was. Hij onttrok zich echter niet aan de universiteitsgemeenschap, had daar vrienden en voor studentenstreken was hij altijd te vinden. Hij wist goed wat hij wel en wat hij niet wilde. Aan de universiteit verbonden blijven was geen optie voor hem. Hij vond dit veel te benauwend, omdat hij zich dan aan allerlei regels moest houden. Hij accepteerde regels voor een korte tijd, maar daarna gingen ze knellen en moest hij zijn eigen gang kunnen gaan. Zijn belangstelling voor, en in het veld bezig zijn met, archeologie en middeleeuwse gebouwen gaf hem die mogelijkheid. Zijn eindschrijving, zoals beschreven in hoofdstuk 5, is hier een voorbeeld van.¹⁸⁶

¹⁸³ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 122

¹⁸⁴ Janet Wallech, *Koningin van de Woestijn*, 45; Rosemary O’Brein, *Gertrude Bell*, 7

¹⁸⁵ Bij ‘*Brass Rubbing*’ wordt een vel papier op een messing plaquette (bijvoorbeeld een herinneringsplaat op een graftombe) gelegd en met een speciaal soort waskrijt wordt over de afbeelding gewreven en wordt afbeelding overgebracht op het papier. In de Victoriaanse tijd was dit een geliefde bezigheid, die ook nu nog wordt beoefend. (<http://www.stmartin-in-the-fields.org/visiting/brass-rubbing/>) (gelezen 20 mei 2014)

¹⁸⁶ Michael Korda, *Hero*, 141, 148, 161; Harold Orlans, *T.E. Lawrence*, 15

Bij Mark Sykes veranderde er qua studiegedrag niet veel tussen het *Beaumont College* en het *Jesus College*. Voor hem was er geen financiële noodzaak om zich in te zetten. Roger Adelson vermeldt dat Mark in de jaren voor zijn huwelijk een jaarlijks inkomen had van £ 2000, dat na zijn trouwen werd verhoogd tot £ 4000. Korda geeft in *Hero* informatie over het inkomen van de familie Lawrence. Volgens T.E. zelf was het inkomen £400 per jaar, voor die tijd een redelijk inkomen voor de middenklasse. Korda haalt Jeremy Wilson aan, schrijver van de *The Authorized Biography of T.E. Lawrence*, die berekende dat het inkomen circa £1000 per jaar was. De vader van T.E. heeft zijn leven lang ook niet hoeven werken, zijn moeder echter heeft in haar jeugd grote armoede gekend en was ook zuinig. Gertrude's ouders waren welgesteld, haar vader leidde een bedrijf waaruit hij zijn inkomen verwierf.¹⁸⁷ Uiteraard was een hoog inkomen in dit verband niet allesbepalend, ook het karakter speelde een belangrijke rol, en op dat punt scoorde Mark Sykes niet hoog.

6.3 Reizen en schrijven

Mark Sykes heeft veel gereisd, eerst samen met zijn ouders, en later alleen of met anderen. Een tweede opdeling van zijn reizen is te maken tussen privé- en diplomatieke reizen. De laatste worden verder niet aangehaald. Zijn privé-reizen in de jaren 1899 tot 1913 heeft Sykes in drie boeken beschreven.¹⁸⁸ Hij maakte de reizen in de Edwardiaanse periode, toen volgens Satia '(...) *this group of men – and one woman – were drawn to the region as much for personal as for patriotic reasons; they offered their services partly as cover for their dearer hope of finding spiritual and artistic inspiration in the cradle of civilization.*' De intentie van Sykes bij zijn reizen was om op zoek te gaan naar nog onbetreden gebieden, '(...) *[I] follow my nose over portions of the map which were the whitest or most rich in notes of interrogation and dotted lines.*'¹⁸⁹ Met zijn boeken wilde hij ook een hoger doel bereiken dan alleen het schrijven van een reisverslag; hij wilde dat anderen er lering uit zouden trekken. Toen hij in Marash, een plaats ten noorden van Aleppo aankwam, verbaasde hij zich erover, dat er wel een Franse consul was en geen Britse. Hij wees het *Foreign Office* erop dat ingeval van opstanden of crises de Fransen daar wel meteen van op de hoogte waren en de Britten niet, en dat dit slecht was voor het prestige van Groot Brittannië. Aan beginnende consuls gaf hij de raad: '(...) *it would be much wiser to maintain the best relations possible with officials, taking every opportunity to entertain them, for if the Consul*

¹⁸⁷ Roger Adelson, *Mark Sykes*, 96; Michael Korda, *Hero*, 130

¹⁸⁸ *Through Five Turkish Provinces, Dar-Ul-Islam en The Caliph's last Heritage*

¹⁸⁹ Mark Sykes, *The Caliph's Last Heritage*, 297

*in a district knows the various functionaries personally and intimately, he will be able to act with much more effect in times of crisis;*¹⁹⁰

In de Edwardiaanse periode, was er volgens Satia veel belangstelling voor de schrijvers van dit type boeken.¹⁹¹ Eerder is al aangegeven dat de belangstelling voor het Midden-Oosten gezien moest worden als een zich afzetten tegen het burgerlijke Groot-Brittannië. Zij die niet konden reizen, konden zich via deze boeken vereenzelvigen met de schrijvers in hun gevoel van afkeur van de Britse maatschappij. Deze boeken bereikten een groot lezerspubliek, daarbij geholpen door de dagbladen, die delen van de reisverslagen overnamen of uitbundige recensies hierover schreven. Mark Sykes was een veelgevraagd spreker in Hull en omgeving. Het ligt zeer voor de hand dat hij tijdens zijn campagnes om gekozen te worden voor het Lagerhuis in zijn redevoeringen het Midden-Oosten regelmatig naar voren heeft gebracht, waarmee hij zich onderscheidde van zijn tegenkandidaten.

Voor zijn tweede boek *Dar-ul-Islam* heeft hij professor E.G. Browne, een arabist die in hoog aanzien stond, een inleiding laten schrijven, om het te promoten. Sykes kende professor Browne uit zijn Cambridge-tijd, waarin hij veel met hem sprak over het Midden-Oosten; maar diens poging om hem Arabisch te leren, was weinig succesvol. Het is de vraag of professor Browne echt zo onder de indruk was van Sykes. Roger Adelson haalt Browne aan toen deze reageerde op de benoeming van Sykes als onder-secretaris van Lloyd George in 1917, en aan de hoofdredacteur van de *Manchester Guardian* schreef: '(...) *that Sykes was one of his former students but had learned nothing from him.*', een opmerking die aantoont hoe binnen de wetenschappelijke wereld over Mark Sykes gedacht werd. In hoofdstuk 3 ben ik al ingegaan op zijn beschrijvingen van het grote aantal Koerdische stammen, dat hij tijdens zijn reizen door Koerdistan was tegengekomen, en die zijn opgenomen in een appendix van *The Caliph's Last Heritage*. Het is een opsomming van stammen, maar elke wetenschappelijke onderbouwing ontbreekt. Hij gaf dit in zekere zin zelf ook toe; '(...) *I have not been able to make a study of the Kurds from a bibliographical point of view.*' Ik gebruikte in dat hoofdstuk de zin 'Hij wilde gezien worden als oriëntalist.', met de nadruk op 'gezien worden', want dat was voor hem het belangrijkste. De opmerking van Roger Adelson, hierboven al aangehaald, '*He had insights but lacked understanding*' is hier duidelijk van toepassing.¹⁹²

Mark Sykes heeft zijn leven lang veel geschreven. Het overzicht '*The Papers of Sir Mark Sykes 1879 – 1919*' van de *Hull University Archives* getuigt hiervan. Hij schreef naast

¹⁹⁰ Mark Sykes, *Dar-ul-Islam*, 68

¹⁹¹ Priya Satia, *Spies in Arabia*, 61

¹⁹² Roger Adelson, *Mark Sykes*, 226; Mark Sykes, *The Caliph's Last Heritage*, 553

de drie boeken nog vele artikelen in landelijke en regionale dagbladen, niet alleen over het Midden-Oosten, maar over alles waar hij een mening over had. Bovendien schreef hij samen met zijn vriend Edmund Sanders een tweetal parodieën onder het pseudoniem Majoor-Generaal George D'Ordell.¹⁹³

In tegenstelling tot Mark Sykes, heeft Gertrude Bell in haar jeugd weinig gereisd. Haar eerste reis maakte zij nadat zij klaar was met haar studie moderne geschiedenis in Oxford. In het Victoriaanse Groot-Brittannië was het gebruikelijk dat voor jonge vrouwen uit de betere milieus, na hun opleiding een huwelijk gearrangeerd werd. Zij werden voorgesteld aan het hof en bezochten bals en soirees in de verwachting daar een partner te ontmoeten. Voor Gertrude liep het anders. Haar intelligentie en haar drang naar vrijheid waren te grote obstakels bij het vinden de man van haar keuze, en zij begon te reizen en te schrijven. Haar eerste reizen maakte zij, zoals de etiquette in die tijd voorschreef, onder geleide van een familielid. In de jaren 1888 tot 1900 bezocht ze Boekarest, Constantinopel, Teheran en Berlijn, en maakte ze samen met haar broer Maurice een wereldreis. Eind 1899 kreeg ze van haar vader, ze was toen 32 jaar oud, toestemming om alleen naar Jeruzalem te gaan om Arabisch te leren. Daar kwam ze in aanraking met de Arabische woestijn, waarvan ze later in *The Desert and the Sown* zou schrijven: *'The Arabs do not speak of desert or wilderness as we do. Why should they ? To them it is neither desert nor wilderness, but a land of which they know every feature, a mother country whose smallest product has a use sufficient for their needs.'*¹⁹⁴ Voordat ze in 1915 in dienst trad bij de inlichtingendienst in Cairo was ze zeven keer de woestijn in getrokken.

Tussen Sykes en Bell zijn er wat betreft hun reizen door het Ottomaanse Rijk overeenkomsten. In de tijd dat Bell haar zeven reizen maakte, trok ook Sykes evenzovele malen door het Midden-Oosten. Een uitzondering vormt de reis die Bell tussen december 1913 en mei 1914 door de Nefudwoestijn maakte, en die met geen enkele reis van Sykes is te vergelijken. Gedurende al die reizen zijn ze elkaar maar één keer tegengekomen, namelijk in Jeruzalem in 1905. De ontmoeting was, zoals Sykes aan zijn vrouw schreef, geen groot succes. Verschillen tussen Bell en Sykes waren er wel en die komen duidelijk naar voren in de boeken die ze geschreven hebben, zoals bijvoorbeeld in de beschrijvingen van de stad Aleppo. Sykes schrijft daarover in *'Through Five Turkish Provinces'*, hoofdstuk III *'Aleppo to Deir'*, dat als volgt begint:

¹⁹³ Zie bladzijde 14 van deze scriptie

¹⁹⁴ Gertrude Bell, *The Desert and the Sown*, 61; Priya Satia, *Spies in Arabia*, 65

Aleppo is so frequently visited by tourists that I will not detain my readers by saying much about it. It struck me as being not altogether a pleasant town, but it contains some good buildings. Among others there is a remarkably well built military school which, strange to say, is almost complete. (...) The native inhabitants have an evil reputation. Their treatment of foreigners certainly leaves something to be desired ; for a visit to the picturesque Turkish quarter may prove unpleasant, (...)'

Hierna volgt een halve pagina over de *Delhi boil*¹⁹⁵, en vervolgens schrijft hij over zijn ontmoetingen met de Britse consul, met wie hij de citadel bezocht, over een Britse dame die problemen had met het Ottomaanse bestuur in Aleppo, en hij eindigt zijn beschrijving met: *'So on the whole the company of the hotel was not lively, and I think I was looked on much in the same way as travellers are looked on in Mexico city, where the question is asked : "Why should this idiot come into an accursed place like this when he has a chance of being elsewhere?"'*¹⁹⁶ In *'The Caliph's last Heritage'* is zijn toon wat milder. Hij zag verbeteringen ten opzichte van zijn vorige bezoek: het was minder vuil in de stad en er kwamen minder ziektes voor in de dichtbevolkte oude wijken. Hij was onder de indruk van de nieuwbouw en geeft informatie over de omzet van de aannemer en welke lonen deze aan zijn arbeiders betaalde.¹⁹⁷

Hoe anders is de beschrijving van Aleppo door Gertrude Bell. In *'Desert and the Sown'* schrijft ze dat Aleppo tegenviel, wellicht omdat het tijdens haar bezoek van twee dagen onophoudelijk regende, *'(...) therefor I do not know Aleppo - an Oriental city will not admit you into the circle of its intimates unless you spend months within its walls, and not even then if you will not take pains to please - but I did not leave without having perceived dimly that there was something to be known. It has been a splendid Arab city ; (...)'* Uiteraard komen ook haar belevenissen in die stad aan de orde en ze eindigt het hoofdstuk over Aleppo als volgt: *'Such is Aleppo, the great city with the high-sounding name and the traces of a splendid past.'*¹⁹⁸ In *'Amurath to Amurath'* beschrijft ze haar tweede bezoek aan Aleppo in 1909. De alledaagse gebeurtenissen op straat en de veranderingen door het aan de macht komen van de CUP in het Ottomaanse Rijk blijven niet onvermeld, maar ze besteedt ook uitgebreid aandacht aan gebouwen en ruïnes in, en rondom Aleppo en de tekst is ruim voorzien van foto's en annotaties.¹⁹⁹ Bell had bij haar reizen en tochten door de woestijn altijd een doel voor ogen. Zij maakte vooraf een studie van het gebied waar ze

¹⁹⁵ *Delhi boil* of *Aleppo boil* is een infectieziekte van de huid.

¹⁹⁶ Mark Sykes, *Through five Turkish Provinces*, 31-34

¹⁹⁷ Mark Sykes, *The Caliph's Last Heritage*, 299-300

¹⁹⁸ Gertrude Bell, *The Desert and the Sown*, 260-269

¹⁹⁹ Gertrude Bell, *Amurath to Amurath*, 1-18

heen ging en volgde opleidingen bij het Royal Geographical Society in Londen op het gebied van karteringen, astronomische waarnemingen en landmeten, een heel andere aanpak dan die van Sykes, die van zichzelf zei '(...) [I] follow my nose over portions of the map which were the whitest (...)'²⁰⁰

T.E. Lawrence maakte in 1906 zijn eerste buitenlandse reis op de fiets. Hij fietste graag en veel, wat in die tijd heel ongebruikelijk was. Hij ging samen met een vriend naar Dinard in Bretagne, één van de plaatsen waar de familie Lawrence had gewoond na haar vertrek uit Ierland. Tot 1910 volgden er nog vier fietstochten door Frankrijk, waar hij kastelen, kerken en ruïnes bezocht. De familie in Oxford hield hij op de hoogte door middel van lange brieven vol details over de bouwwerken die hij bezocht had. Hij maakte voor het eerst kennis met het Ottomaanse Rijk tijdens een voettocht - de enige trektocht die hij ooit gemaakt heeft - door Syrië, om informatie te verzamelen voor zijn scriptie. De woestijntochten, die hij daarna met de bedoeïenenstammen maakte, in de tijd van de Arabische Revolutie, waren van een heel ander karakter, en de belevenissen uit die periode heeft hij pas later in *Seven Pillars of Wisdom* beschreven. In tegenstelling tot Sykes en Bell heeft T.E. dus weinig voor het Britse publiek geschreven. Vanaf 1914 stuurde hij vanuit Carchemish, vaak onder pseudoniem, ingezonden brieven naar *The Times*, waarin hij commentaar leverde op de wijze waarop Ottomanen en Duitsers opgravingen uitvoerden. Met het schrijven van ingezonden brieven is hij zijn leven lang doorgegaan.²⁰¹

6.4 Politiek

Schrijven over de politieke interesse van iemand en over zijn politieke houding is altijd een enigszins hachelijke bezigheid. Het is plaats- en tijdgebonden, niet alleen wat betreft de persoon in kwestie, maar ook ten aanzien van de schrijvers in onze tijd. Dit betekent dat het bijvoeglijk naamwoord van 'de politiek' niet goed is af te bakenen. Daarnaast zijn interesse en houding ook niet direct echt tastbaar te maken. Toch wil ik proberen om de positie van Sykes met die van Bell en Lawrence te vergelijken, door synoniemen te gebruiken om de inhoud van de woorden scherper te krijgen. Als synoniem voor interesse zijn 'belangstelling' en 'aandacht' goed toepasbaar en voor houding de woorden 'overtuiging' en 'standpunt'. Het adjectief van 'politiek' heeft betrekking op zaken als parlement, partijpolitiek en diplomatie. Het aspect politiek is heel breed, dus is enige structuur in deze paragraaf noodzakelijk om verzanden te voorkomen. De vergelijking tussen Sykes, Bell en

²⁰⁰ Janet Wallech, *Koningin van de Woestijn*, 130

²⁰¹ Michael Korda, *Hero*, 199

T.E. zal gericht zijn op een aantal aspecten, te weten: politieke achtergrond, Ottomaanse Rijk, vrouwenkiesrecht, *Sykes-Picot Agreement*, *Balfour Declaration* en zionisme en de Vredesconferentie in Parijs.

De politieke achtergrond van Sykes is bekend. Hij is als enige van de drie, lid geweest van het Lagerhuis voor de Unionisten, een aan de Conservatieve Partij gelieerde partij. Sykes voelde zich bij de conservatieve ideologie prima thuis, gezien zijn deelname aan de *Hughligans*, de praatgroep van jonge conservatieven waarvan hij meteen lid werd, nadat hij gekozen was als Lagerhuislid. In de tijd van Gertrude Bell was het nog geen item voor vrouwen om in het openbaar voor een politieke mening uit te komen. Het blijft in haar geval dus gissen naar haar politieke belangstelling. Haar grootvader was lid van het Lagerhuis geweest voor de *Liberals*, en van haar vader was bekend dat hij progressieve ideeën had ten aanzien van onderwijs en de opkomende vakbonden.

Gertrude Bell was, hoewel onconventioneel en zich allesbehalve ondergeschikt voelend aan welke man dan ook, toch een 'kind' van het Victoriaanse tijdperk en stond afwijzend tegenover het vrouwenkiesrecht; zij was zelfs lid van de Liga tegen Vrouwenstemrecht. Van Sykes is ook bekend dat hij van Pankhurst en haar suffragettebeweging weinig moest hebben. Gertrude Bell zal ongetwijfeld van Octavia Hill, de grondlegster van het sociale werk in Londen, gehoord hebben, want samen met haar stiefmoeder bezocht ze de arbeidersgezinnen, waar ze geconfronteerd werd met de armoede en ongeletterdheid van de verpauperde massa. Dit bevestigde haar standpunt dat vrouwen niet de kwalificaties hadden om het land te besturen. Opvallend is daarom dat zij in haar Bagdadtijd juist ijverde voor onderwijs aan moslima's om daarmee hun positie in de maatschappij te verbeteren.²⁰²

Volgens Harold Orlans was T.E. net als zijn vader conservatief, maar hij voelde zich weinig betrokken bij de landelijke politiek en de sociale problemen. Orlans schrijft hierover: *"He seldom discussed social problems, and when he did it was with detachment, for he seemed to be strongly opposed to any kind of organized social reform. But for the underdog, as individual, he had the keenest sympathy."*²⁰³ De matige betrokkenheid van T.E. is, omdat hij graag alleen en erg op zich zelf was, wel verklaarbaar, hoewel hij zich niet aan zijn verplichtingen onttrok. Hogarth had hem in 1914 naar de Britse Inlichtingendienst in Cairo gehaald, waar hij na verloop van tijd bij de oorlog in, en de Britse politiek van het Midden-Oosten, en in het bijzonder bij de Arabische Revolutie betrokken raakte. Hij zette zich op zijn geheel eigen manier in voor de vrijheidsstrijd van de Arabieren, niet zozeer omdat hij

²⁰² Janet Wallach, *De Koningin van de Woestijn*, 291

²⁰³ Harold Orlans, *T.E. Lawrence*, 197

de vorming van een Arabische natie voor ogen had, maar om mee te werken aan de Britse overwinning. Hij voelde weliswaar veel sympathie voor de Arabieren, maar vond, net als de Britse bestuursambtenaren, waaronder Gertrude Bell, dat zij door hun onderlinge verdeeldheid en gebrek aan bestuurlijke ervaring nog niet in staat waren om zelf het land te besturen. De Britten moesten de leiding nemen, zonder de Fransen erbij te betrekken. Met de Ottomanen had T.E. weinig op en hij verweet hen dat zij de Arabische bevolking onvoldoende steunden in hun bestuurlijke ontwikkeling en scholing, en hen opzadelden met een traag werkend bureaucratisch systeem.²⁰⁴

Gertrude Bell hield zich vóór 1914 niet echt met de politiek van het Ottomaanse Rijk bezig. Ze verzamelde wel gegevens, waar zij, door haar goede verstandhouding met de sjeiks, die ze tijdens haar tochten ontmoette, en door haar scherpe opmerkingsvermogen, gemakkelijk aan kon komen. Na het uitbreken van de oorlog met het Ottomaanse Rijk waren haar gegevens van grote waarde voor de Britse ministeries van Oorlog en Buitenlandse Zaken en de Inlichtingendienst van Hogarth, waarbij zij eind 1914 in dienst trad. Haar functie gaf haar de mogelijkheden om door middel van rapporten haar mening te geven over wat volgens haar de strategie in het Midden-Oosten moest zijn. Zij adviseerde om de Arabieren te bewegen een opstand tegen de Ottomanen te beginnen.²⁰⁵

Bell en T.E. waren, anders dan Sykes, niet echt geïnteresseerd in politiek, maar door de oorlogsomstandigheden werden zij toch betrokken bij de politiek van het Midden-Oosten. Deze betrokkenheid kwam voort uit vaderlandsliefde en uit hun passie voor het onbekende, en de romantiek van de Arabische woestijn en haar bewoners. Sykes kende dit gevoel ook, maar daarnaast toonde hij al vanaf de tijd van de Boerenoorlog een grote interesse voor de politiek. De brieven uit die tijd en de karikaturen die hij tekende van situaties in de maatschappij en de politiek, zijn hier de getuigen van.

Bovenstaande geeft een globale indruk over hun politieke interesse en houding in de tijd voor de Eerste Wereldoorlog. In de periode hierna tot 1919 gebeurde er veel op het politieke vlak in Europa en het Midden-Oosten. De items waarop ik mijn vergelijkingen wil richten zijn het *Sykes-Picot Agreement*, de *Balfour Declaration* en het zionisme, en de Vredesconferentie in Parijs. Het *Sykes-Picot Agreement* dat in het najaar van 1917 door de Russen openbaar gemaakt werd, was in mei 1917 al bekend in Bagdad, waar het voor de nodige ophef had gezorgd, vooral door de voorgestelde verdeling van Mesopotamië, waarbij Mosul met zijn olievelden aan Frankrijk zou toevallen. Storrs (de secretaris van de Hogecommissaris in Egypte) kwam uit Cairo om Sir Percy Cox en Gertrude Bell tekst en

²⁰⁴ David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, 144; Micheal Korda, *Hero*, 171; Harold Orlans *T.E. Lawrence*, 195

²⁰⁵ Janet Wallach, *De Koningin van de Woestijn*, 196

uitleg te geven. Uit haar brieven naar huis is niet op te maken dat zij zich erg druk maakte over zijn komst, maar wel hoopte zij, dat *'He [will] bring[s] a perfect hurricane of fresh air from outside and if we shan't send him back on the wings of a similar storm which will blow open their eastern-facing doors and windows.'*²⁰⁶

T.E. Lawrence zat, wat het Verdrag betreft, dicht bij het vuur. Hij had, in aanloop naar de inname van Damascus, contacten met Faisal, Allenby, Hogarth en zijn *Arab Bureau* en andere officials uit Cairo. Iedereen, inclusief T.E., had zijn eigen mening en zijn ideeën over het Verdrag. De teneur was dat het Verdrag niet werkzaam was en dat er gezocht moest worden naar aanpassingen. Gilbert Clayton, politiek officier van generaal Allenby, drukte het als volgt uit: *"[That the agreement] is in fact dead and, if we wait quietly, this fact will be soon realized."*, en zei tegen Picot dat het Verdrag *"complete out of date"* was.²⁰⁷ Opvallend was, dat ondanks alle negatieve kritiek, de Britten, bij gebrek aan beter, toch vasthielden aan het Verdrag. Zij wilden de Fransen niet voor het hoofd stoten; desondanks zagen de Britse officials, zowel in Cairo als ook in Londen, hen niet graag als de bestuurders van Syrië. Ook de Arabieren hadden weinig op met de Fransen, en zagen liever de Britten als medebestuurders. De rol van T.E. ten aanzien van het Verdrag is op zijn zachtst gezegd vreemd geweest. Hij wist van het bestaan, maar ontkende dit tegenover generaal Allenby in tegenwoordigheid van Faisal, die hij voorgespiegeld had dat de Engelsen hem terzijde zouden staan bij het bestuur van Syrië. Hij loog dus ook tegen Faisal. Volgens Harold Orlans moet Faisal op de hoogte geweest zijn van het Verdrag.²⁰⁸ T.E., zich bewust van het bedrog, vroeg verlof om uit Damascus te mogen vertrekken.

Het moet voor Mark Sykes een teleurstelling geweest zijn dat ook Lloyd George, al snel afstand nam van het Verdrag. Enthousiast of naïef als hij was, begon Sykes in de zomer van 1917 met het herschrijven van het Verdrag. Hier kwam weinig van terecht door de veranderingen in de politieke- en oorlogssituatie als gevolg van de deelname van de Verenigde Staten aan de oorlog, de Veertien Punten van Wilson, en de grote omwentelingen die in Rusland hadden plaatsgevonden. In juli 1918 schreef Sykes aan de *Eastern Committee*: *"The Agreement of 1916 was dead, although the French refused to admit it. What was required now was some modification of, or substitute for, that Agreement."*²⁰⁹ Door de Franse weigering om het Verdrag aan te passen bleef het zoals het was, maar dit had wel tot gevolg dat het zionisme een steeds prominentere plaats op de politieke agenda kreeg. De Britten hadden zich aan het eind van 1917 nog meer met

²⁰⁶ Florence Bell, *The Letters of Gertrude Bell*, 11 mei 1917

²⁰⁷ David Fromkin, *Peace to End All Peace*, 342

²⁰⁸ Harold Orlans, *T.E. Lawrence*, 39

²⁰⁹ David Fromkin, *Peace to End All Peace*, 344

Palestina verbonden door het schrijven van de *Balfour Declaration*, waarvan Sykes eveneens de geestelijke vader was.

Gertrude Bell was allesbehalve gelukkig met de *Balfour Declaration*, en voorzag grote problemen tussen Arabieren en joden, omdat de eersten de laatsten verachtten.

“(…) naar mijn idee is het een volstrekt onnatuurlijk plan dat van alle werkelijkheidszin is ontbloot; (…) en op een mislukking zal het waarschijnlijk uitdraaien.” schreef zij aan haar ouders.²¹⁰ T.E. was ook niet positief over de *Balfour Declaration*, hij verwachtte dat de relatie met Sjarief Hoessein en Faisal onder druk zou komen te staan en dat de Arabieren verbitterd zouden raken door het opkopen van grond door de zionisten, die financieel gesteund werden door Amerikaanse joden. Tegenover de *Eastern Committee* verklaarde hij in het najaar van 1918, waarbij hij zijn ideeën en die van Hoessein en Faisal onder één noemer bracht, dat er mogelijkheden waren voor zionisten en Arabieren in Palestina en Syrië, zolang het land onder Britse supervisie stond en niet onder internationale controle, zoals het *Sykes-Picot Agreement* aangaf.²¹¹ Frankrijk moest dus buitengesloten worden. Groot-Brittannië, Frankrijk, Sjarief Hoessein en Faisal bleven elkaar op die manier in de houdgreep houden. Dit ging zo door tot aan de Vredesconferentie in Parijs.

De *Balfour Declaration* kan niet los gezien worden van het opkomend zionisme, een zaak waarover Sykes zich, sinds zijn reis naar Rusland om het *Sykes-Picot Agreement* met de Russische regering te bespreken, steeds positiever uitsprak. Zoals hij van anti-arabisch was veranderd in pro-arabisch, zo werd hij nu van anti-zionist een verdediger van het zionisme. Hij geloofde er sterk in dat samenwerking tussen joden en Arabieren mogelijk was, maar was zich wel bewust van de gevaren als het bestuur van Palestina niet goed geregeld werd. Sykes was één van de weinigen binnen de circuits van Londen en Cairo die zijn enthousiasme voor het zionisme niet verloor en zich daarvoor is blijven inzetten.

De Vredesconferentie in Parijs in begin 1919 zou een mooie gelegenheid geweest zijn om Sykes, Bell en T.E. bij elkaar te brengen; Sykes net terug van zijn rondreis langs diverse steden in het Midden-Oosten, Bell met haar informatie over Mesopotamië en T.E. met zijn ervaringen in Syrië en het koninkrijk Hidjaz. Sykes had zijn rapport ‘*Appreciation of the situation in Syria, Palestina and Lesser Armenia*’ afgerond tijdens de terugreis naar Parijs, waar hij eind januari 1919 aankwam. Het rapport stond vol positieve aanbevelingen voor allen die zich met het Midden-Oosten bezighielden. Over de Syriërs schreef hij dat zij nog veel moesten leren op het gebied van landsbestuur, maar volgens hem ‘*[the] Syrians did not need to be told “how to do things”, but only shown “what to do.”*’ Zijn aanbevelingen

²¹⁰ Janet Wallach, *De Koningin van de Woestijn*, 279

²¹¹ Michael Korda, *Hero*, 306, 451; David Fromkin, *Peace to End All Peace*, 345

ten aanzien van het zionisme pasten geheel in de *Balfour Declaration*.²¹² Het was een teleurstelling dat hij niet opgenomen werd in de delegatie van generaal Allenby; zijn aanbevelingen waren niet meer nodig en ook hijzelf was niet meer nodig.

Lawrence had eveneens een memorandum opgesteld voor het kabinet, met als titel *'Reconstruction of Arabia'*. Hierin verwoordde hij de intenties van het Arabische Bestuur met betrekking tot Arabië, Syrië, Palestina, Irak en Jesireh. Over Palestina schreef hij: *'In Palestine the Arabs hope that the British will keep what they have conquered. They will not approve Jewish Independence for Palestine but will support as far as they can Jewish infiltration, if it is behind a British, as opposed to an international façade.'* Hij eindigde met een duidelijk standpunt:

*'For this reason I would suggest that no second edition of the Sykes-Picot Treaty be produced. The geographical absurdities of the present Agreement will laugh it out of Court, (...) If we do not I hope that we will at least recognise our official inclusion of the Arabs among the belligerents, and make them a party to any decisions affecting Arab areas conquered by themselves.'*²¹³

Ook Lawrence schreef mooie woorden, die niet veel effect hadden. De impasse tussen de standpunten van Groot-Brittannië en Frankrijk ten aanzien van Syrië werd niet doorbroken. De Amerikaanse president Woodrow Wilson opperde het idee om een commissie naar Syrië te sturen om te onderzoeken wat de wensen en ideeën waren van de Syrische bevolking. Lawrence was de enige van de Britse delegatie, die dit plan omarmde, en dit werd hem niet in dank afgenomen, vanwege de politieke consequenties voor andere gebieden op het Arabische schiereiland.²¹⁴

Toen bleek dat Mesopotamië onvoldoende aan bod kwam, ging Gertrude Bell in februari naar Parijs. *'Our Eastern affairs are complex beyond all words, and until I came there was no one to get the Mesopotamian side of the question at first hand.'* Zij trok daar veel met T.E. op en na aankomst van Arnold Wilson en David Hogarth vormden zij binnen de Britse delegatie het Midden-Oostenblok. Zij sprak met veel delegatieleden en gaf, gevraagd en ongevraagd, haar mening. Haar reactie op de instelling van de King-Crane

²¹² Roger Adelson, *Mark Sykes*, 289

²¹³ T. E. Lawrence, *'Reconstruction of Arabia'* T. E. Lawrence STUDIES, http://www.telstudies.org/writings/works/articles_essays/181104_reconstruction%20of%20arabia.shtml (gelezen 25 mei 2014)

²¹⁴ James Barr, *A Line in the Sand*, 81. James Barr koppelt de komst van Gertrude Bell naar Parijs aan de te enthousiaste opstelling van Lawrence voor het plan van Wilson. Dit is niet correct. Uit brieven aan haar ouders blijkt dat Bell eind januari 1919 al wist dat ze naar Parijs zou gaan, waar ze begin maart aankwam en het plan is pas op 20 maart voorgesteld in de vergadering van de 'Big Four'. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/crane.html> (gelezen 25 mei 2014)

Commissie loog er niet om. Het wekte volgens haar valse hoop bij verschillende Arabische bevolkingsgroepen en verslechterde nog meer de onderlinge verhoudingen tussen Groot-Brittannië en Frankrijk, en zij veroordeelde het werk van de commissie als misdadig bedrog.²¹⁵

Hielden zij zich met politiek bezig? Ja en nee. In de enge betekenis van het woord politiek, dus actief bezig zijn met overleg en regelgeving, gold dit niet voor Bell en Lawrence, maar wel voor het Lagerhuislid Sykes. In bredere zin, dus in de zin van een mening geven, sturen en handelen, waren ze alle drie met politiek bezig, Sykes uiteraard bewuster dan Bell en Lawrence.

In dit hoofdstuk is Mark Sykes tegenover Gertrude Bell en T.E. Lawrence geplaatst en is een vergelijking gemaakt aan de hand van vier aspecten: jeugd, scholing, reizen en schrijven, en politiek. Voor alle drie gold dat ze zeer intelligent en zeer belezen waren en een grote liefde voor de woestijn hadden; een liefde die zij omzetten in het schrijven van boeken. Kijken we echter naar karaktereigenschappen als doorzettingsvermogen, oppervlakkigheid, naïviteit, flexibiliteit, oprechtheid of geduld, dan hebben we te maken met drie zeer verschillende personen.

²¹⁵ Florence Bell. *The Letters of Gertrude Bell*, 7 maart 1919; David Fromkin, *Peace to End All Peace*, 397

7 Conclusie

*'Of the young men who made their way to the fore after service in the Boer war, none set out with a more determined and original programme than Mark Sykes. ... He was a unique product. (...) He leaves behind a memory precious to his friends, and a record of energetic and disinterested service to his country worthy of the great period in its history to which he lived to contribute.'*²¹⁶

Dit zijn een paar zinnen uit de Introductie, die Sir Winston Churchill schreef, voor Shane Leslie's biografie over Mark Sykes. Churchill schetst hierin een beeld van Mark Sykes als een held. Adelson en Fromkin betogen dat hier het nodige op af te dingen valt. In mijn onderzoek heb ik dan ook de vraag gesteld wat zijn rol in het Midden-Oosten was, en vervolgens zijn positie vergeleken met die van Gertrude Bell en T.E. Lawrence. Was hij een diplomaat of een bevlogen politicus?

Zijn deelnemen aan de tweede Boerenoorlog kan gezien worden als een omslagpunt in zijn leven. De tijd, voorafgegaan aan de oorlog, was overschaduwd door de problemen tussen zijn ouders, waarmee hij niet goed raad wist. Zijn brieven aan Edith uit die tijd stonden vol frustraties over alles wat hij zag en meemaakte. Na zijn terugkomst uit Zuid-Afrika trouwde hij met Edith en kwam er meer rust in zijn leven. Hij liet zich door haar leiden, en zij moedigde hem aan om naar Dublin te gaan en de rechterhand van George Wyndham te worden, om op die manier een netwerk binnen de Conservatieve Partij op te bouwen. Hij was nog altijd niet enthousiast voor een politieke loopbaan, maar zij stuurde hem in die richting. Edith gaf hem ook de ruimte om op reis te gaan. Hiermee is een belangrijke karaktertrek van Sykes aan te stippen, namelijk het hebben van vertrouwen in iemand of een zaak. Als hij ergens vertrouwen in had, dan wilde hij zich daarvoor ook inzetten. Deze houding zien we terug in de manier waarop hij de training van de Territoriale Reserves aanpakte, in zijn relatie met Franse diplomaat François Georges Picot, het *Sykes-Picot Agreement* zelf, zijn veranderde houding ten aanzien van het zionisme, en zijn grote inzet bij de opstelling van de *Balfour Declaration*, de Verklaring die tot op de huidige dag actueel is.

Een tweede kenmerk van hem was zijn oppervlakkigheid. Adelson heeft hier ook op gewezen. Over zichzelf heeft hij geschreven, dat hij bij zijn reizen zijn 'neus achternaging'. Hij heeft van kinds af aan veel gelezen en kon door zijn goede geheugen datgene wat hij gelezen had gemakkelijk reproduceren. Dit maakte indruk op zijn toehoorders. Wordt zijn belezenheid gecombineerd met zijn belangstelling voor toneelspelen en zijn drang om veel

²¹⁶ Shane Leslie, *Mark Sykes*, VI - VII

te schrijven, dan is het goed te verklaren dat hij in staat was om de mensen voor zich in te nemen en ze enthousiast te maken. Maar zodra anderen met voor hem overtuigende argumenten kwamen, was hij zelf ook gemakkelijk te beïnvloeden. Hij zocht niet naar de details, hij was meer voor de grote lijnen. Fromkin en Korda halen dit in hun boeken ook aan. Mark Sykes kende de bedoeïenen niet zoals Gertrude Bell en T.E. Lawrence ze kenden. Hij kwam in de tijd, dat hij in het Londense politieke en diplomatieke circuit opereerde, met name in aanraking met de elite van het Ottomaanse Rijk en veel minder met de 'gewone man'. Verder zijn voor Mark Sykes kenmerkend zijn enthousiasme en onvermoeibare inzet. Hiermee oogstte hij waardering bij zijn vrienden, bekenden en collega's en dezen namen, ondanks zijn oppervlakkigheid, niet snel afstand van hem. Toch riepen deze eigenschappen op den duur ook irritaties op, maar dat had Sykes zelf niet in de gaten, zoals uit de beschrijving van zijn laatste rondreis door Syrië en Palestina kan worden opgemaakt. Die bevolgenheid, zo kenmerkend voor Sykes, zien we niet terug bij Bell en Lawrence. De laatste twee waren via de Britse Inlichtingendienst betrokken bij het Midden-Oosten en hadden een sterke affiniteit met de Arabische wereld, maar hun betrokkenheid kwam meer voort uit een gevoel van patriotisme.

Sykes wilde gezien worden als oriëntalist en zo zagen de politici in Londen hem ook. Als Lagerhuislid had hij een prachtig forum om zijn ideeën naar voren te brengen, waar hij in positieve zin ook gebruik van maakte, en hij bleef altijd oprecht in datgene wat hij te vertellen had. Het is dan ook voor de hand liggend dat hij bij de politieke leiders in Londen, die in feite slechts een oppervlakkige kennis van het Midden-Oosten hadden, indruk maakte en dat hem gevraagd werd om in de Midden-Oostencommissies zitting te nemen. Zijn deelname aan, en grote inzet bij het *Bunsen Committee*, en zijn daarop volgende rondreis door het Midden-Oosten en India was voor de Britse premier Asquith een doorslaggevend argument om Sykes de onderhandelingen te laten voeren met de Fransman François Georges Picot, waaruit later het *Sykes-Picot Agreement* voortgekomen is. Zoals in mijn scriptie vermeld, nam de Britse regering hiermee een risico, omdat Sykes geen enkele ervaring had met overleg op diplomatiek niveau. Sykes heeft met zijn oprechte bedoelingen de regering onbewust zand in de ogen gestrooid. Toen er in de loop van 1917 kritiek kwam op het Verdrag, was Sykes het daarmee eens en hij begon enthousiast aan het herschrijven ervan.

Sykes' houding ten aanzien van het zionisme is opvallend. Als parlementariër raakte hij bekend met de ideeën van Theodor Herzl over het moderne zionisme, en toen hij vervolgens in Rusland de wilskracht van de joden om naar Palestina te gaan zag, raakte hij daarvan zeer onder de indruk en veranderde zijn mening totaal. Zijn achting voor de joden

groeide en hij werd enthousiaster over het zionisme. In zijn naïviteit probeerde hij François Georges Picot hierin mee te nemen. Het vertrouwen dat hij in het zionisme had, komt naar voren in zijn bemoeienissen met de opstelling van de *Balfour Declaration*. Gertrude Bell had vanuit haar lokale ervaringen hier een heel andere kijk op.

De vraag of Mark Sykes een diplomaat was of een dolende ridder, kan als volgt worden beantwoord: hij hoopte het eerste te zijn, maar werd het tweede.

8 Bijlagen

8.1 Tekst Sykes-Picot Agreement

Bron: The World War I Document Archive

http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Sykes-Picot_Agreement

(gelezen 27 februari 2014)

8.2 Kaart met verdeling Arabisch deel van het Ottomaanse Rijk volgens het Sykes-Picot Agreement.

Bron: UNISPAL

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f9/MPK1-426_Sykes_Picot_Agreement_Map_signed_8_May_1916.jpg

(gelezen 27 februari 2014)

8.3 Tekst Balfour Declaration

Bron: Jewish Virtual Library

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/balfour.html>

(gelezen 5 mei 2014)

8.1 **Tekst Sykes-Picot Agreement**

It is accordingly understood between the French and British Governments

1. That France and Great Britain are prepared to recognize and protect an independent Arab State or a Confederation of Arab States in the areas (A) and (B) marked on the annexed map, under the suzerainty of an Arab chief. That in area (A) France, and in area (B) Great Britain, shall have priority of right of enterprise and local loans. That in area (A) France, and in area (B) Great Britain, shall alone supply advisers or foreign functionaries at the request of the Arab State or Confederation of Arab States.

2. That in the blue area France, and in the red area Great Britain, shall be allowed to establish such direct or indirect administration or control as they desire and as they may think fit to arrange with the Arab State or Confederation of Arab States. 3. That in the brown area there shall be established an international administration, the form of which is to be decided upon after consultation with Russia, and subsequently in consultation with the other Allies, and the representatives of the Shereef of Mecca.

4. That Great Britain be accorded (1) the ports of Haifa and Acre, (2) guarantee of a given supply of water from the Tigris and Euphrates in area (A) for area (B). His Majesty's Government, on their part, undertake that they will at no time enter into negotiations for the cession of Cyprus to any third Power without the previous consent of the French Government.

5. That Alexandretta shall be a free port as regards the trade of the British Empire, and that there shall be no discrimination in port charges or facilities as regards British shipping and British goods; that there shall be freedom of transit for British goods through Alexandretta and by railway through the blue area, whether those goods are intended for or originate in the red area, or (B) area, or area (A); and there shall be no discrimination, direct or indirect against British goods on any railway or against British goods or ships at any port serving the areas mentioned.

That Haifa shall be a free port as regards the trade of France, her dominions and protectorates, and there shall be no discrimination in port charges or facilities as regards French shipping and French goods. There shall be freedom of transit for French goods through Haifa and by the British railway through the brown area, whether those goods are intended for or originate in the blue area, area (A), or area (B), and there shall be no discrimination, direct or indirect, against French goods on any railway, or against French goods or ships at any port serving the areas mentioned.

6. That in area (A) the Baghdad Railway shall not be extended southwards beyond Mosul, and in area (B) northwards beyond Samarra, until a railway connecting Baghdad with Aleppo via the Euphrates Valley has been completed, and then only with the concurrence of the two Governments.

7. That Great Britain has the right to build, administer, and be sole owner of a railway connecting Haifa with area (B), and shall have a perpetual right to transport troops along such a line at all times.

It is to be understood by both Governments that this railway is to facilitate the connexion of Baghdad with Haifa by rail, and it is further understood that, if the engineering

difficulties and expense entailed by keeping this connecting line in the brown area only make the project unfeasible, that the French Government shall be prepared to consider that the line in question may also traverse the polygon Baniyas-Keis Marib-Salkhab Tell Otsda-Mesmie before reaching area (B).

8. For a period of twenty years the existing Turkish customs tariff shall remain in force throughout the whole of the blue and red areas, as well as in areas (A) and (B), and no increase in the rates of duty or conversion from ad valorem to specific rates shall be made except by agreement between the two Powers.

There shall be no interior customs barriers between any of the above-mentioned areas. The customs duties leviable on goods destined for the interior shall be collected at the port of entry and handed over to the administration of the area of destination.

9. It shall be agreed that the French Government will at no time enter into any negotiations for the cession of their rights and will not cede such rights in the blue area to any third Power, except the Arab State or Confederation of Arab States without the previous agreement of His Majesty's Government, who, on their part, will give a similar undertaking to the French Government regarding the red area.

10. The British and French Governments, as the protectors of the Arab State, shall agree that they will not themselves acquire and will not consent to a third Power acquiring territorial possessions in the Arabian peninsula, nor consent to a third Power installing a naval base either on the east coast, or on the islands, of the Red Sea. This, however, shall not prevent such adjustment of the Aden frontier as may be necessary in consequence of recent Turkish aggression.

11. The negotiations with the Arabs as to the boundaries of the Arab State or Confederation of Arab States shall be continued through the same channel as heretofore on behalf of the two Powers.

12. It is agreed that measures to control the importation of arms into the Arab territories will be considered by the two Governments.

8.2 Kaart met verdeling Arabisch deel Ottomaanse Rijk overeenkomstig het Sykes-Picot Agreement

Legenda:

- Blauw gebied Onder Franse controle
- Rood gebied Onder Britse controle
- Bruin gebied Onder internationale controle
- Gebied A Onder Franse invloedssfeer
- Gebied B Onder Britse invloedssfeer

8.3 *Tekst Balfour Declaration*

Foreign Office,

November 2nd, 1917.

Dear Lord Rothschild,

I have much pleasure in conveying to you, on behalf of His Majesty's Government, the following declaration of sympathy with Jewish Zionist aspirations which has been submitted to, and approved by, the Cabinet.

"His Majesty's Government view with favour the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people, and will use their best endeavours to facilitate the achievement of this object. It being clearly understood that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine, or the rights and political status enjoyed by Jews in any other country"

I should be grateful if you would bring this declaration to the knowledge of the Zionist Federation.

Y. v.
Arthur Balfour

9 Bibliografie

Literatuur

- Adelson, R., *Mark Sykes, Portrait of an Amateur* (Londen, 1975)
- Barr, J., *A Line in the Sand* (Londen 2011)
- Bell, G., *The Desert and the Sown* (Londen, 1908)
- Bell, G., *Amurath to Amurath* (Londen 1911)
- Blanning, T.C.W., *The Nineteenth Century* (Oxford, 2003)
- O'Brien, R., *Gertrude Bell, The Arabian Diaries, 1913-1914* (Syracuse, 2000)
- Cleveland, W.L., Bunton, M., *A History of the Modern Middle East* (Boulder 2008)
- Fromkin, D., *Peace to End All Peace* (New York, 2009)
- Goldstone, J.A., *Revolution and Rebellion in the Early Modern World* (Berkeley, 1991)
- Karsh, E., Karsh, I., *Empires of the Sand, The struggle for Mastery in the Middle east 1789 – 1923* (Cambridge, 2001)
- Korda, M., *Hero, Life and Legend of Lawrence of Arabia* (New York, 2010)
- Lawrence, T.E., *Seven Pillars of Wisdom* (Londen, 1997)
- Leslie, S., *Mark Sykes His Life and Letters* (Londen 1923)
- Lieshout R.H., *Extreem nuttige propaganda? De laatste fase van het besluitvormingsproces rond de Balfour-verklaring* (Nijmegen, 2014)
- Orlans, H., *T.E. Lawrence, Biography of a Broken Hero* (Jefferson, 2002)
- Noble, T. F.X., (ed), *Western Civilization Beyond Boundaries* (Boston, 2008)
- Macfie, A.L., *The end of the Ottoman Empire 1908 – 1923* (Londen, 1989)
- Romein, J., Romein, A., *Erflaters van onze beschaving* (Amsterdam, 1977)
- Satia, P., *Spies in Arabia, The Great War and the cultural Foundations of Britain Covert Empire in the Middle East* (Oxford 2008)
- Sykes, M., *Through five Turkish Provinces* (Londen 1900)
- Sykes, M., *Dar-ul-Islam, A record of a journey through ten of the Asiatic Provinces of Turkey* (Londen, 1904)

Sykes, M., *The Caliph's Last Heritage* (Londen 1915)

Wallach, J., *Koningin van de Woestijn, Gertrude Bell, Raadgever van koningen, avonturier, bondgenoot van Lawrence of Arabia* (Amsterdam, 1997)

Winstone H.V.F., 'Mark Sykes and the Arab Revolt, *The Geographical Journe*, Volume 143 (1977)

Tijdschrift artikelen

Bloom, C., 'Sir Mark Sykes: British diplomat and a covert to Zionism', *Jewish Historical Studies* Vol 43 (2011) pp 141-157,

Bloom, C., 'The Balfour Declaration: The Origins of the Arab-Israel Conflict', *Jewish Historical Studies*, Vol 43 (2011) pp. 234-238

Kedourie, E., 'Sir Mark Sykes and Palestina 1915-1916', *Middle eastern Studies* Vol.6, No.3 (Oktober 1970) pp 340-345,

Websites

Bell, F., 'The letters of Gertrude Bell, Volume I' (New York, 1927), *Project Gutenberg Australia* <http://gutenberg.net.au/ebooks04/0400341h.html> (gelezen 7 mei 2014)

Bell, F., 'The letters of Gertrude Bell, Volume II' (New York, 1927), *Project Gutenberg Australia* <http://gutenberg.net.au/ebooks04/0400461h.html> (gelezen 7 mei 2014)

Berg, W.J., 'Emile Zola', *Encyclopædia Britannica*' <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/657747/Emile-Zola> (gelezen 10 april 2014),

Buchan, J., 'Miss Bell's lines in the sand', *The Guardian*, 12 maart 2003 <http://www.theguardian.com/world/2003/mar/12/iraq.jamesbuchan> (gelezen 26 maart 2014)

Cavendish, R., 'The House of Lords rejects the 1909 People's Budget' *History Today*, Volume 59 Issue 11, 2009 <http://www.historytoday.com/richard-cavendish/house-lords-rejects-1909-people%E2%80%99s-budget> (gelezen 10 april 2014)

Lawrence, T.E., 'Reconstruction of Arabia', 4 november 1918, *T. E. Lawrence Studies*, http://www.telstudies.org/writings/works/articles_essays/181104_reconstruction%20of%20Arabia.shtml (gelezen 25 mei 2014)

Leeuwen, R. van, 'Oriëntalisme is niet vernederend', *Trouw*, 29 maart 2008 <http://www.trouw.nl/tr/nl/4512/Cultuur/archief/article/detail/1641127/2008/03/29/Orientalisme-is-niet-vernederend.dhtml> (gelezen 20 april 2014)

Leslie, A., 'Leslie, Sir John Randolph [Shane], third baronet (1885-1971)', *Oxford Dictionary National Biography*

<http://www.oxforddnb.com/view/printable/31354> (gelezen 10 maart 2014)

Milmo, C., 'Cure for flu, from beyond the grave', *The Independent*, 17 september 2008, <http://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/health-news/a-cure-for-flu-from-beyond-the-grave-933046.html> (gelezen 24 maart 2014)

Noordervliet, N., 'De kunst van het brieven schrijven', *Historisch Nieuwsblad*, nr 8 (2005)

<http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/25314/de-kunst-van-het-brieven-schrijven.html> (gelezen 26 mei 2014)

Rubenberg C., 'The Balfour Declaration: The Origins of the Arab-Israel Conflict', *Middle East Policy Council*, Vol. XVII, No 4 (2010), <http://mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/balfour-declaration> (gelezen 3 juli 2014)

Sykes, M., *The Spectator* 28 april 1923, <http://archive.spectator.co.uk/article/28th-april-1923/20/mark-sykes> (gelezen 27 febr 2014)

Vleuten, W. v.d., 'Sheherazade, het verhaal van 1001 nacht', *Mythologie*, (21-09-2011) <http://kunst-en-cultuur.infonu.nl/mythologie/82896-sheherazade-het-verhaal-van-1001-nacht.html> (gelezen 20 april 2014)

Wilson, J., 'T.E. Lawrence to H.S. Ede', 5 april 1935, *T.E. Lawrence Studies* http://telstudies.org/writings/letters/1935/350405_edes.html (gelezen 10 mei 2014)

'Papers of the Sykes Family of Sledmere', *Archives Hub*, <http://archiveshub.ac.uk/features/0601sykes.html> (gelezen 27 februari 2014)

'Parliament Act of 1911', *Encyclopædia Britannica* <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/444300/Parliament-Act-of-1911> (gelezen 10 april 2014)